

# ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

---

Σχολή Επαγγελματών Υγείας

## Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας

Πτυχιακή Εργασία:

ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΕΛΜΕΠΑ ΓΙΑ ΤΗΝ  
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΗΠΙΑ  
ΝΟΗΤΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

των ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

ΤΣΙΝΤΖΟΥΡΑ ΣΟΦΙΑ

ΦΩΤΟΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ

Απρίλιος 2021

**Copyright@ 2021 Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, ΣΕΥΠ, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Ηράκλειο Κρήτης**

**<https://www.hmu.gr/el>**

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης Π.Ε αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία των φοιτητριών Νικολούδη Αικατερίνη, Τσίντζουρα Σοφία, Φωτοδήμου Καλλιρρόη, της επιβλέπουσας καθηγήτριας Πελεκίδου Λίνα και του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας, προστατευόμενη από τους νόμους περί πνευματικής ιδιοκτησίας (Νόμος 2121/1993 και κανόνες Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα).

## **Δήλωση Ακαδημαϊκής Ακεραιότητας**

Οι κάτωθι υπογράφωντες, φοιτήτριες του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης, δηλώνουμε υπευθύνως ότι η παρούσα Προπτυχιακή Εργασία με τίτλο: «Απόψεις και αντιλήψεις των φοιτητών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ για την επαγγελματική απασχόληση των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση» έχει δημιουργηθεί από τα παρακάτω πρόσωπα, χωρίς οποιαδήποτε εξωτερική μη αδειοδοτημένη βοήθεια, ότι δεν έχει υποβληθεί σε οποιοδήποτε ίδρυμα ή οργανισμό προς αξιολόγηση, ούτε έχει δημοσιευθεί στο παρελθόν μέρος της ή στο σύνολό της. Οποιαδήποτε μέρη, λέξεις ή ιδέες, της Προπτυχιακής Εργασίας, αν και περιορισμένα, συμπεριλαμβανομένων πινάκων, γραφημάτων, χαρτών κ.λπ., τα οποία είναι εισηγμένα από (ή με βάση) άλλες πηγές έχουν αναγνωρισθεί ως τέτοια χωρίς καμία εξαίρεση. Ηράκλειο Κρήτης, Νικολούδη Αικατερίνη, Τσίντζουρα Σοφία, Φωτοδήμου Καλλιρρόη.

## Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract .....	8
1ο Κεφάλαιο: Φάσμα Αυτισμού.....	10
1.1. Ορισμός.....	10
1.2 Ιστορική αναδρομή.....	11
1.3 Διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές.....	11
1.4 Αιτίες αυτισμού.....	13
1.4.1 Περιβαλλοντικοί.....	13
1.4.2 Βιολογικοί.....	14
1.5 Διάγνωση αυτισμού.....	20
1.6 Επιδημιολογικά στοιχεία.....	25
2ο Κεφάλαιο: Τα άτομα με αυτισμό στον εργασιακό χώρο.....	26
2.1. Η κοινωνική αντιμετώπιση των ατόμων με αυτισμό.....	26
2.2. Η κοινωνική δικτύωση και ο προεπαγγελματικός προσανατολισμός.....	32
2.3. Άτομα με αυτισμό και εργασιακή απασχόληση.....	33
3ο Κεφάλαιο: Κοινωνική εργασία και αυτισμός.....	38
3.1.Επιπτώσεις του αυτισμού στην οικογένεια: Εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας.....	38
3.2. Κοινωνική Εργασία και Εκπαιδευτικό Πλαίσιο.....	41
3.3. Κοινωνική εργασία και αντιμετώπιση των στερεοτύπων και των διακρίσεων.....	43
4ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας.....	51
4.1 Σκοπός της έρευνας.....	51
4.2 Στόχοι έρευνας.....	51
4.3 Ερευνητικό ερώτημα.....	52
4.4 Μέθοδος συλλογής υλικού.....	52
4.5 Δείγμα.....	53
4.6 Δειγματοληψία.....	53
4.7 Ερευνητικό εργαλείο.....	53
4.8 Συλλογή δεδομένων.....	54
4.9 Επαγωγική στατιστική.....	54
4.10 Εργαλεία ανάλυσης.....	55

4.11 Δυσκολίες και περιορισμοί στην ολοκλήρωση της έρευνας.....	56
4.12 Ηθικά διλήματα.....	56
5 <sup>ο</sup> Κεφάλαιο: Αποτελέσματα έρευνας .....	57
5.1 Ανάλυση Περιγραφικής Στατιστικής.....	57
5.1.1 Δημογραφικά Στοιχεία .....	57
5.1.2 Απόψεις για τα άτομα με αυτισμό και την ένταξη τους στο χώρο εργασίας ...	60
5.1.3 Επάρκεια και καταλληλότητα κοινωνικών παροχών στην αγορά εργασίας ...	64
5.1.4 Αντιλήψεις και στερεότυπα .....	69
5.1.5 Ενημέρωση και πρόταση λύσεων .....	76
5.1.6 Συζήτηση των αποτελεσμάτων .....	84
5.1.7 Συμπεράσματα και προτάσεις.....	87
Βιβλιογραφία.....	90
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	90
Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία.....	92
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία .....	92
Ιστοσελίδες/Ηλεκτρονική βιβλιογραφία .....	99
5.1.8 Παράρτημα ερωτηματολογίου.....	99

## Ευχαριστίες

Αρχικά, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την καθηγήτριά μας κα Πελεκίδου Λίνα για την εποπτεία και την καθοδήγησή της στην εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας. Ακόμη, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τις οικογένειές μας για τη στήριξή τους. Ένα μεγάλο ευχαριστώ θα θέλαμε να πούμε και στα άτομα που συμμετείχαν στην συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, διότι χωρίς αυτούς θα ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί η έρευνα και κατά συνέπεια η πτυχιακή μας εργασία.

## Περίληψη

Τα άτομα με αυτισμό δεν έχουν πολλές ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης και ένα μεγάλο ποσοστό αυτών δεν καταφέρνει τελικά να εργαστεί, λόγω των αντιλήψεων και των στερεοτύπων που υπάρχουν για την αποδοτικότητά τους, αλλά και κάποιων περιορισμών (Walsh et al., 2014· Hendricks, 2010 · Boeltzig et al., 2008).

**Σκοπός:** η διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών του ΕΛΜΕΠΑ Κρήτης, για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση.

**Μέθοδος:** Χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική έρευνα καθώς το μέσο αποτέλεσε ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο με κλειστού τύπου ερωτήσεις. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από 121 φοιτητές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης, εκ των οποίων οι 81 ήταν γυναίκες και οι 40 άνδρες. Η ανάλυση της έρευνας έγινε με την βοήθεια του προγράμματος SPSS 25 και με τη χρήση της μεθόδου  $\chi^2$ , διότι οι μεταβλητές είναι ποιοτικές με κατηγορίες περισσότερες από δύο.

**Αποτελέσματα:** Τα περισσότερα άτομα από τους ερωτηθέντες πιστεύουν πως τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση μπορούν να αναπτύξουν γνωστικές, επικοινωνιακές αλλά και επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση. Επίσης, το 50,4% των φοιτητών (61 φοιτητές) θεωρούν πως η αγορά εργασίας δεν πληροί της προϋποθέσεις για να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση.

**Συμπεράσματα:** Η επαγγελματική αποκατάσταση είναι μία δύσκολη διαδικασία για όλους τους ανθρώπους. Στην πραγματικότητα όμως τα άτομα που ανήκουν στο φάσμα αυτισμού έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην εργασία. Η συγκεκριμένη μελέτη μας δείχνει πως στο σύνολό τους οι φοιτητές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης φαίνεται να μην αντιμετωπίζουν τα άτομα με αυτισμό με προκαταλήψεις και στερεότυπα. Επιπλέον, παρουσιάζεται η ανάγκη για ενημέρωση των φοιτητών. Επίσης, παρατηρήθηκε πως τα προσωπικά χαρακτηριστικά των φοιτητών επηρεάζουν τις απόψεις τους σχετικά με τις απόψεις τους για ένταξη των ατόμων με αυτισμό στον

επαγγελματικό χώρο. Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι αναφορικά με την επαγγελματική τους αποκατάσταση δεν υπάρχει εκτεταμένη ερευνητική δραστηριότητα.

**ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:** Αυτισμός, Επαγγελματική Αποκατάσταση, Εφαρμογή της Κοινωνικής Εργασίας

## **Abstract**

People with autism do not have many opportunities for vocational rehabilitation and a large percentage of them eventually fail to work, due to the perceptions and stereotypes that exist about their efficiency, but also some limitations.

The purpose of this research is to examine the perceptions of the students of Hellenic Mediterranean University of Crete regarding autistic children with mild mental retardation and their vocational rehabilitation.

The research method used for the present research is the quantitative and the research tool is an improvised questionnaire with closed-ended questions. The questionnaire was completed by 121 students of EL.ME.PA Crete, of whom 81 were women and 40 men. The survey was conducted with the help of a social media and its analysis was done with the help of the SPSS 25 program and using the x<sup>2</sup> method, because the variables are qualitative with categories of more than two.

According to the results, most of the respondents believe that people with autism and mild mental retardation can develop cognitive, communication and professional skills with proper education. Also, 50.4% of students (61 students) believe that the labor market does satisfy the requirements of the welcome people with autism and mild mental retardation.

In conclusion, vocational rehabilitation is a difficult process for all people. In reality, however, people on the autism spectrum have a right to education and employment. This research shows that as a whole, the students of EL.ME.PA Crete do not seem to treat people with autism with prejudices and stereotypes. In addition, there is a need to inform students. It was also observed that the personal characteristics of students influence their views on their views on the inclusion of



people with autism in the professional field. It is also noteworthy that there is no extensive research activity regarding their vocational rehabilitation.

**KEYWORDS:** Autism, Vocational Rehabilitation, Social Worker, Student's Perceptions

## **Εισαγωγή**

Η ειδική αγωγή είναι η επιστήμη που λειτουργεί ως προς τη μόρφωση και την εκπαίδευση των ατόμων όπου η σωματική και ψυχική τους ανάπτυξη δυσκολεύεται εξαιτίας ατομικών και κοινωνικών παραγόντων (Ρόζα Ιμβριώτη, 1939). Επίσης, η πολιτεία, οργανώνεται για να βρίσκεται δίπλα στα άτομα με ειδικές ανάγκες, ενώ παράλληλα συντελεί στην εκπαίδευση των ατόμων που αναφέρουν δυσκολίες (Σανσερέλ, 1986).

Τα ποσοστά για την επαγγελματική αποκατάσταση για τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι χαμηλά. Έτσι, συναντούν ορισμένα εμπόδια και περιορισμούς χωρίς να ευθύνονται όμως τα ίδια αλλά το γεγονός πως η κοινωνία δεν μπορεί να αντιληφθεί πλήρως τις ανάγκες των ατόμων αυτών (Αυγουστάκη, 2006).

Η εργασία μας αποτελείται από πέντε (5) κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε γενικά στην έννοια του αυτισμού. Περιγράφουμε γενικές έννοιες όπως Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές, αιτίες και διάγνωση του αυτισμού και επιδημιολογικά στοιχεία. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τον αυτισμό στον εργασιακό χώρο και εστιάζουμε στο κοινωνικό στίγμα που επηρεάζει τα άτομα με αυτισμό και πως η κοινωνία τα βοηθά να ενσωματωθούν στο χώρο της εργασίας. Επίσης, αναφερόμαστε στον προεπαγγελματικό προσανατολισμό και πως μέσω της εκπαίδευσης τα άτομα προετοιμάζονται για την ένταξή τους στον επαγγελματικό χώρο. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε πως λειτουργεί η Κοινωνική Εργασία στα πλαίσια του αυτισμού. Επίσης, αναφέρουμε τον ρόλο του Κοινωνικού Λειτουργού, τις επιπτώσεις του στην οικογένεια και πως η Κοινωνική Εργασία εφαρμόζεται στην αντιμετώπιση στερεοτύπων και διακρίσεων.

Στο ερευνητικό μέρος, αναλύσαμε το αντικείμενο με το οποίο ασχοληθήκαμε. Αναφερθήκαμε δηλαδή στους στόχους της έρευνας, στο δείγμα, στα ερευνητικά

ερωτήματα και υποθέσεις και στην μεθοδολογία που χρησιμοποιήσαμε. Ακόμη, συμπεριλάβαμε τα ηθικά διλήματα, καθώς και κάποιες δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε. Στη συνέχεια, παρουσιάσαμε τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της έρευνας, πραγματοποιήθηκε συζήτηση αποτελεσμάτων, όπως επίσης και κάποιες προτάσεις. Ολοκληρώσαμε με ορισμένους προβληματισμούς που τέθηκαν για επόμενες έρευνες.

## **1ο Κεφάλαιο: Φάσμα Αυτισμού**

### **1.1. Ορισμός**

Ο αυτισμός είναι μία διαταραχή που επιδρά στην ψυχολογική ανάπτυξη και αναπτυξιακή λειτουργία του ανθρώπου. Μερικές από τις δυσκολίες της διαταραχής αυτής είναι η κοινωνική κατανόηση, η συναισθηματική αμοιβαιότητα και η καθημερινή επικοινωνία. Οι δραστηριότητές και τα ενδιαφέροντά των συγκεκριμένων ατόμων είναι περιορισμένα και επαναλαμβανόμενα.

Επίσης, οι γνωσιακές λειτουργίες αναπτύσσονται ανόμοια και όσον αφορά τις αισθητηριακές προσλήψεις υπάρχει ανακόλουθη επεξεργασία. Οι παραπάνω δυσκολίες δεν είναι ίδιες για όλα τα άτομα. Σε όλες τις μορφές του αυτισμού υπάρχουν δυσκολίες και διαταραχές στη λειτουργία του ατόμου όπου πρέπει να γίνουν παρεμβάσεις. Ο αυτισμός συνοδεύεται συνήθως με άλλες αναπηρίες όπως νοητική υστέρηση και με διάφορα ιατρικά σύνδρομα. Καθώς μεγαλώνει το παιδί γίνονται αισθητά τα σημάδια του αυτισμού. Οι όροι «πρώιμος» και «παιδικός» χρησιμοποιήθηκαν για να τονίσουν πως ο αυτισμός εμφανίζεται κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων ετών στη ζωή του ανθρώπου σύμφωνα με τον Kanner (1943) (Townsend και Westerfield, 2010, Turner και συνεργάτες, 2011). Εφαρμόζοντας, όμως, έγκαιρα, τις κατάλληλες ψυχολογικές, εκπαιδευτικές και θεραπευτικές προσεγγίσεις, συστηματικά και με συνέπεια, τότε υπάρχουν δυνατότητες για πολύ σημαντική βελτίωση της κατάστασης (Στέργιος Νότας, 2005).

## 1.2 Ιστορική αναδρομή

Ο αυτισμός θεωρείται πως υπήρχε ανέκαθεν στην ιστορία του ανθρώπινου πληθυσμού μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα παρόλο που δεν αναγνωρίζονταν ως έννοια και κατ'επέκταση ως διαταραχή (Κ. Σερετόπουλος, 2019). Οι πρώτοι που ερέυνησαν το πεδίο του αυτισμού ήταν ο ψυχίατρος Leo Kanner και ο παιδίατρος Hans Asperger όπου και οι δύο άρχισαν τις μελέτες τους από τη δεκαετία του 1930. Ο Kanner επικεντρώθηκε αρχικά στην κατάσταση του “πρώιμου νηπιακού αυτισμού”, εστίασε στην ανάλυση των κοινωνικών και συναισθηματικών βλαβών του αυτισμού και όχι των γνωστικών. Ο Asperger (γνωστό και ως σύνδρομο Asperger) παρατήρησε και χαρακτήρισε τον αυτισμό ως “αυτιστική ψυχοπάθεια στην παιδική ηλικία”. Αναφέρει ότι είναι άτομα που είναι ικανά στη γλωσσική ανάπτυξη και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν εστιάζουν κυρίως στην κοινωνική επικοινωνία. Η διαταραχή Asperger φαίνεται ότι συνήθως την έχουν άτομα υψηλής λειτουργικότητας. Το κοινό στοιχείο των ερευνητών αυτών ήταν η εφαρμογή ιατρικών μοντέλων. (Κ. Σερετόπουλος, Δ. Λάμνισος, Κ. Γιαννακού, 2019)

## 1.3 Διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές

Η έννοια Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές (ΔΑΔ), εμφανίστηκε ως όρος τη δεκαετία του 1980, για να περιγραφούν ορισμένες αναπτυξιακές διαταραχές με κοινά χαρακτηριστικά. Σε αυτές τις διαταραχές συμπεριλαμβάνονται ο Αυτισμός, το Σύνδρομο Asperger, το Σύνδρομο Rett, η Παιδική Αποδιοργανωτική Διαταραχή και η Διάχυτη Αναπτυξιακή Διαταραχή-Μη Προσδιοριζόμενη Αλλιώς (DSM-IV σελ 57-62 και από American Psychiatric Association, 2000. Johnson και Myers, 2007. Merrick, Kandel, Morad, 2004).

Οι διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές εμφανίζουν συμπτώματα και χαρακτηριστικά τα οποία μπορεί να είναι από ήπια έως σοβαρά. Επειδή υπάρχουν πολλές ανομοιότητες ανάμεσα στα παιδιά και διαφορές στη δυσκολία των προβλημάτων χρησιμοποιήθηκε ο όρος “διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές” (Wing 1998). Μπορεί η διάγνωση του αυτισμού να είναι όμοια, υπάρχει όμως πιθανότητα να υπάρχουν διαφορές μεταξύ τους και να επιδρά πολύ διαφορετικά στο κάθε άτομο..

Επίσης, δεν είναι δεδομένο ότι θα παρουσιάσουν όλα τα συμπτώματα του αυτισμού αλλά ένα τμήμα αυτών. (Αικατερίνη Κατσιανά, 2015)

Ο Leo Kanner παρουσίασε την διαταραχή του αυτισμού ως νόσο το 1943. Κατά την ίδιο διάστημα, ο παιδίατρος Hans Asperger σχημάτισε μία παρόμοια θεωρία της διαταραχής αυτής. Όσον αφορά το θέμα, οι ειδικοί αρχικά το περιέγραψαν με μακροσκελή ανάλυση αλλά υπήρξαν τρία συμπτώματα τα οποία ξεχώρισαν. Τα συμπτώματα αυτά είναι οι ιδιόρρυθμες επαναλαμβανόμενες ρουτίνες, η ακραία απομόνωση και η πρώιμη έναρξη στα δύο πρώτα χρόνια της ζωής. Οι ειδικοί Rutter, Schopler και Wing ανέπτυξαν το περιεχόμενο του όρου και παρουσιάστηκε ο τωρινός όρος. Ο αυτισμός αναγνωρίζεται ως ένα “φάσμα διαταραχών” και βασίζεται στα “ελλείμματα στην τριάδα” όπου απορρέουν από έρευνες της ψυχιάτρου Wing (1988-1996). Τα ελλείμματα στην Τριάδα είναι τα παρακάτω:

1. Μειονεκτούσα Κοινωνική Αλληλεπίδραση: Μία από τις βασικές δυσκολίες του αυτισμού είναι η δυσκολία στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Αρχικά, Η αδυναμία να κατανοήσουν τον κόσμο και τους γύρω ανθρώπους ερμηνεύονταν πως το παιδί έχει ανάγκη να μείνει μόνο του. Στη συνέχεια, όμως, αποδείχθη πως η συγκεκριμένη ανάγκη απορρέει από την διαταραχή του αυτιστικού φάσματος. Έτσι, τα παιδιά λειτουργούσαν σαν να βρίσκονταν μόνα τους στο χώρο, χωρίς να ανταποκρίνονται όταν κάποιος τους μιλήσει, δεν εκφράζουν τα συναισθήματα τους εκτός αν τα βιώνουν πολύ έντονα. Επίσης, αποφεύγουν την βλεμματική αλλά και σωματική επαφή, απομονώνονται και δεν δείχνουν συναισθήματα όταν βλέπουν κάποιον να πονάει ή να αδιαφορεί.
2. Μειονεκτούσα Κοινωνική Επικοινωνία: Ανεξάρτητα με τη λειτουργικότητα και τον τύπο του αυτισμού που βρίσκεται ένα παιδί ή ένας ενήλικας, υπάρχει δυσκολία και στην επικοινωνία. Μερικές από τις δυσκολίες είναι ότι υπάρχει καθυστέρηση στην ανάπτυξη του λόγου, υπάρχει ηχολαλία (επαναλαμβάνει λέξεις που εκφράζουν άλλοι), χρησιμοποιεί λέξεις και φράσεις ακατάλληλα. Επίσης, μπερδεύει λέξεις (ανοιχτό-κλειστό, μαμά-μπαμπάς), μιλά πολύ και επαναλαμβάνει ερωτήσεις. Ακόμη, δεν μπορεί να διατηρήσει μια συζήτηση και μιλάει συχνά για τα ενδιαφέροντά του αλλάζοντας το θέμα της συζήτησης.

3. Περιορισμένα, Επαναληπτικά ενδιαφέροντα και δραστηριότητες: Το άτομο με αυτισμό δεν μπορεί να ευχαριστηθεί με δραστηριότητες που περιέχουν ευέλικτη και δημιουργική σκέψη και καταφεύγει στις επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες. Αυτές αποτελούν και ένα είδος απόσυρσης από την περίπλοκη πραγματικότητα. Κάποιες από τις επαναλαμβανόμενες ρουτίνες που χρησιμοποιούν είναι το ότι για παράδειγμα μπορεί να χτυπούν πάνω στην καρέκλα πριν καθίσουν, να ντύνονται ή να τρώνε με συγκεκριμένη σειρά. Αν η ρουτίνα αυτή διαταραχθεί τότε εκδηλώνονται φωνές και εκρήξεις θυμού, όπου σταματούν όταν η ρουτίνα αρχίσει από την αρχή. (Κωνσταντίνος Φρανσίσ, 2007)

## 1.4 Αιτίες αυτισμού

### 1.4.1 Περιβαλλοντικοί

Κατά τη διάρκεια της περιόδου (1943), που ο Kanner περιέγραψε για πρώτη φορά τον αυτισμό, το κλίμα που επικρατούσε την εποχή εκείνη στη Παιδοψυχιατρική ήταν ψυχαναλυτικό. Ο Kanner, βασιζόμενος στο δείγμα του, το οποίο αποτελούταν από γονείς επιστήμονες και υψηλά στελέχη διοικητικού, αρχικά πίστευε ότι τα αίτια του αυτισμού δεν ήταν βιολογικά. Η στάση που κρατούσαν οι οικογένειες των παιδιών με αυτισμό ήταν άκαμπτη, σοβαρή, ευγενική και αξιοπρεπή χωρίς τα παιδιά να λαμβάνουν στοργή, υποστήριξη και παραδοχή. Ο Kanner θεωρούσε περισσότερο αξιοκατάκριτες τις μητέρες (1960). Από την άλλη πλευρά, ο Coleman και ο Gillberg (1985), αναφέρουν την αμφιθυμία του Kanner διότι ο ίδιος είχε δημοσιεύσει την ίδια χρονιά ένα βιβλίο με τίτλο «Υπερασπίζοντας τις μητέρες», όπου προσπαθούσε να απαλλάξει τις μητέρες με την ενοχή που αισθάνονταν απέναντι στα παιδιά τους με αυτισμό (1941). Αργότερα όμως (1960), δημοσιεύτηκε ένα άρθρο από τον ίδιο στο περιοδικό «Time» στο οποίο ανέφερε ότι οι γονείς «έτυχε να ξεπαγώσουν ίσα ίσα για να παράγουν ένα παιδί, επιστρέφοντας στα επαγγελματικά ψυχρά και εγκεφαλικά ενδιαφέροντά τους».

Οι Schopler και Reichler, (1980) εξήγησαν τους λόγους για τους οποίους η περιβαλλοντική άποψη έγινε αρκετά γνωστή.. Η παρουσίαση των γονέων σε αποδιοπομπαίους τράγους ήταν μια βολική λύση διότι πολλοί κλινικοί αισθάνονταν ανίκανοι να βοηθήσουν τους γονείς σχετικά με το θέμα του αυτισμού. Οι περιβαλλοντικές θεωρίες που πολλοί ειδικοί υποστήριζαν, τελικά δεν επιβεβαιώθηκαν. Οι γονείς των παιδιών με αυτισμό δεν διαφέρουν από τους γονείς των υπόλοιπων παιδιών, αντιθέτως, οι γονείς των πολύ ευερέθιστων παιδιών λειτουργούν με εντυπωσιακό τρόπο πολύ καλά.

#### 1.4.2 Βιολογικοί

Υπάρχει πληθώρα στοιχείων που υποστηρίζουν ότι είναι αιτία του αυτισμού οι βιολογικοί παράγοντες. Τα ευρήματα ανήκουν σε κατηγορίες στις οποίες περιλαμβάνονται: η γενετική, οι προνεογονικές, περινεογονικές και οι νεογονικές επιπλοκές, τα αποτελέσματα μελετών από ηλεκτροεγκεφαλογραφήματα και αξονικές τομογραφίες, τα νευροπαθολογικά και βιοχημικά ευρήματα και η συνύπαρξη του αυτισμού με άλλες διαταραχές. (Τσιαντής, Μανωλόπουλος, 1987)

##### A) Γενετική

Αρκετές είναι οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στη Βρετανία (Foldstein S., Rutter M. 1977), στη Σκανδιναβία (Gillberg C. 1983-84) και στις Η.Π.Α (Ritvo και συνεργάτες 1985) που αφορούσαν δίδυμα και τουλάχιστον το ένα εκ των δύο είχε αυτισμό.. Επίσης, σε δίδυμα όπου το ένα από τα δύο παιδιά έπασχε από αυτισμό οι «νεογονικές επιπλοκές» φαίνεται ότι σχετίζονται με τον αυτισμό. Τα αποτελέσματα της βρετανικής μελέτης (Foldstein S., Rutter M. 1977) δείχνουν πως ο αυτισμός προϋποθέτει κάποια «κληρονομική γνωστική ανεπάρκεια» αλλά αυτό μπορεί να είναι και αποτέλεσμα εγκεφαλικής βλάβης. Στη σκανδιναβική μελέτη, ο Gillberg (1984) αναφέρει αποτελέσματα ερευνών στα οποία βρέθηκαν μεγάλα ποσοστά μονοζυγωτών διδύμων όπου και οι δύο έπασχαν από αυτισμό ενώ τα ποσοστά για τους ετεροζυγώτες διδύμους ήταν πολύ χαμηλότερα. Αξιοσημείωτο είναι πως όλα τα περιστατικά των μονοζυγωτών διδύμων διαγνώστηκαν και τα δύο άτομα από γνωστικές ανεπάρκειες όπως: νοητική καθυστέρηση, βαριάς μορφής διαταραχές σε

ομιλία και γλώσσα, μαθησιακές δυσκολίες και αυτισμός, σε αντίθεση του 21% των περιπτώσεων των ζευγαριών ετεροζυγωτών διδύμων του αντίστοιχου φύλου. Τέλος, στις Η.Π.Α., ο Ritvo (1985), και οι συνεργάτες του ανακάλυψαν πως στο 96% των μονοζυγωτών διδύμων διαγνώστηκαν με αυτισμό και οι δύο, αντίθετα του 24% των περιπτώσεων των ετεροζυγωτών

Συμπεραίνοντας, ο αυτισμός σε κάποιες περιπτώσεις είναι κληρονομική, ενώ σε άλλες περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα εγκεφαλικής βλάβης. Ο Ritvo και οι συνεργάτες του, (1985) συμπέραναν πως ο αυτισμός είναι συχνός και στα δύο μέλη του δίδυμου ζευγαριού και ακολουθούν ένα μοντέλο αυτοσωμιακής υπολειπόμενης κληρονομικότητας (autosomal recessive inheritance model).

Έρευνες πραγματοποίησαν οι Lotter (1967), Gillberg και Wahlstrom (1984) και Baird και August (1985) όπου επικεντρώθηκαν στα αδέρφια των ατόμων με αυτισμό. Οι έρευνες τους αναφέρουν ένα ποσοστό κινδύνου για τα αδέρφια 50-100%, που σημαίνει πως το 2-5% των αδερφών των παιδιών με αυτισμό πιθανόν να διαγνωστούν με αυτισμό. Ο Coleman και ο Rimland (1976) ερεύνησαν την ύπαρξη του αυτισμού και στις ευρύτερο περιβάλλον των ατόμων με αυτισμό και βρήκαν το ποσοστό να ανέρχεται στο 8%. Στην έρευνα που πραγματοποίησαν ο Baird και August (1985), βρέθηκαν αρκετά άτομα με διάγνωση αυτισμού και νοητικής υστέρησης, στα αδέρφια 29 παιδιών με αυτισμό βαριάς μορφής. Τα αδέρφια των λειτουργικών παιδιών με αυτισμό δεν αντιμετώπισαν τέτοιου είδους δυσκολίες.

Τέλος, υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα όσον αφορά τον αυτισμό. Τα αγόρια έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να διαγνωστούν, σε αναλογία 3 ή 4:1, αλλά τα κορίτσια έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να περάσουν πιο σοβαρή μορφή διαταραχής. Σε μελέτη του Tsai και των συνεργατών του σε δείγμα 102 παιδιών με αυτισμό, τα 78 ήταν αγόρια και τα 24 κορίτσια (1981). Τα κορίτσια παρουσίασαν πιο σοβαρές γνωστικές και γλωσσικές ανεπάρκειες, το ποσοστό των συγγενών με αυτισμό ή με γνωστική και γλωσσική ανεπάρκεια ήταν μεγαλύτερο, είχαν περισσότερες πιθανότητες να πάθουν επιληψία και να μην έχουν αποκτήσει έλεγχο σφιγκτήρων μέχρι την ηλικία των 3,5 ετών. Συμπερασματικά, ο αυτισμός έχει γενετική προέλευση, σε ορισμένες περιπτώσεις, αλλά χρειάζονται περισσότερα στοιχεία σχετικά με τις διεργασίες που ευθύνονται για την κληρονομικότητα του.

## *B) Επιπλοκές πριν από τη σύλληψη, κατά την προγεννητική και νεογνική περίοδο*

Έχει αναφερθεί πως μεγάλο ποσοστό των γονέων των παιδιών με αυτισμό, έχει εκτεθεί σε χημικές ουσίες ή είναι χημικοί (Deykin, E.Y. McMahon, 1980). Έχουν αναφερθεί διάφοροι λόγοι, όπως ότι υπάρχει μεγαλύτερη συχνότητα υποθυρεοειδισμού στους γονείς (1976), ότι υπάρχουν μεγαλύτερα ποσοστά αποβολών και στειρότητας στο ιστορικό των μητέρων (1983), ότι προγεννητικά έχουν δημιουργηθεί λοιμώξεις (1977). Επίσης, έχει αναφερθεί πως ο αυτισμός σχετίζεται με τοξοπλάσμωση, σύφιλη, μεγαλοκυττάρωση, ανεμοβλογιά και παρωτίτιδα της μητέρας, χωρίς να έχει προσβληθεί απαραίτητα η μητέρα αλλά και να έχει απλώς εκτεθεί στον ιό και να προκαλέσει πρόβλημα στο εξελισσόμενο έμβρυο (1985). Σύμφωνα με τον Johnson (1980), επιδρούν διαφορετικά πάνω στα ανθρώπινα κύτταρα και επηρεάζονται, έτσι δίνεται η δυνατότητα να αποδώσουμε οποιαδήποτε νευρολογική αιτία.

Οι περιγεννητικές επιπλοκές όπως η επείγουσα καισαρική τομή, η εμβρυουλκία, επισπευσμένος ή παρατεταμένος τοκετός, υπερβολικό βάρος της μητέρας είναι μερικές από τις πιθανές αιτίες του αυτισμού. Αυτοί οι παράγοντες, όμως, παίζουν μικρό ρόλο στην πρόκληση του αυτισμού και της νοητικής υστέρησης (Deykin, E.Y. McMahon, 1980).

Σε έρευνα της DeMyer (1979), σχετικά με τους νεογνικούς παράγοντες, συγκεντρώθηκε δείγμα 33 παιδιά με αυτισμό. Κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους εμφανίστηκαν αρρώστιες, μετά τις οποίες ακολούθησαν αλλαγές στη συμπεριφορά στο 15% των παιδιών. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου έτους 18% και του τρίτου 6% των περιπτώσεων. Και σε αυτές τις περιπτώσεις δεν αποτελεί ένδειξη κινδύνου για αυτισμό αλλά το γεγονός πως η εγκυμοσύνη δεν πραγματοποιήθηκε με τις καλύτερες συνθήκες.

Μια κλινική εικόνα αυτισμού που είτε συνοδεύεται από ευρήματα ηλεκτροεγκεφαλογραφημάτων και αξονικών τομογραφιών είτε όχι υπάρχει περίπτωση να παρουσιαστεί και μετά την ηλικία των 3 ετών. Τρεις από τις περιπτώσεις που έχουν αναφερθεί είναι μόλυνση από απλό έρπη, και οι άλλες δύο είχαν άγνωστες αιτίες. Οι περιπτώσεις αυτές του δευτερογενούς φαινομενολογικού



αυτισμού που ακολούθησαν μετά από εγκεφαλική βλάβη, επιβεβαιώνει την άποψη ότι ο αυτισμός έχει βιολογική προέλευση. Η DeMyer, από το δείγμα της, υπολόγισε ότι οι βιολογικοί αιτιολογικοί παράγοντες ήταν στο 88% των περιπτώσεων (DeLong, G.R., Beau, S.C., Brown, F.R. 1981) (Τσιαντής, Μανωλόπουλος, 1987).

### Γ) Μελέτες ηλεκτροφυσιολογίας και εικονοποίησης του εγκεφάλου (*brain imaging*)

Μελέτες παιδιών με αυτισμό που αφορούν ακουστικά προκλητά δυναμικά του στελέχους του εγκεφάλου έχουν εμφανιστεί από το 1975. Στη έρευνα του Gillberg και των συνεργατών του (1989) το ένα τρίτο των παιδιών παρουσίασε διαφορές στα ακουστικά προκλητά δυναμικά του στελέχους του εγκεφάλου από τις φυσιολογικές διεργασίες. Ο Tanguay (1982) και οι συνεργάτες του βρήκαν στην έρευνά τους ένα μεγαλύτερο ποσοστό παιδιών με αυτισμό και παθολογικές καταγραφές (50%). Το συμπέρασμα που απορρέει από αυτή την έρευνα είναι πως η δυσλειτουργία του στελέχους του εγκεφάλου μπορεί να οδηγήσει σε παραμόρφωση της εισροής των ακουστικών ερεθισμάτων σε ανώτερο επίπεδο και αυτό εξηγεί τον λόγο που τα άτομα με αυτισμό πάσχουν από γλωσσικές και γνωστικές διαταραχές. Μία άλλη ερμηνεία είναι πως αυτές οι διαταραχές είναι συμπτωματικές μιας νοσογόνου διεργασίας που επηρεάζει πολλές περιοχές του εγκεφάλου.

Ακόμη, εξετάστηκαν ακουστικά και οπτικά προκλητά δυναμικά του φλοιού. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα παιδιά, τα δυναμικά των παιδιών με αυτισμό δεν ανταποκρίνονταν με την ίδια συχνότητα και είχαν μικρότερη ισχύ ή παρουσιάζονταν μόνο όταν τα οπτικά και ακουστικά ερεθίσματα υπήρχαν συγχρόνως (1979). Επίσης, επειδή πολλά παιδιά εμφάνισαν διαταραχές ύπνου, εξετάστηκαν και τα σχήματα ύπνου. Τα αποτελέσματα των ερευνών ήταν πως τα σχήματα κύκλου των ταχείων κινήσεων των οφθαλμών (*rapid eye movement-R.E.M.*) στα άτομα με αυτισμό, διαφέρουν και δεν παρουσιάζουν αναστολή των ακουστικά προκλητών αντιδράσεων κατά τη φάση έξαρσης του ύπνου R.E.M. Αξιοσημείωτο, είναι πως οι κινήσεις των ματιών των παιδιών με αυτισμό, κατά τη διάρκεια του ύπνου R.E.M., μοιάζουν με εκείνες των μικρότερων παιδιών χωρίς αυτισμό (Ornitz, E.M., Ritvo, E.R. 1968). Τα ευρήματα αυτά, δηλαδή, δείχνουν πως η ηλεκτροφυσιολογική δραστηριότητα του εγκεφάλου των παιδιών με αυτισμό είναι αποκλίνουσα και ανώριμη, αλλά χρειάζονται περισσότερα δεδομένα για διευκρίνιση ορισμένων θεμάτων.

Αναφορικά, με την δομική εγκεφαλική βλάβη στον αυτισμό εξετάστηκε, αρχικά, μέσω πνευμονοεγκεφαλογραφημάτων. Οι Hauser και οι συνεργάτες του (1975) βρήκαν διόγκωση του αριστερού κοιλιακού συστήματος κυρίως των κροταφικών κεράτων σε 13 από τις 18 περιπτώσεις αυτισμού. Οι Hier και οι συνεργάτες του (1979), μέσω της αξονικής τομογραφίας που πραγματοποίησαν σε 16 άτομα με αυτισμό, ανακάλυψαν πως ενώ τα άτομα αυτά δεν έπασχαν από εντοπισμένη ή διάχυτη εγκεφαλική βλάβη, παρουσίαζαν αντιστροφή της αριστερής-δεξιάς ασυμμετρίας του εγκεφάλου στη βρεγματική ινιακή χώρα. Το 57% των ατόμων παρουσίασε αυτή την αντιστροφή αλλά μόνο στο 25% των ασθενών με άλλες νευρολογικές παθήσεις.

Συμπερασματικά, τα αντιφατικά αποτελέσματα των αυτοψιών και το γεγονός πως σε κάποια άτομα με αυτισμό βρέθηκαν ανωμαλίες του εγκεφάλου ενώ σε άλλα όχι, εξηγείται από την αιτιολογική ανομοιογένεια του συνδρόμου. Μία ακόμη πιθανή εξήγηση είναι πως σε ορισμένες περιπτώσεις αυτισμού η δομή του εγκεφάλου είναι φυσιολογική, αλλά υπάρχουν βιοχημικές ανωμαλίες (Konstantareas, 1986).

#### *E) Βιοχημικά ευρήματα*

Οι έρευνες σχετικά με αυτόν τον τομέα ξεκίνησαν αρκετά νωρίς, πριν ακόμη δηλαδή αντιληφθούμε ότι ο αυτισμός οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, και μόνο λίγες υπο-ομάδες ατόμων με αυτισμό παρουσιάζουν μια συγκεκριμένη βιοχημική ανωμαλία. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που έχουν βρεθεί τόσα αντιφατικά αποτελέσματα. Από τη δεκαετία του 1960 έχουν πραγματοποιηθεί πολλές έρευνες χρησιμοποιώντας μετρήσεις σεροτονίνης σε ολόκληρο το αίμα ή τα αιμοπετάλια. Ως αποτέλεσμα είχε να βρεθούν αυξημένα επίπεδα σεροτονίνης, σε κάποια άτομα να βρεθεί ακριβώς το αντίθετο, ενώ σε άλλες μελέτες οι περισσότερες περιπτώσεις ήταν μέσα στα φυσιολογικά όρια. Επίσης, τα αυξημένα επίπεδα σεροτονίνης τα συναντάμε και σε άτομα με σύνδρομο νοητικής υστέρησης (1981). Μία από τις θεραπευτικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση του αυτισμού βασίζεται στην φενφλουραμίνη, η ουσία αυτή στοχεύει στη μείωση της σεροτονίνης, χωρίς ο μηχανισμός αυτός να είναι σαφής. Ο Young και οι συνεργάτες του (1980), σε έρευνά τους εντόπισαν ότι τα επίπεδα δοπαμίνης-β-υδροξυλασης (dopamine-b-hydroxylase—D.B.H.) στα άτομα με

αυτισμό δεν ήταν χαμηλότερα, αλλά δεν αυξάνονταν καθώς μεγάλωναν όπως συμβαίνει με τα υπόλοιπα άτομα που δεν έχουν αυτισμό. Τα αποτελέσματα αυτά ίσως οφείλονται στο γεγονός ότι υπάρχει έντονη γενετική επίδραση στη δραστηριότητα της D.B.H.

Μέχρι σήμερα δεν έχουν βρεθεί συγκεκριμένοι βιοχημικοί δείκτες, ενώ μπορεί να υπάρχουν άτομα με συγκεκριμένες κοινές βιοχημικές ανωμαλίες οι ειδικοί δεν έχουν καταφέρει να τις απομονώσουν (Coleman, Gillberg, 1985).

#### *Στ) Αυτισμός ανάμεσα σε υπο-ομάδες με άλλες διαταραχές*

Μέχρι σήμερα, έχει αποδειχθεί πως ο αυτισμός συνδέεται με κάποιες γενετικές διαταραχές. Δηλαδή, υπάρχει σύνδεση του αυτισμού με την ηβώδη σκλήρυνση, τη νευρωινωμάτωση και το σύνδρομο του ευθραύστου-X. Ακόμη, η παρουσία ενός επιπλέον X χρωμοσώματος συνδέεται συχνά με δυσκολίες της ομιλίας και της γλώσσας και όχι με όλα τα στοιχεία του αυτισμού. Ορισμένοι λοιμώδεις νόσοι, οι ιοί της ερυθράς, της παρωτίτιδας, της μεγαλοκυττάρωσης και του έρπη που προσβάλλει την περιοχή του στόματος και των γενετικών οργάνων, στους οποίους μπορεί να έχει εκτεθεί μητέρα, υποστηρίζεται ότι σχετίζεται με τον αυτισμό του παιδιού της. Συμπεραίνοντας, οι φορείς των λοιμώξεων που υπάρχουν προγεννητικά ή μετά τη γέννηση ενός παιδιού μπορεί να σχετίζονται με την εξέλιξη του αυτισμού.

Το σύνδρομο P.K.U. είναι μια μεταβολική διαταραχή, και αν η θεραπεία του δεν αρχίσει πολύ νωρίς τότε, φαίνεται ότι προκαλεί σύνδρομο συμπεριφοράς παρόμοιο με του αυτισμού. Το 1975 υπήρξαν 14 περιπτώσεις παιδιών με P.K.U., που εμφάνισαν συμπτώματα αυτισμού. Από τις αμινοξεοπάθειες, η ιστιδιναιμία βρέθηκε ότι σχετίζεται με συμπτώματα αυτισμού. Επίσης, σε περιπτώσεις υπεργαλακταιμίας ή γαλακτικής οξέωσης, με αυξημένο ρυθμό παραγωγής γαλακτικού οξέως σε σχέση με το φυσιολογικό ρυθμό. Ακόμη, αρκετά παιδιά με αυτισμό εμφανίζουν και άλλα μεταβολικά προβλήματα, όπως χαμηλά επίπεδα ασβεστίου στα ούρα, πιο συχνές αλλεργίες και αντιδράσεις σε συγκεκριμένες τροφές κ.τ.λ., χωρίς να υπάρχει όμως κατανόηση σχετικά με αυτά.

Από τις δομικές οντότητες, η υδροκεφαλία είναι μία πάθηση που συχνά συνδέεται με αυτισμό. Δεν αναφέρονται κακοήθεις όγκοι αλλά έχουν παρατηρηθεί

βλάβες, όπως η πορευκεφαλία και άλλες που παρουσιάζονται στις αξονικές τομογραφίες των ασθενών. Το σύνδρομο Rett, όπου έτσι περιγράφεται η «εγκεφαλική ατροφία και υπεραμμωναιμία», αρχικά θεωρούταν (1966) μία μορφή αποδιοργανωτικής ψύχωσης (Rett, 1966). Από τότε, έχουν παρουσιαστεί αρκετές περιπτώσεις αυτού του συνδρόμου που εκδηλώνεται μόνο στις γυναίκες και παρατηρείται αυτιστική συμπεριφορά, διαταραχές στο βάδισμα, συστροφή χεριών ή του σώματος, απώλεια της σκόπιμης χρήσης των χεριών και νοητική επιδείνωση. Η αιτιολογία αυτής της διαταραχής αυτής είναι, προς το παρόν, άγνωστη. Η γενετική αυτή διεργασία φαίνεται ότι τελικά οφείλεται σε ένα επικρατούν γονίδιο μεταλλάκτη πάνω στο χρωμόσωμα X. Τέλος, από τις εκφυλιστικές ασθένειες, οι νευροδερματικές διαταραχές έχουν συσχετιστεί με τον αυτισμό σε αρκετές περιπτώσεις (Τσιαντής, Μανωλόπουλος, 1987).

## 1.5 Διάγνωση αυτισμού

Η διάγνωση του αυτισμού που γίνεται μέχρι σήμερα είναι βασισμένη στα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού και όχι σε ιατρικές εξετάσεις, παρότι ο αυτισμός βασίζεται σε οργανικά αίτια και όχι σε περιβαλλοντικά. Σύμφωνα με το DSM-IV (1994), τα διαγνωστικά κριτήρια του αυτισμού κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες. Αρχικά, στην κατηγορία της κοινωνικής συμπεριφοράς το άτομο δυσκολεύεται στην μη λεκτική συμπεριφορά, όπως είναι η βλεμματική επαφή, στην αποτυχία ανάπτυξης σχέσεων, στην μη αναζήτηση ενδιαφερόντων και στην έλλειψη κοινωνικής και συναισθηματικής αμοιβαιότητας. Έπειτα, στην κατηγορία της επικοινωνίας όπου το άτομο έχει καθυστερημένη ή και ανύπαρκτη ομιλία ή αδυναμία διατήρησης συνομιλιών με άλλους ανθρώπους. Επίσης, υπάρχει χρήση επαναληπτικού λόγου και απουσία αυθόρμητου παιχνιδιού. Στην τρίτη κατηγορία της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, το άτομο επαναλαμβάνει κινήσεις, ενασχόληση με συγκεκριμένα αντικείμενα που δεν θεωρούνται φυσιολογικά ως προς την ένταση και την εστίαση. Για να διαγνωστεί αυτισμός σε ένα άτομο πρέπει να έχει ορισμένες από τις παραπάνω συμπεριφορές. (Αγγελική Γενά, 2002)

Είναι απαραίτητο να γίνει νωρίς η διάγνωση αυτισμού ώστε να προλάβουμε να προσφέρουμε τις κατάλληλες θεραπείες και να παρέμβουμε έγκαιρα. Αν δεν υπάρξει σωστή διάγνωση για ένα άτομο που βρίσκεται στο φάσμα αυτισμού τότε δεν

θα λάβουν την φροντίδα που χρειάζονται και κατά συνέπεια το επίπεδο της ζωής τους θα είναι χαμηλό. Ερευνητικά δεδομένα (Bibby et al., 2002. Fenske, Zalenski, Krantz, και McClannahan, 1985. Harris και Handleman, 2000. Luiselli et al., 2000. Green, 1996. Schreibman, 2000), αναφέρουν, ότι όσο πιο νωρίς γίνει η διάγνωση, τόσο πιο έγκαιρη και εντατική θα είναι η παρέμβαση στο παιδί και κυρίως από την ηλικία των 2 έως 4 ετών και οπωσδήποτε πριν από τα 5 έτη του παιδιού (Αγγελική Γενά, Πέτρος Γαλάνης, 2007). (Το γεγονός αυτό συντελεί στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και νοητική εξέλιξή του. Επίσης, η σωστή διάγνωση, σε μικρή ηλικία, βοηθάει στο να μειωθούν τα συμπεριφορικά προβλήματα του παιδιού και να μην γίνουν μόνιμα, διότι είναι πολύ πιο δύσκολο αυτό να αλλάξει καθώς το παιδί μεγαλώνει. Σημαντικό είναι να υπάρχουν και κατάλληλοι τρόποι επικοινωνίας από γονείς και δασκάλους προς το παιδί, όπου μεγιστοποιείται η μάθηση και ελαχιστοποιούνται τα προβλήματα συμπεριφοράς.

Για να πραγματοποιηθεί διάγνωση ακολουθείται μία πορεία, από τους ειδικούς, ώστε να συγκεντρωθούν ορισμένες πηγές πληροφοριών. Αρχικά, πραγματοποιείται συνέντευξη με τους γονείς για να συλλεχθούν πληροφορίες και παραδείγματα για συμπεριφορές του παιδιού που συνδέονται με τον αυτισμό. Στη συνέχεια, χρησιμοποιούνται ψυχομετρικά εργαλεία, όπως τεστ νοημοσύνης και εξελικτικά τεστ. Έπειτα, δίνονται ερωτηματολόγια στους γονείς τα οποία εστιάζουν σε συμπεριφορές που αφορούν τον αυτισμό. Γίνεται μια παρατήρηση συμπεριφοράς του παιδιού στο γραφείο του ειδικού και μέσω διαγνωστικών εργαλείων συγκρίνονται και κατηγοριοποιούνται οι συμπεριφορές του παιδιού με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζει ο αυτισμός. (Λίζα Βάρβογλη 2007)

## 1.6 Αντιμετώπιση αυτισμού

Ο αυτισμός είναι μια διαταραχή που δεν υπάρχει θεραπεία υπάρχουν όμως ορισμένοι μέθοδοι που βοηθούν τα άτομα με αυτισμό να αποκτήσουν τριβή με την

επικοινωνία και είναι σημαντικό να υπάρξει η προσπάθεια από μικρή ηλικία. Πολλές από τις θεραπείες συνδέονται με την εκπαίδευση και κάθε μία από αυτές εστιάζει σε ελλείμματα σε έναν συγκεκριμένο τομέα στον οποίο στοχεύει η παρέμβαση.

Επειδή όμως, υπάρχει πολυπλοκότητα της διαταραχής και τα συμπτώματα διαφοροποιούνται σε κάθε παιδί, κρίνεται αναγκαίος ο σχεδιασμός μιας παρέμβασης που θα βασίζεται στο συνδυασμό πολλών θεραπευτικών προσεγγίσεων που θα ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες ανάγκες και δυνατότητες του συγκεκριμένου παιδιού στο οποίο απευθύνεται η παρέμβαση. (Νότας, 2006)

Υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις σχετικά με την θεραπεία για την αντιμετώπιση του αυτισμού, η αποτελεσματικότητα όμως αυτών δεν είναι δεδομένη. Ένα οργανωμένο δίκτυο υγείας και εκπαίδευσης είναι αναγκαίο για να ωφελήσει τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των ατόμων με αυτισμό. Όταν ο θεραπευτικός σχεδιασμός επικεντρώνεται στις υπηρεσίες που το άτομο έχει ανάγκη τότε υπάρχει σταθερότητα και αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων. Στα πλαίσια των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί έχουν εφαρμοστεί εκπαιδευτικές και συμπεριφορικές προσεγγίσεις, προγράμματα πρώιμης εντατικής συμπεριφορικής παρέμβασης, οικογενειακές παρεμβάσεις, ψυχοθεραπείες, φαρμακοθεραπείες. Με τα σημερινά δεδομένα δεν υπάρχει κάποια θεραπεία γνωστή με την έννοια της ίασης, σύμφωνα με την Παπαγεωργίου (2003). Η ψυχοεκπαίδευση και οι δεξιότητες αποτελούν την βάση για την αντιμετώπιση των πιο σημαντικών δυσκολιών του αυτισμού. (Παπαδόπουλος Χρήστος, 2014)

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, με τον αυξημένο αριθμό νηπίων να έχουν διαγνωστεί με αυτισμό, προέκυψε η ανάγκη για αποτελεσματικές και κατάλληλες παρεμβάσεις για τα παιδιά και τις οικογένειές τους που αντιμετωπίζουν βασικές διαταραχές και συνυπάρχουσες συνθήκες (Volkmar & Chawarska, 2008). Μία συστηματική ανασκόπηση της έρευνας σχετικά με παρεμβάσεις για παιδιά με αυτισμό από τη γέννηση έως 8 ετών διεξήχθη (National Research Council, 2001). Λίγες καλά ελεγχόμενες μελέτες διεξήχθησαν επίσης για να ελεγχθεί η αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων τρόπων παρέμβασης. Από την ανάλυση προέκυψε ότι η προτεραιότητα στην διδασκαλία θα πρέπει να δοθεί α) στη λειτουργική, αυθόρμητη επικοινωνία, β) στη κοινωνική καθοδήγηση σε όλες τις συνθήκες, γ) στις δεξιότητες παιχνιδιού, με έμφαση στην αλληλεπίδραση μεταξύ των

συνομηλίκων, δ) στη γενίκευση δεξιοτήτων σε φυσικά περιβάλλοντα, και ε) στην υποστήριξη της συμπεριφοράς για την αντιμετώπιση προβληματικών συμπεριφορών. Τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων θα πρέπει να αξιολογούνται τακτικά με έμφαση στα εξής: α) κοινωνικές δεξιότητες, β) δεξιότητες επικοινωνίας, γ) προσαρμοστικές δεξιότητες, και δ) οργανωτικές δεξιότητες. της προσέγγισης ή της έντασης της θεραπείας (National Research Council, 2001).

Η συμμετοχή των γονέων και των οικογενειών θεωρείται βασικό στοιχείο των προγραμμάτων παρέμβασης για παιδιά με αυτισμό (National Research Council, 2001). Η βασική υπόθεση της συμπεριφοριστικής γονικής κατάρτισης είναι ότι η συμπεριφορά των παιδιών μαθαίνεται και διατηρείται μέσω απρόβλεπτων γεγονότων στο οικογενειακό πλαίσιο και ότι οι γονείς μπορούν να διδαχθούν να αλλάξουν αυτά τα περιστατικά προκειμένου να προωθηθεί και να ενισχυθεί η κατάλληλη συμπεριφορά (Corcoran, 2000).

Τα στοιχεία που αφορούν τα μικρά παιδιά υποστηρίζουν την εκπαίδευση των γονέων ως αποτελεσματική μέθοδο για την αύξηση των κοινωνικών δεξιοτήτων. Ωστόσο, η διαδικασία ένταξης των γονέων κατά τη διάρκεια της παρέμβασης είναι σημαντικός, καθώς και μέσω εξατομικευμένου προγράμματος να υπάρχει εκπαίδευση των γονέων ώστε να υπάρχει η δυνατότητα εξέτασης διαφορετικών οικογενειακών αναγκών και περιστάσεων. Τα προγράμματα συμπεριφορικής γονικής εκπαίδευσης δεν βοηθούν όλους τους γονείς. Οι γονείς οι οποίοι δεν αντιμετωπίζουν επιπλέον άγχος μπορούν πιο εύκολα να εφαρμόσουν στρατηγικές θετικής γονικής μέριμνας (Forehand & Kotchick, 2002). Η βιβλιογραφία αναφέρει το πόσο αποτελεσματικά λειτουργούν τα προγράμματα και τα προβλήματα που δημιουργούνται όταν δεν υπάρχει συμμετοχή των γονέων κατά τη διάρκεια της παρέμβασης. (Wood et al., 2009).

Υπάρχουν τεχνικές μάθησης που εφαρμόζονται στην παρέμβαση της ανάλυσης συμπεριφοράς που αφορούν τα παιδιά με αυτισμό και είναι οι παρακάτω: η θετική ενίσχυση, η ανταμοιβή μιας επιθυμητής συμπεριφοράς μέχρι να επιτευχθεί ο στόχος, η μείωση των προτροπών για την αύξηση της ανεξαρτησίας, η απομάκρυνση των στοιχείων που συντηρούν μια προβληματική συμπεριφορά, η εφαρμογή ανεπιθύμητων κινήτρων για τη μείωση των προβληματικών συμπεριφορών και η

ενίσχυση μιας κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς ή η απουσία μιας προβληματικής συμπεριφοράς (Cooper et al., 2007).

Τα προγράμματα παρέμβασης που βασίζονται στην εφαρμοσμένη ανάλυση συμπεριφοράς θεωρούνται ως κύρια θεραπεία για τον αυτισμό στην πρώιμη παιδική ηλικία. Το πρόγραμμα TEACCH αφορά την κλινική εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση έχει ως βάση την τάξη και αναπτύχθηκε στο Πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας στο Chapel Hill, άρχισε το 1972 από τον Eric Schopler (Chlebowski et al., 2010). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα έχει ενσωματωθεί πλήρως στον χώρο της εκπαίδευσης και λειτουργεί ως αρωγός στη τεκμηρίωση των παρεμβάσεων στον αυτισμό. Το TEACCH είναι μία προσέγγιση του ονομάζεται δομημένη διδασκαλία διότι έχει ως βάση της στοιχεία και την παρατήρηση ότι τα άτομα με αυτισμό έχουν κοινές συμπεριφορές, όπως είναι οι τρόποι με τους οποίους σκέφτονται, τρώνε, φορούν, κατανοούν τον κόσμο τους και επικοινωνούν. Η δομημένη διδασκαλία έχει βασικούς μηχανισμούς και λειτουργεί βοηθητικά στην οργάνωση του περιβάλλοντος και των δραστηριοτήτων με τρόπους που είναι εύκολο να αντιληφθούν τα άτομα με αυτισμό. Ουσιαστικά, τα ξεχωριστά ενδιαφέροντα των ατόμων λειτουργούν βοηθητικά για να τους ενσωματώσουν στη μάθηση, προωθώντας τη χρήση της ουσιαστικής επικοινωνίας (Mesibon et al., 2005).

Η θεραπεία με φάρμακα λειτουργεί ως βοηθητική θεραπευτική προσέγγιση για ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων με αυτισμό για όλη τη ζωή τους. Η φαρμακοθεραπεία ελέγχει τα συχνά συμπτώματα που σχετίζονται, όπως η έλλειψη ύπνου, η υπερδραστηριότητα, η παρορμητικότητα, η ευερεθιστότητα, η έλλειψη προσοχής, το άγχος, η κατάθλιψη, τα συμπτώματα ιδεοληψίας, και οι επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές ή τελετουργίες. Οι λειτουργικές διαταραχές είναι αποτέλεσμα των συμπτωμάτων και ίσως εμποδίσουν την δραστηριότητα των μη φαρμακολογικών παρεμβάσεων (Esbensen et al., 2009).

Μέχρι στιγμής, τα φάρμακα ως προς τη θεραπεία επικοινωνιακών δυσκολιών δεν υπάρχουν διαθέσιμα, παρόλο που υπάρχουν συχνές μελέτες και προσπάθειες στο αντικείμενο αυτό. Η φαρμακευτική αγωγή που αφορά παιδιά και ενήλικες με αυτισμό είναι στηριζόμενη κλινικά. Περίπου το 45-75% των παιδιών με αυτισμό θεραπεύονται με ψυχοτρόπα φάρμακα. Τα πιο συχνά συνταγογραφούμενα φάρμακα,



κατά σειρά συχνότητας, είναι τα αντικαταθλιπτικά, τα αντιψυχωσικά, τα αντισπασμωδικά και τα διεγερτικά (Esbensen et al., 2009).

## 1.6 Επιδημιολογικά στοιχεία

Οι Διαταραχές Φάσματος Αυτισμού (ΔΑΦ) είναι πολύπλοκες, δια βίου, νευροαναπτυξιακές διαταραχές και η αιτία τους είναι άγνωστη προς το παρόν. Υπάρχει εκτίμηση ότι επιδημιολογικά η ΔΑΦ, ανέρχεται από 1-3% σε παιδιά και εφήβους και παγκοσμίως αφορά 7,6 ανά 1000 άτομα. Το 2010 η συχνότητα της ΔΑΦ είχε αυξηθεί κατά 100 φορές από το 1966. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη των γνωστικών εργαλείων, στην βαθύτερη κατανόηση της διαταραχής, στο αυξημένο επιστημονικό ενδιαφέρον και στην ευρύτητα του φάσματος της ΔΑΦ. Επίσης, αρχίζει να γίνεται αποδεκτό το γεγονός πως η ΔΑΦ οφείλεται σε περιβαλλοντικούς κινδύνους. Θεωρείται πρωταρχικό αίτιο ανικανότητας στα παιδιά <5 ετών. Στην Ελλάδα η συχνότητα του αυτισμού με στοιχεία του 2004 εκτιμάται σε 1/42 αγόρια και 1/189 κορίτσια.

Η ΔΑΦ δεν κάνει διακρίσεις όσον αφορά και γεωγραφικά και κοινωνικά όρια. Οι δείκτες επικράτησης δεν διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό μεταξύ γεωγραφικών χωρών, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις όπου σε ορισμένες περιοχές σημειώθηκαν πολύ μικρότεροι δείκτες χωρίς όμως να έχουν αιτιολογηθεί οι διαφοροποιήσεις. Με βάση την ομοιότητα που υπάρχει στη συμπεριφορά των παιδιών με ΔΑΦ μεταξύ των χωρών με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά συνήθως γίνεται εστίαση στα προγεννητικά βιολογικά αίτια, ενώ είναι αδύνατο να χαρακτηρίσουμε ως αιτία ψυχολογικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Επίσης, έχουν παρουσιαστεί υψηλότεροι δείκτες σε παιδιά μεταναστών έναντι σε παιδιά γηγενών. Πιο συγκεκριμένα, υψηλότεροι ήταν οι δείκτες αυτισμού σε παιδιά αστικών περιοχών, των οποίων οι γονείς είχαν γεννηθεί σε “εξωτικές” χώρες, έναντι των παιδιών που οι γονείς τους είχαν γεννηθεί στη Σουηδία. Το γεγονός αυτό οφείλεται μέσω της μητρικής μετανάστευσης όπου παραπέμπουν σε ιογενείς λοιμώξεις και της γενετικής προδιάθεσης, που αυξάνουν τον κίνδυνο αυτισμού. (Κ. Σερετόπουλος, Δ. Λάμνισος, Κ. Γιαννακού, 2019)

## 2ο Κεφάλαιο: Τα άτομα με αυτισμό στον εργασιακό χώρο

### 2.1. Η κοινωνική αντιμετώπιση των ατόμων με αυτισμό

*“Μπορούμε να δούμε σε ένα άτομο με αυτισμό, πολύ πιο καθαρά από ό,τι σε ένα τυπικό παιδί, μια προκαθορισμένη πορεία σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα από την πρώιμη νεανική ηλικία. Μια συγκεκριμένη εργασία είναι, συνήθως, φυσική συνέπεια των ιδιαίτερων ικανοτήτων τους.” Hans Asperger ([1944] 1991)*

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών είναι σύνηθες φαινόμενο ο παραγκωνισμός διάφορων κοινωνικών ομάδων, οι διακρίσεις και οι προκαταλήψεις. Πολλά άτομα εξαιτίας της διαφορετικότητά τους σε εθνικό, θρησκευτικό ή φυλετικό επίπεδο, είτε λόγω προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν, δέχονται άδικη συμπεριφορά στον τομέα της εκπαίδευσης, στην επαγγελματική και κοινωνική τους ζωή. Μία από αυτές τις ομάδες ατόμων είναι τα άτομα και ΔΑΦ, όπου καθημερινά παραγκωνίζονται και απομονώνονται από τα υπόλοιπα άτομα και συχνά αντιμετωπίζονται με προκατάληψη εξαιτίας της αναπηρίας τους. (Σταμάτης 1987)

Η εργασιακή απασχόληση αποτελεί κεντρικό ρόλο στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Η εργασία λειτουργεί ως βασικό στοιχείο στην κοινωνικότητα του ατόμου επηρεάζοντάς το ως άτομο και προσωπικότητα, δίνοντας το έναυσμα για προσωπική ανάπτυξη, ασφάλεια, ανταμοιβή και συναισθηματική ευχαρίστηση. (Μπακοπούλου και Χαριοπολίτου, 2013)

Η διαδικασία μετάβασης στην ενηλικίωση και συνάμα η ένταξη ενός ατόμου στην κοινότητα δεν είναι εύκολη διαδικασία. Τα άτομα που emπίπτουν στο φάσμα αυτισμού είναι περισσότερο ευάλωτα σε αυτή τη διαδικασία, καθώς η ιδιαιτερότητα της συγκεκριμένης διαταραχής emπεριέχει προκλήσεις και σημαντικούς περιορισμούς υπό το πρίσμα της ένταξης (Shattuck, Wagner, Narendorf, Sterzing & Hensley 2011, Taylor, McPheeters, Sathe, Dove, Veenstra-VanderWeele & Waren 2012). Τα άτομα με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, είναι ομάδα ατόμων με ξεχωριστό τρόπο σκέψης και μάθησης (Καλούδη, Γκουγκούφκας & Παπαδοπούλου 2008).

Όσον αφορά την ένταξη των ενηλίκων, υπάρχουν έρευνες που αναφέρονται στον εργασιακό χώρο των ατόμων με αυτισμό και τα θέματα που επικεντρώνονται είναι κυρίως το ποσοστό των εργαζόμενων και το είδος επαγγέλματος, οι ώρες που εργάζονται, το εισόδημα τους, τη μονιμότητα του επαγγέλματος, το πλαίσιο που εργάζονται όπως και σε τι βαθμό τα άτομα είναι ανεξάρτητα (Howlin, Goode, Hutton & Rutter, 2004). Τα συμπεράσματα των ερευνών συγκλίνουν στο γεγονός ότι τα άτομα με αυτισμό βιώνουν συχνά την ανεργία, την εξάρτηση από τις οικογένειές τους και κατά συνέπεια τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Στις μέρες μας, όμως, αναγνωρίζεται το δικαίωμα εργασίας των ατόμων με αυτισμό ενδυναμώνοντας, έτσι, την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική συμμετοχή και ένταξη. Η διασφάλιση αυτού του αιτήματος δεν εξαρτάται πλήρως από τις δυνατότητες των ατόμων αυτών αλλά και από τις πρακτικές ρυθμίσεις της ίδιας της πολιτείας όπου υπάρχει αναγκαιότητα για οργανωμένες και αποτελεσματικές πρακτικές μετάβασης. Κύριο ζήτημα αποτελεί, να υπάρξουν προϋποθέσεις για προσβασιμότητα και ένταξη στην αγορά εργασίας, καθώς και η διάβιου ανάπτυξη της σταδιοδρομίας των ατόμων αυτών. Η προεπαγγελματική εκπαίδευση και η σχολική επαγγελματική συμβουλευτική αποτελούν βασικό ρόλο για τη μετάβαση αυτή (Dawn, 2010· Δελλασούδας, 2004· Hendricks & Wehman, 2009· Lee & Carter, 2012· Shattuck et al., 2012)

Τα άτομα με αυτισμό δυσκολεύονται όσον αφορά την κοινωνική αλληλεπίδραση και επικοινωνία, τα ενδιαφέροντα και οι συμπεριφορές τους είναι επαναλαμβανόμενα και περιορισμένα (American Psychological Association, 2013). Παρόλο που τα άτομα με αυτισμό θέλουν να παράγουν σχέσεις (Rowley, 2012), η κοινωνική επικοινωνία και οι προκλήσεις της ενδέχεται να δημιουργήσει προβληματικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Church et al., 2000; Masten et al., 2011) και αρνητικές κοινωνικές εμπειρίες όπως μοναξιά, εκφοβισμός, αποφυγή στιγματισμού (Cappadocia & Weiss, 2011; Van Roekel et al., 2010).

Το στίγμα οδηγεί σε επιζήμιες συμπεριφορές και πεποιθήσεις που έχουν ως βάση ιδέες που έχει η κυρίαρχη ομάδα, όπως είναι οι τυπικά αναπτυσσόμενοι συνομήλικοι προς μια ομάδα εκτός από αυτούς όπως τα άτομα με αυτισμό (Corrigan & Watson, 2002). Ο στιγματισμός και οι διακρίσεις μπορεί να επηρεάσουν με άσχημο τρόπο τη διάθεση και τη συναισθηματική ευημερία (Smith et al., 2011) και

να υπάρξουν αρνητικές επιπτώσεις όπως η μειωμένη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη (Earnshaw & Quinn, 2012).

Ενώ αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα με ψυχική ασθένεια βιώνουν στίγμα (Angermayer & Dietrich, 2006; Corrigan & Watson, 2002; Ellison et al., 2013), οι αντίστοιχες εμπειρίες ατόμων με αυτισμό και των οικογενειών τους έχουν σε μεγάλο βαθμό παραγκωνιστεί (Kinneer et al., 2016). Αυτό σημαίνει ότι αναγνωρίζεται το γεγονός ότι οι εμπειρίες στιγματισμένων ατόμων είναι συχνές και ότι οι οικογένειες παιδιών με αυτισμό μπορεί να είναι περισσότερο στιγματισμένες από τις οικογένειες παιδιών με άλλες αναπηρίες (Broady et al., 2017). Για παράδειγμα, ο Gray (1993; 2002) συμπέρανε ότι οι γονείς των παιδιών με αυτισμό αισθάνθηκαν στιγματισμένοι από το ευρύτερο περιβάλλον και περιέγραψαν ότι κρίθηκαν όταν το παιδί τους παρουσίασε συμπεριφορές που σχετίζονται με τον αυτισμό. Παρομοίως, οι γονείς στη μελέτη του Broady et al. (2017) ανέφεραν στιγματισμό λόγω έλλειψης γνώσεων για τον αυτισμό, την αναφορά κριτικής και την απόρριψη από την οικογένεια και τους φίλους. Οι ενήλικες και οι έφηβοι με αυτισμό ανέφεραν, επίσης, ότι αισθάνονται στιγματισμένοι και θύματα από τους συνομηλίκους τους κατά τη διάρκεια κοινωνικών συναντήσεων. Παράλληλα, τα επίπεδα στίγματος συσχετιζόνταν αρνητικά με τη σοβαρότητα των συμπτωμάτων του αυτισμού (Shtayemman, 2009).

Ενώ αυτές οι μελέτες αποδεικνύουν ότι τα άτομα με αυτισμό στιγματίζονται και αντιμετωπίζουν αρνητικές κοινωνικές αντιδράσεις, υπάρχει μικρή κατανόηση των παραγόντων ή των αντιλήψεων που μπορεί να αποτελούν τη βάση αυτής της συμπεριφοράς (Jensen et al., 2016). Πρόσφατες μελέτες στις ΗΠΑ (Mitchell & Locke, 2015) και στη Βόρεια Ιρλανδία (Dillenberger et al., 2013) εντόπισαν ότι το ευρύ κοινό είχε γνώσεις σχετικές με τον αυτισμό και την αιτία του παρόλο που οι ανακρίβειες και η σύγχυση ήταν ακόμα εμφανείς. Ομοίως, ο Jensen διαπίστωσε ότι ο γενικός πληθυσμός στη Δανία αναγνώρισε βασικά συμπτώματα του αυτισμού και εξέφρασε την άποψη ότι οφείλεται σε βιολογικά αίτια (Jensen et al., 2016).

Σε έρευνά τους οι Butler & Gillis χρησιμοποίησαν ένα δείγμα μαθητών για να μελετήσουν απόψεις που στιγματίζουν τα άτομα με σύνδρομο Asperger. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι στάσεις των μαθητών είχαν επηρεαστεί αρνητικά από την περιγραφή των κοινωνικών συμπεριφορών που σχετίζονται με το σύνδρομο και

όχι με τον χαρακτηρισμό του συνδρόμου (Butler & Gillis 2011). Αξιοσημείωτο είναι, πως τα παιδιά με αυτισμό συχνά αντιμετωπίζονται με προκατάληψη από τους υπόλοιπους συνομηλίκους τους που δεν ανήκουν στο φάσμα αυτισμού (Campbell et al., 2004; Swaim & Morgan, 2001).

Ο Draisma υποστηρίζει ότι η εμφάνιση του αυτισμού στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (μυθιστορήματα, τηλεόραση, ταινίες και αυτοβιογραφίες) έχουν δημιουργήσει τη διαστρέβλωση του (Draisma 2009). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα, ότι ένα άτομο με αυτισμό διαθέτει εξαιρετικές ικανότητες σε έναν συγκεκριμένο τομέα παρά τις αρνητικές επιπτώσεις που έχει στη ζωή του. Στην πραγματικότητα, μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό των ατόμων με αυτισμό έχει τέτοιες δεξιότητες αλλά αυτή η προσέγγιση του μπορεί να οδηγήσει σε μη ρεαλιστικές προσδοκίες για τις ικανότητες αυτών των ατόμων (Howlin et al., 2009; Jarrett, 2014).

Έχει αναγνωριστεί από καιρό ότι ο αυτισμός βασίζεται σε λανθασμένες αντιλήψεις. Εξαιτίας των ανακρίβειών τους χαρακτηρίζονται ως μύθοι από τους ερευνητές, αφού δεν υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία και διότι υπάρχει γενίκευση προς όλα τα άτομα με αυτισμό (Jarrett 2014). Αυτός ο χαρακτηρισμός εκτείνεται πέρα από την έρευνα. Οι μύθοι είναι αφηγήσεις ή ανακριβείς ιστορίες για μια ομάδα οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν στην κατανόηση των πεποιθήσεων ενός ατόμου για τον αυτισμό. Ο Csiernik χρησιμοποίησε μια προσέγγιση μικτής μεθόδου, η οποία περιλάμβανε ομάδες εστίασης και ερωτηματολόγια, για τον εντοπισμό τεσσάρων μύθων σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων με ψυχικές ασθένειες: α) τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας είναι τα ίδια, β) τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας δεν έχουν εκπαιδευτεί ως εκ τούτου είναι άνεργοι, γ) τα άτομα με ψυχικές ασθένειες είναι βίαια, και δ) τα άτομα με ψυχικές ασθένειες δεν έχουν οικογενειακή υποστήριξη. Οι συγγραφείς υποστήριξαν ότι η αναγνώριση των παρανοήσεων και των μύθων που κατέχουν άνθρωποι, επιτρέπει την αμφισβήτηση τους μέσω της εκπαίδευσης και της πολιτικής (Csiernik et al., 2007).

Μελέτες έχουν δείξει ότι τα παιδιά που ανήκουν στο φάσμα αυτισμού αντιμετωπίζονται αρνητικά από τα υπόλοιπα παιδιά (Campbell et al., 2004; Swaim & Morgan, 2001). Τουλάχιστον μία μελέτη έχει δείξει επίσης ότι οι φροντιστές των παιδιών με αυτισμό είναι επίσης πιθανό να αντιμετωπίζονται αρνητικά από τους άλλους λόγω των προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών τους (Gray, 1993).

Επιπλέον, ο Werner διεξάγοντας συνεντεύξεις με φοιτητές σε διάφορα κοινωνικά επαγγέλματα όπως κοινωνική εργασία, εκπαίδευση, νοσηλευτική και επαγγελματική θεραπεία, διαπίστωσε ότι η συνεργασία με άτομα με αυτισμό ως πελάτες θεωρούνταν σημαντική αλλά παράλληλα δύσκολη και απογοητευτική Werner (2001). Παρόλο που υπήρχαν θετικά στοιχεία στις αναφερόμενες συμπεριφορές, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και μεταξύ των επαγγελματιών του τομέα της υγείας υπάρχουν σημαντικές αρνητικές στάσεις απέναντι στη συνεργασία με πελάτες που έχουν αυτισμό.

Καθώς τα παιδιά με αυτισμό μεγαλώνουν και ενηλικιώνονται, οι κοινωνικές τους δυσκολίες ξεκινούν και επηρεάζουν σημαντικά κομμάτια της ζωής, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητάς τους να εργάζονται. Συγκεκριμένα, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην επικοινωνία ενδεχομένως να δημιουργήσουν δυσκολίες, αρχικά από τη διαδικασία της συνέντευξης, και να συνεχιστούν μέσω των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων που απαιτεί η εργασία (Cullum & Ennis-Cole, 2014; Higgins et al., 2008). Για παράδειγμα, τα άτομα με αυτισμό μπορεί να θεωρηθούν ως αλαζονικά από τους άλλους, να μην ζητούν βοήθεια ή να έχουν ανασφάλεια λόγω των δυσκολιών τους (Meyer, 2001). Συνολικά, τα άτομα με αυτισμό αναφέρουν ποσοστά ανεργίας που κυμαίνονται από 48% έως 75%, γεγονός που αποδεικνύει ότι η απασχόληση δεν είναι εύκολο κομμάτι γι' αυτά (Holwerda et al., 2012; Sung et al., 2015). Από την άλλη, από αυτούς που απασχολούνται, πολλοί αναφέρουν ότι εργάζονται με μειωμένο ωράριο, χωρίς οφέλη, και οι θέσεις εργασίας τους δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην εκπαίδευσή τους ή στις δεξιότητές τους (Baldwin et al., 2014). Εν ολίγοις, τα άτομα με αυτισμό έχουν κατά κανόνα χαμηλά αποτελέσματα στην απασχόληση.

Ο δείκτης εργασιακής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό επειδή είναι χαμηλός έχει οδηγήσει σε δυσκολίες όσον αφορά την πλήρη απασχόληση και μία εργασία που να τα εκφράζει. Σύμφωνα με τον Richards, τα άτομα με αυτισμό αναφέρουν ποσοστά ανεργίας που είναι ενάμισι φορές υψηλότερα από τον ευρύτερο πληθυσμό με ειδικές ανάγκες (Richards, 2012).

Παγκοσμίως υπάρχουν νόμοι με σκοπό να αποτρέψουν τις πρακτικές πρόσληψης που αναπτύσσουν διακρίσεις και απαιτούν από τους εργοδότες να προσλαμβάνουν άτομα με αναπηρίες. Παρόλο που προστατεύονται αυτές οι ομάδες νομικά, άτομα από διάφορες ομάδες συνεχίζουν να αναφέρουν αρνητικές

συμπεριφορές εις βάρος τους δημιουργώντας και άλλες δυσκολίες στο χώρο εργασίας. Ίσως ένας λόγος για αυτή την ασυμφωνία είναι ότι για να μπορούν να προστατευτούν από την νομοθεσία, τα άτομα πρέπει να αποκαλύπτουν την αναπηρία τους. Ωστόσο, τα άτομα με αυτισμό αναφέρουν ότι διστάζουν να ζητήσουν την προστασία του νόμου ή να αποκαλύψουν τις δυσκολίες τους επειδή φοβούνται τις πιθανές επιπτώσεις από αυτό. Για παράδειγμα, τα άτομα με αυτισμό μπορεί να αισθάνονται φοβισμένα ότι άλλοι μπορεί να τους λυπηθούν ή να τα θεωρήσουν ως ανίκανα και λιγότερο αξιόπιστα (Baldrige & Veiga, 2001).

Στην πραγματικότητα, αρκετά άτομα με αυτισμό συνηθίζουν να αποφεύγουν να αποκαλύψουν τις δυσκολίες τους σε υποψήφιους εργοδότες (Davidson & Henderson, 2010). Η απροθυμία για αποκάλυψη είναι συχνή σε άτομα με ψυχικές διαταραχές. Οι Toth & Dewa ανέφεραν ότι η πλειοψηφία ατόμων με ψυχικές διαταραχές στη μελέτη τους επέλεξαν να αποκρύψουν τα προβλήματα τους. Τα άτομα που συμμετείχαν στην μελέτη ανέφεραν πως πίστευαν ότι τα θέματα ψυχικής υγείας αντιμετωπίζονται περισσότερο αρνητικά από τα σωματικά προβλήματα υγείας στον επαγγελματικό χώρο (Toth & Dewa 2014).

Πράγματι, έρευνες έχουν αποκαλύψει ότι χαμηλότερα εισοδήματα λαμβάνουν τα άτομα που μιλούν για τις ψυχιατρικές αναπηρίες τους από εκείνα που αποκαλύπτουν σωματικές αναπηρίες (Spirito Dalgin & Bellini, 2008). Μια άλλη μελέτη διαπίστωσε ότι η θέληση των ατόμων να μιλήσουν για τις ψυχικές ασθένειές τους μπορεί να μειώσει την απόδοσή τους σε μια επόμενη εργασία (Quinn et al., 2004). Η έρευνα του Johnson & Joshi εστίασε στους ενήλικες που διαγνώστηκαν σε μεγάλη ηλικία με αυτισμό και σε εκείνους που διαγνώστηκαν σε μικρότερη ηλικία. Στο δείγμα με άτομα που διαγνώστηκαν σε μεγαλύτερη ηλικία η αποκάλυψη του αυτισμού είχε σαν αποτέλεσμα να δέχονται αυξημένες κοινωνικές διακρίσεις. Ενώ, στο δείγμα με άτομα που υπήρξε διάγνωση σε μικρότερη ηλικία, η αποκάλυψη του αυτισμού τους επέτρεψε να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες παρεμβάσεις. Εκτός από την ηλικία διάγνωσης, ο λόγος για τον οποίο κάποιος αποκαλύπτει την ψυχική του κατάσταση μπορεί επίσης να επηρεάσει την επίδραση που θα έχει στον ίδιο. Για παράδειγμα, μελέτες έχουν δείξει ότι τα άτομα που τα αποκαλύπτουν για διαπροσωπικούς λόγους (π.χ. ενίσχυση μιας σχέσης ή αυθεντικότητα) επιδρά θετικά σε αυτούς, βελτιωμένη ψυχολογική και σωματική ευεξία και λιγότερους φόβους για

μελλοντική συζήτηση (Chaudoir & Quinn, 2010; Chaudoir et al., 2011). Εκείνοι που έκαναν την αποκάλυψη για λόγους, όπως η μείωση του άγχους για την ανακάλυψη γενικά, είχαν λιγότερες θετικές εμπειρίες αποκάλυψης και ανέφεραν μεγαλύτερη ψυχολογική δυσχέρεια λόγω της φοβίας του στίγματος.

Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που έχουν αποδειχθεί ότι επηρεάζουν τις στάσεις του κοινού απέναντι σε άτομα με αυτισμό. Για παράδειγμα, οι προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει ότι η εξοικείωση με τον αυτισμό συσχετίζεται με την ηλικία, το φύλο, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση του ατόμου (Butler & Gillis, 2011; Μανροπούλου & Sideridis, 2014; Tonnsen & Hahn, 2016). Συγκεκριμένα, πολλές από αυτές τις μελέτες (Campbell et al., 2004; Tonnsen & Hahn, 2016) υποδηλώνουν ότι τα παιδιά που είναι νεότερα, κορίτσια, με υψηλότερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση και πιο εξοικειωμένα με τον αυτισμό, είναι τα πιο πιθανό να εκφράσουν θετικές στάσεις σε άτομα με αυτισμό.

Ωστόσο, αυτοί οι παράγοντες έχουν αναφερθεί κυρίως σε δείγματα παιδιών σχολικής ηλικίας. Μια μελέτη, η οποία εξέταζε τις στάσεις των μαθητών, διαπίστωσε ότι τα αγόρια, σε αντίθεση με τα κορίτσια, ανέφεραν μεγαλύτερο επίπεδο άνεσης με άτομα με αυτισμό (Nevill & White, 2011). Η ίδια μελέτη διαπίστωσε επίσης ότι η ύπαρξη ενός συγγενή με αυτισμό ήταν παράγοντας πρόγνωσης για μια πιο θετική στάση έναντι ατόμων με αυτισμό. Αντίθετα, οι Butler & Gillis (2011), στη μελέτη τους με φοιτητές, δεν βρήκαν συσχετισμό μεταξύ αναφερόμενων συμπεριφορών και ηλικίας, φύλου, εθνότητας, επιπέδου εκπαίδευσης ή εξοικείωσης με τον αυτισμό. Ως αποτέλεσμα, απαιτείται περισσότερη έρευνα για να κατανοηθεί καλύτερα ο τρόπος με τον οποίο οι δημογραφικοί και άλλοι μεμονωμένοι παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τη στάση απέναντι σε άτομα με αυτισμό και ιδιαίτερα σε ενήλικες.

## 2.2. Η κοινωνική δικτύωση και ο προεπαγγελματικός προσανατολισμός

Οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις λειτουργούν βοηθητικά στην επαγγελματική προετοιμασία των ατόμων με αυτισμό. Οι νέοι για να εκπληρώσουν και να επιτύχουν τους στόχους και τις επιθυμίες τους εκπαιδεύονται να κατανοούν τα συναισθήματά τους. Μαθαίνουν, μέσω προεπαγγελματικών παιχνιδιών και εργαλείων σε γνωσιοκατασκευές, να ανακαλύπτουν τις δεξιότητές τους και τις αδυναμίες τους



καθώς επίσης, να αναπτύσσουν την αυτονομία τους. Επίσης, μαθαίνουν να αναγνωρίζουν ενδεχόμενους κινδύνους, να προφυλάσσουν τον εαυτό τους και να κατανοούν τις ανάγκες τους. Έτσι, το άτομο μαθαίνει να συνεργάζεται με τους υπόλοιπους και να λειτουργεί ομαδικά.

Οι συγκεκριμένες δραστηριότητες μαθησιακής και προεπαγγελματικής ετοιμότητας συναντώνται στα ειδικά επαγγελματικά γυμνάσια, λύκεια καθώς και τις επαγγελματικές σχολές μέσω του ΣΑΔΕΠΕΑΕ (Στοχευμένο Ατομικό Δομημένο Ενταξιακό Πρόγραμμα Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης). Το ΣΑΔΕΠΕΑΕ είναι ένα εκπαιδευτικό εργαλείο το οποίο στηρίζει άτομα με σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες, νευροψυχιατρικές διαταραχές και αυτισμό. Αξιοποιούνται, δηλαδή, διαφοροποιημένες παιδαγωγικές μεθοδολογίες διδασκαλίας και αξιολόγησης.

Οι προαναφερθείσες δραστηριότητες δεν έχουν θεραπευτικό σκοπό. Αποστολή τους είναι να αναπτυχθούν οι κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες και με την κατάλληλη παρέμβαση να βελτιωθούν συγκεκριμένα κομμάτια, χωρίς αυτό να σημαίνει πως θεραπεύτηκαν.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το άτομο ανακτά την αυτονομία του, αναπτύσσει ενσυναίσθηση, επικοινωνία και αντιλαμβάνεται τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του. (Μαρία Δροσινού-Κορέα 2017)

### 2.3. Άτομα με αυτισμό και εργασιακή απασχόληση

Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδος (2008), *“η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών”* (αρ.22§1).

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ (Δεκέμβριος 1993) στο “Κανόνας 7-Απασχόληση” αναφέρεται ότι *“...τα κράτη μέλη οφείλουν να αναγνωρίσουν την ανάγκη για τα άτομα με αναπηρίες να ενδυναμωθούν προκειμένου να είναι σε θέση να ασκούν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, ειδικά στον τομέα της εργασίας. Στις αστικές αλλά και στις αγροτικές περιοχές θα πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες για παραγωγική και επικερδή απασχόληση στην αγορά εργασίας”* (Δημήτρης Λογαράς, 2013)

Η μείωση του ποσοστού της ανεργίας είναι αποτέλεσμα της ένταξης των ατόμων με αναπηρία στην αγορά εργασίας. Επίσης, αυξάνεται το εργατικό

δυναμικού και το ποσοστό φτώχειας μειώνεται. Άξιο αναφοράς είναι, πως υπάρχει μεγαλύτερη παραγωγικότητα και τα άτομα τα οποία στηρίζονται σε χαμηλά επιδόματα έχουν μεγαλύτερο εισόδημα. Η εργασιακή απασχόληση έχει ως επακόλουθο την ένταξη σε ένα κοινωνικό δίκτυο, τη προσφορά στην κοινωνία, τη πρωτοβουλία της απόφασης και της επιλογής, την ύπαρξη ως μέρος μιας κοινωνίας και μείωση της ανάγκης από δημόσια χρηματοδοτούμενα προγράμματα (Roux et al., 2013). Η απασχόληση είναι πολύ σημαντικό στοιχείο ενός ενήλικου ατόμου και όταν ενηλικιωθεί το επιζητά. Είναι μια σημαντική νίκη για κάθε άνθρωπο. (Bennett & Dukes, 2013; Roux et al., 2013; Wilczynski et al., 2013).

Η επιτυχία στον επαγγελματικό χώρο βελτιώνει τη ζωή ενός ατόμου σε προσωπικό και οικονομικό επίπεδο και υπάρχει υγεία σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο και συνεπώς υπάρχει και ποιοτική ζωή (Fleming et al., 2013; Gerhardt & Lainer, 2011). Ωστόσο, ας μην ξεχνάμε πως για ένα άτομο με αυτισμό είναι δεν είναι τόσο εύκολη η εύρεση και η διατήρηση εργασίας, διότι υπάρχει δυσκολία στις κοινωνικές δεξιότητες (Hendricks, 2010; Müller et al., 2003). Το επάγγελμα έχει μια απαιτητική κοινωνική δυναμική, που μεταβάλλεται με γρήγορο ρυθμό διότι συχνά οι συνθήκες αλλάζουν και η ευελιξία θεωρείται απαραίτητη. Τα άτομα που βρίσκονται στο φάσμα αυτισμού αφού έχουν δυσκολία στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις αισθάνονται πως οι απαιτήσεις της απασχόλησης είναι μια ιδιαίτερη πρόκληση.

Οι μελετητές που ασχολούνται με την απασχόληση θέτουν ως βασικές προτεραιότητες τα αποτελέσματα της εργασιακής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό και η κατάσταση εργασία τους, των τομέων όπου απασχολούνται, των μέσων αποδοχών και των ωρών εργασίας. Οι Rutter και η ομάδα του παρακολούθησαν 63 άτομα που διαγνώστηκαν με αυτισμό κατά τη περίοδο 1950-1958, και διαπίστωσαν ότι μόνο τρία άτομα εργάζονταν όταν ενηλικιώθηκαν (Rutter et al. 1967). Ο Kanner ανέφερε ότι ανάμεσα σε 96 άτομα που είχαν αρχικά διαγνωστεί με αυτισμό, μόνο τα 11 βρήκαν εργασία στην ηλικία των 20 με 30 ετών (Kanner 1973). Ακόμη, ο Lotter πραγματοποίησε έρευνα ανάμεσα σε 22 εφήβους που βρίσκονταν στο φάσμα, και μόλις 1 βρήκε μια δουλειά αφού ολοκλήρωσαν την εκπαίδευσή τους (Lotter 1974).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, εξακολουθούν να υπάρχουν αποτελέσματα ερευνών με χαμηλά ποσοστά απασχόλησης ατόμων με αυτισμό. Ο Kobayashi και συνεργάτες (1992) ανέφεραν ένα ποσοστό 20% σε ιαπωνικό δείγμα ενώ ο Whitehouse και

συνεργάτες (2009) παρουσίασαν ποσοστό απασχόλησης 18% σε έρευνα στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, οι Eaves & Ho (2008) ανέφεραν ότι το 56% ενός δείγματος στην χώρα του Καναδά είχε εργαστεί μετά την ηλικία των 18 ετών.

Μια ακόμη δυσκολία σχετικά με τα άτομα με αυτισμό είναι η υποαπασχόληση. Μελέτες παρουσιάζουν πως υπάρχει ελάχιστος μισθός και με πολύ λίγες ώρες εργασίας ανά εβδομάδα. Ο Howlin και συνεργάτες (2004) παρακολούθησαν 68 άτομα από την ηλικία των 17 έως 29 ετών με αποτέλεσμα ότι μόνο δύο εργάζονταν με πλήρη μισθό όταν ενηλικιώθηκαν. Οι Eaves & Ho (2008) ανέφεραν ότι η πλειοψηφία των ατόμων απασχολούνταν εθελοντικά ή εργάζονταν σε θέσεις μερικής απασχόλησης και ο μέσος χρόνος εργασίας ήταν 5 ώρες την εβδομάδα. Οι Taylor & Seltzer (2011) ολοκλήρωσαν μια έρευνα που παρακολούθησαν 66 άτομα με αυτισμό για 10 χρόνια και διαπίστωσαν ότι μόνο το 6% των συμμετεχόντων είχαν ανταγωνιστικές θέσεις εργασίας και το 12% είχαν μη υποστηριζόμενες θέσεις εργασίας, αλλά κανένας από αυτούς δεν εργάστηκε σε θέση πλήρους απασχόλησης. Αν και τα αποτελέσματα της έρευνας δεν ήταν ικανοποιητικά, υπάρχουν θετικά συναισθήματα όσον αφορά τα άτομα που εργάζονται, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια καλύτερη ποιότητα ζωής και γνωστικής απόδοσης σε σχέση με τα υπόλοιπα άτομα τα οποία δεν εργάζονται (García-Villamizar et al., 2002; Howlin et al., 2004).

Επίσης, όσον αφορά τα άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και σύνδρομο Asperger, έχουν μελετηθεί τα αποτελέσματα της απασχόλησης τους. Στις ομάδες υψηλής λειτουργικότητας υπάρχει ελπίδα πως τα αποτελέσματα θα είναι καλύτερα (Howlin, 2000). Ωστόσο, μελέτες δείχνουν πως δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Ενώ αναφέρθηκε ένας ελαφρώς μεγαλύτερος αριθμός ποσοστών απασχόλησης, ο οποίος κυμαίνονταν από 11 έως 55% (Farley et al., 2009; Howlin, 2000; Hurlbutt & Chalmers, 2004), η πλειοψηφία αυτών των ατόμων ήταν άνεργα. Μελέτες έδειξαν ότι, παρόλο που αυτοί οι νέοι ενήλικες ολοκλήρωσαν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση τους, και ορισμένοι από αυτούς έλαβαν ακόμη και μεταδευτεροβάθμια, εξακολουθούσαν να απασχολούνται σε ανειδίκευτες δουλειές χαμηλού επιπέδου, να εργάζονται πολύ λίγες ώρες την εβδομάδα, να πληρώνονται ανεπαρκώς και να μην μπορούν να διατηρήσουν μια δουλειά για παρατεταμένο χρονικό διάστημα (Howlin, 2000; Hurlbutt & Chalmers, 2004; Müller et al., 2003).

Σε γενικές γραμμές, οι μελέτες παρείχαν βασικές πληροφορίες σχετικά με τις καταστάσεις απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό, αλλά τα εμπόδια τους ήταν αρκετά. Πρώτον, ενώ οι περισσότερες μελέτες περιλαμβάνουν την απασχόληση ως μέρος των μεταβλητών των αποτελεσμάτων τους, δεν έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες για τη μελέτη όσον αφορά το επαγγελματικό επίπεδο. Δεύτερον, η πλειονότητα των μελετών δεν χρησιμοποίησε τυποποιημένα εργαλεία αξιολόγησης, αλλά υποκειμενικές και αφηγηματικές περιγραφές που καθιστούν δύσκολη τις συγκρίσεις μεταξύ των μελετών. Οι Howlin ανέφερε ότι τα αρχεία εργασίας αυτών των ατόμων ήταν αρκετά ευμετάβλητα Howlin et al. (2000). Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος, οι Taylor & Seltzer σχεδίασαν έναν επαγγελματικό δείκτη με 11 κατηγορίες κωδικοποιημένες σε κλίμακα 9 βαθμών (Taylor & Seltzer 2012). Ωστόσο, ο σκοπός αυτού του μέσου που χρησιμοποιείται σε μια μεγάλη ποικιλία δειγμάτων πρέπει ακόμη να εξεταστεί. Τρίτον, για μεγάλο αριθμό ερευνών, ένα κρίσιμο ζήτημα αποτέλεσαν τα περιορισμένα μεγέθη δειγμάτων, με λίγους συμμετέχοντες.

Η τρέχουσα έρευνα δείχνει ότι τα κοινωνικά ελλείμματα αποτελούν σημαντικό εμπόδιο για την επιτυχή απασχόληση των ατόμων με αυτισμό (Hendricks, 2010; Patterson & Rafferty, 2001). Ο Chiang εξέτασε 830 περιπτώσεις αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που βρίσκονταν στο φάσμα και διαπίστωσαν ότι τα άτομα με κακές κοινωνικές δεξιότητες ήταν σημαντικά λιγότερο πιθανό να απασχοληθούν (Chiang et al. 2013). Με την αξιολόγηση της απασχόλησης τεσσάρων ατόμων στο φάσμα του αυτισμού, ο Burt έδειξε πώς οι κοινωνικές δυσκολίες συμβάλλουν στην αδυναμία διατήρησης μιας εργασίας, συμπεριλαμβανομένου του απότομου τερματισμού ή διακοπής των συνομιλιών, της αδυναμίας επικοινωνίας, της έλλειψης αυθόρμητης ομιλίας και της ακατάλληλης χρήσης μοντέρνων γλωσσικών εκφράσεων (Burt et al. 1991).

Οι Hagner & Cooney ερεύνησαν 14 επόπτες και έδειξαν περαιτέρω ότι οι αναποτελεσματικές λεκτικές και μη λεκτικές επικοινωνίες επηρεάζουν άμεσα την απόδοση των ατόμων (Hagner & Cooney 2005). Οι Sperry & Meseson πήραν συνέντευξη από 18 ενήλικες με αυτισμό και διαπίστωσαν ότι η δυσκολία στη διατήρηση της επικοινωνίας στο χώρο εργασίας συνήθως προκαλούσε δυσκολίες στις αλληλεπιδράσεις με τους προϊστάμενους και τους συναδέλφους τους (Sperry & Meseson 2005). Μελέτες έδειξαν ότι ενώ τα άτομα με υψηλή λειτουργικότητα

διεκπεραιώνουν με επιτυχία τις εργασίες αλλά σημαντικό εμπόδιο στην απασχόλησή τους αποτελούν οι δυσκολίες οι κοινωνικές σχέσεις (Hurlbutt & Chalmers, 2004). Ο Müller ανέφερε ότι η πλειονότητα των ατόμων με Asperger χαρακτηρίστηκαν ως μη ικανά να ολοκληρώσουν τη δουλειά τους, επειδή δεν πέτυχαν να κατανοήσουν τις οδηγίες εργασίας (Müller et al. 2003).

Πολλά άτομα με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας αντιμετώπισαν δυσκολίες λόγω έλλειψης κοινωνικής επικοινωνίας, όπως δυσκολίες στην ανάγνωση καθώς και αδυναμία κατανόησης των εκφράσεων του προσώπου και των τόνων της φωνής. (Baldwin et al., 2014; Bolman, 2008; Hurlbutt & Chalmers, 2004; Müller et al., 2003). Η Wing αναγνώρισε την κοινωνική ανωριμότητα και την κοινωνική αφέλεια ως ακατάλληλες κοινωνικές συμπεριφορές που δεν είναι αποδεκτές κατά την ενηλικίωση. Η συγγραφέας ανέφερε ότι αυτές οι συμπεριφορές παρατηρήθηκαν συχνά σε ενήλικες με αυτισμό και συχνά παρεμπόδισαν τις κοινωνικές δραστηριότητες ενός ατόμου (Wing 1989). Η μελέτη του Howlin έδειξε ότι οι κοινωνικά ακατάλληλες συμπεριφορές ήταν μια από τις κύριες δυσκολίες για τα άτομα με αυτισμό στο χώρο εργασίας (Howlin et al. 2005). Οι κακές δεξιότητες υγιεινής και περιποίησης, η αδυναμία κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων και η ανάρμοστη συμπεριφορά με άτομα του αντίθετου φύλου αναφέρθηκαν ως εμπόδια για την απασχόληση μεταξύ ατόμων με αυτισμό (Hendricks, 2010; Hurlbutt & Chalmers, 2002; Patterson & Rafferty, 2001).

Οι παρεκκλίνουσες συμπεριφορές είναι ένα άλλο εμπόδιο για την επιτυχή απασχόληση μεταξύ των ατόμων με αυτισμό (Chiang et al., 2013; Hendricks, 2010; Test et al., 2014; Wehman et al., 2014). Οι συμπεριφορές όπως οι τελετουργικές δραστηριότητες και οι άκαμπτες ρουτίνες αναφέρθηκαν ως εμπόδια για ένα άτομο με αυτισμό στον καθημερινό χώρο εργασίας (Schall, 2010; Test et al., 2014). Άλλες σχετικές συμπεριφορές όπως, υπερκινητικότητα, μη συνεργατικές συμπεριφορές, ιδεοληπτικές συμπεριφορές, επιθετικότητα και καταστροφή ιδιοκτησίας, καθώς και συμπεριφορές αυτοτραυματισμού, είναι εξαιρετικά προβληματικές και δημιουργούν ανησυχίες στο χώρο εργασίας (Howlin et al., 2005; Kobayashi et al., 1992; Patterson & Rafferty, 2001; Shattuck et al., 2007).

Οι μελέτες έχουν δείξει ότι τα άτομα που παρουσιάζουν πιο προκλητικές συμπεριφορές έχουν λιγότερες ευκαιρίες απασχόλησης (Eaves & Ho, 2008; Howlin et

al., 2005; Taylor & Seltzer, 2011; Wehman et al., 2013). Σε σύγκριση με προβλήματα που σχετίζονται με την εργασία, τα προβλήματα συμπεριφοράς θεωρούνταν μη αποδεκτά από τους εργοδότες και τους συναδέλφους τους, κάτι που μπορεί αμέσως να οδηγήσει στον τερματισμό της απασχόλησης (Hendricks, 2010; McClannahan et al., 2002).

### **3ο Κεφάλαιο: Κοινωνική εργασία και αυτισμός**

#### **3.1.Επιπτώσεις του αυτισμού στην οικογένεια: Εφαρμογή της κοινωνικής εργασίας**

Τα άτομα με αυτισμό αλλά και οι οικογένειές τους στην πλειοψηφία βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα όσον αφορά την ένταξή τους στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Δεν υπάρχει σαφής και καθολικά αποδεκτός ορισμός του φαινομένου (Ε.Α.Π, 2008). Σύμφωνα με τον ορισμό του Παπάνη (2009 σελ. 382) ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορά την «άρνηση εκ μέρους μιας κυρίαρχης κουλτούρας, ιδεολογίας ή ομάδας να πιστοποιήσει το δικαίωμα ατόμων ή κοινωνικών μορφωμάτων στην πρόσβαση υπηρεσιών, πληροφοριών, εργασίας, ασφάλισης ή γνώσεων και κατ' επέκταση την αδυναμία ατόμων ή ομάδων να εξασφαλίσουν κοινωνική αποδοχή και αυτοσεβασμό». Σύμφωνα με τον ορισμό, τα άτομα με αυτισμό και οι οικογένειές τους έρχονται αντιμέτωποι με τις παραπάνω δυσκολίες και το γεγονός αυτό επιδρά αρνητικά στην εξέλιξη των ατόμων με αυτισμό και τελικά εντάσσονται στο περιθώριο. Ο ρατσισμός, τα στερεότυπα και η προκατάληψη είναι φαινόμενα που συνδέονται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τα παραπάνω σχετίζονται με την έλλειψη στη εκπαίδευση, στην ενημέρωση και τη γνώση αλλά και γενικότερα με τις αναπηρίες μέσα στις οποίες εντάσσεται και ο αυτισμός (Οοί et al., 2016).

Οι έρευνες υποστηρίζουν ότι οι γονείς των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο γονικό άγχος σε σύγκριση με τους γονείς των τυπικά αναπτυσσόμενων παιδιών και των παιδιών με άλλες αναπηρίες. Αυτό το αυξημένο άγχος συσχετίζεται συχνά με τις προκλήσεις της φροντίδας των αναγκών του παιδιού (Hayes & Watson, 2013; Οοί et al., 2016). Η μακρά διαγνωστική διαδικασία είναι

ένας σημαντικός παράγοντας άγχους για τους γονείς με παιδιά στο φάσμα του αυτισμού. Συγκεκριμένα, μπορεί να χρειαστούν πολλά χρόνια μεταξύ του αρχικού διαγνωστικού ελέγχου για αυτισμό και της διάγνωσης από έναν επαγγελματία (Crane et al., 2016) και πολλοί γονείς εμφανίζουν δυσπιστία, άρνηση και έλλειψη κατανόησης του αυτισμού κατά τη διάρκεια αυτής της διαγνωστικής περιόδου αναμονής (Ooi et al., 2016). Σε κάποιες περιπτώσεις, ορισμένοι γονείς εκφράζουν ανακούφιση κατά τη στιγμή της διάγνωσης διότι θα είναι πλέον σε θέση να έχουν πρόσβαση σε υποστηρικτικές υπηρεσίες (Ooi et al., 2016).

Μια άλλη σημαντική πηγή άγχους είναι οι προκλητικές συμπεριφορές των παιδιών. Τα στοιχεία δείχνουν ότι η προκλητική συμπεριφορά των παιδιών και το άγχος των γονέων, έχουν αμφίδρομη επιρροή στη σχέση γονέα-παιδιού. Έτσι, η αυξημένη γονική δυσφορία μπορεί να οδηγήσει σε πιο δύσκολες συμπεριφορές, καθιστώντας την παρέμβαση για να μειωθούν οι προκλητικές συμπεριφορές και το γονικό άγχος μια σύνθετη και αμοιβαία σχέση (Ooi et al., 2016; Van Steijn et al., 2014; Weiss et al., 2012). Παραδείγματος χάριν, οι γονείς των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού συχνά αναφέρουν δύσκολους γάμους, κοινωνική απομόνωση, οικονομική πίεση που οφείλεται σε χαμένους μισθούς και το πρόσθετο κόστος των υπηρεσιών και προκλήσεις με την προσαρμογή της οικογενειακής ζωής για να καλύψουν τις μοναδικές ανάγκες του παιδιού τους (Hartley et al., 2010; Ooi et al., 2016).

Τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού αναφέρουν έντονα και συχνά συμπτώματα κατάθλιψης και άγχος σε σύγκριση με τους συνήθως αναπτυσσόμενους συνομηλίκους τους. Τα στοιχεία δείχνουν ότι τα συμπτώματα της κατάθλιψης και του άγχους του φάσματος του αυτισμού στα παιδιά σχετίζονται με το γονικό άγχος (Falk et al., 2014; Magaña & Smith, 2006). Επιπλέον, παράγοντες όπως το υψηλό επίπεδο κοινωνικής στήριξης, η πνευματικότητα και η αισιοδοξία και οι θετικές αντιλήψεις του παιδιού για το φάσμα του αυτισμού μπορεί να συμβάλουν στην ευημερία των γονέων (Ekas & Lickenbrock, 2010; Salkas et al., 2016; Timmons et al., 2017).

Η αναδυόμενη έρευνα εντοπίζει αρκετά θετικά αποτελέσματα από την ύπαρξη ενός παιδιού στο φάσμα του αυτισμού, το οποίο ευθυγραμμίζεται με την έμφαση της κοινωνικής εργασίας στην αναγνώριση των δυνατοτήτων των ατόμων και των οικογενειών. Οι γονείς έχουν αναφέρει θετικές εμπειρίες και συναισθήματα σχετικά με το παιδί τους στο φάσμα του αυτισμού. Οι ποιοτικές μελέτες διαπιστώνουν ότι οι

γονείς των παιδιών στο φάσμα του αυτισμού αναφέρουν αυξημένη ευγνωμοσύνη για το τι είναι σημαντικό στη ζωή, αυξημένη εκτίμηση της σημασίας του σεβασμού και αποδοχής των άλλων και αυξημένη κατανόηση των ίδιων (King et al., 2006; Ooi et al. 2016). Έτσι, αν και οι γονείς βιώνουν υψηλά επίπεδα άγχους, αναφέρουν ταυτόχρονα ότι έχουν θετικές εμπειρίες και συναισθήματα σχετικά με το παιδί τους στο φάσμα του αυτισμού.

Παρόμοια με τους γονείς, τα αδέλφια των ατόμων στο φάσμα του αυτισμού αναφέρουν θετικές και αρνητικές εμπειρίες. Για παράδειγμα, τα αδέλφια συχνά αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν προκλήσεις κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας εξαιτίας της απρόβλεπτης συμπεριφοράς του αδελφού ή της αδελφής τους ή της αυξημένης γονικής προσοχής που επικεντρώνεται στον αδελφό ή στην αδελφή τους. Εν τω μεταξύ, άλλα αδέλφια αναφέρουν ότι αισθάνονται αμηχανία από τη συμπεριφορά του αδελφού ή της αδελφής τους δημόσια (Orsmond & Seltzer, 2007; Petalas et al., 2009). Ωστόσο, και τα αδέλφια συχνά αναφέρουν πολλές θετικές εμπειρίες από την ύπαρξη ενός αδελφού ή αδελφής στο φάσμα του αυτισμού, συμπεριλαμβανομένης της μεγαλύτερης αποδοχής, της εκτίμησης των θετικών ιδιοτήτων του αδελφού τους ή της αδελφής τους, και θυμούνται τις θετικές αλληλεπιδράσεις αδελφών (Orsmond & Seltzer, 2007; Petalas et al., 2009).

Η βιβλιογραφία που ασχολείται με τους ρόλους των κοινωνικών λειτουργιών υιοθετεί μία προσέγγιση που αφορά και το περιβάλλον του ατόμου με αυτισμό, συμπεριλαμβανομένης της συνεργασίας με μια πολυεπιστημονική ομάδα, της συμμετοχής στη διαδικασία αξιολόγησης, της υποστήριξης των μελών της οικογένειας, της υποστήριξης αλλαγών πολιτικής, κ.ά. (Dababnah et al., 2011). Οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να παρέχουν στους γονείς υποστήριξη που σχετίζεται με το συναισθηματικό άγχος καθώς και πόρους για να ωφελήσουν το παιδί με αυτισμό καθώς και την οικογένεια. Μια ολιστική προσέγγιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους κοινωνικούς λειτουργούς για την υποστήριξη του οικογενειακού συστήματος. Οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι σε θέση να παρέχουν στους γονείς εκπαίδευση σχετικά με τις επιλογές διάγνωσης, αξιολόγησης και θεραπείας, να υποστηρίξουν την επεξεργασία του πώς αισθάνεται ο γονέας για τη διάγνωση, να συμβουλεύονται άλλους φορείς που εμπλέκονται στο συντονισμό της περίθαλψης, κ.ά. (Alston & Bowles, 2019).



Τα παιδιά με αυτισμό αντιμετωπίζουν διάφορες προκλήσεις σε όλα τα περιβάλλοντα: σπίτι, σχολείο και κοινότητα. Εκτός από την άμεση εξυπηρέτηση των παιδιών με αυτισμό, οι κοινωνικοί λειτουργοί πρέπει να παρέχουν υποστήριξη και σε άλλα μέλη του οικοσυστήματος του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των γονέων, των δασκάλων και των συμμαθητών. Οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν τις οικογένειες με εκπαίδευση στον τομέα του αυτισμού, την επεξεργασία οικογενειακών συγκρούσεων, τη διαπραγμάτευση και την επικοινωνία και τις αλλαγές στις οικογένειες, όπως το διαζύγιο ή η απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου (Dababnah et al., 2011).

Οι VanBergeijk & Shtayermman (2005) συνιστούν οι κοινωνικοί λειτουργοί να δημιουργούν ομάδες ψυχο-εκπαιδευτικής υποστήριξης για τους γονείς. Οι ομάδες είναι χρήσιμες για την υποστήριξη του γονέα στην κατανόηση των μοναδικών μαθησιακών αναγκών και των δεξιοτήτων επικοινωνίας που θα ήταν αποτελεσματικές με το παιδί τους καθώς και για τη στήριξη των γονέων στη συνεργασία με τα σχολεία για να καλύψουν τις ανάγκες του παιδιού τους (VanBergeijk & Shtayermann, 2005). Επιπρόσθετα, οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι σε θέση να παρέχουν στους γονείς πόρους που θα ωφελήσουν επίσης τα επίπεδα άγχους και τον προγραμματισμό περίθαλψης για το παιδί τους.

### 3.2. Κοινωνική Εργασία και Εκπαιδευτικό Πλαίσιο

Στο πλαίσιο του εκπαίδευσης, οι κοινωνικοί λειτουργοί υποστηρίζουν τους μαθητές με αυτισμό σε ατομικό επίπεδο για να συζητήσουν πως αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, τους παράγοντες άγχους που σχετίζονται με τους εκπαιδευτικούς στόχους, την τοποθέτηση στην τάξη καθώς και τη συμπεριφορά μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Με τη σειρά του, καλό είναι ο σχολικός κοινωνικός λειτουργός να έχει επαφή με τους γονείς για να αποκτήσει συνεισφορές και προοπτικές μέσα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την υποστήριξη του παιδιού ASD (Weiss et al., 2013).

Από τη στιγμή που τα παιδιά με αυτισμό ξεκινούν να φοιτούν στο σχολείο, τα προβλήματα συμπεριφοράς και οι παράγοντες άγχους από το σπίτι εκδηλώνονται στο σχολικό περιβάλλον (Weiss et al., 2013). Τα προβλήματα από το οικογενειακό περιβάλλον συχνά μεταφέρονται στο σχολικό περιβάλλον με αποτέλεσμα δύσκολες

συμπεριφορές, καθώς πολλοί μαθητές με αυτισμό δεν έχουν την ικανότητα να εκφράζουν προφορικά συναισθήματα (Weiss et al., 2013). Έχοντας ο Κοινωνικός Λειτουργός στενή επαφή με τους γονείς, αυτή η αδυναμία μπορεί να γεφυρωθεί. Η παρατήρηση της συμπεριφοράς ενός παιδιού σχετικά με το πώς συνεργάζεται τόσο στην τάξη όσο και στο σπίτι είναι πιθανό να συντελέσει σε ακριβείς και σωστές αξιολογήσεις, προγραμματισμό και προγραμματισμό για το παιδί και την οικογένεια (Weiss et al., 2013).

Ο ρόλος των Κοινωνικών λειτουργών είναι διπλός. Αρχικά, βοηθούν τις οικογένειες να αποκτήσουν τις απαραίτητες υπηρεσίες και οφέλη και στη συνέχεια να λειτουργήσουν συμβουλευτικά απέναντι στα άτομα με αυτισμό και τις οικογένειές τους (Wing, 2000). Άξιο αναφοράς, είναι πως οι γονείς αρκετές φορές κατηγορούν τον εαυτό τους για το πρόβλημα του παιδιού τους και απομακρύνονται από το κοινωνικό τους περιβάλλον καθώς πολλές φορές αισθάνονται και ντροπή. Για το λόγο αυτό η παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού είναι σημαντική για να μπορεί η οικογένεια να εκφράσει τα συναισθήματά της και να υιοθετήσει μια υγιή στάση. Οι επαφές του με την οικογένεια κρίνονται απαραίτητες διότι εκτός από την θεραπεία, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να συμβάλλει στην κοινωνική αλλά και επαγγελματική αποκατάστασή του. Η ένταξη των ατόμων με αυτισμό εξαρτάται σημαντικά από την στάση της κοινωνίας απέναντι στα άτομα αυτά. Για να πετύχει ο Κοινωνικός Λειτουργός θετική στάση και αποδοχή των ατόμων με αυτισμό από την κοινή γνώμη οφείλει να παρέχει καλή ενημέρωση, εκπαίδευση του κοινού στις ανάγκες των ατόμων με αυτισμό και ενεργοποίηση της κοινής γνώμης αλλά και των δικτύων κοινωνικής φροντίδας για τη δημιουργία, χρηματοδότηση και την πολιτική υποστήριξη των αναγκαίων υπηρεσιών (Σταθόπουλος, 2003). Συνεπώς, στα πλαίσια της ευαισθητοποίησης, ο Κοινωνικός Λειτουργός θέτει ως στόχο και τη δημιουργία δικτύου εθελοντών, ώστε να επιτευχθεί η μείωση των ρατσιστικών απόψεων και προκαταλήψεων.

### 3.3. Κοινωνική εργασία και αντιμετώπιση των στερεοτύπων και των διακρίσεων

Ιστορικά, τα περισσότερα άτομα στο φάσμα του αυτισμού πέρασαν τη ζωή τους σε άσυλα (παρόμοια με τα άτομα με διανοητική αναπηρία) έως ότου εμφανίστηκε εκτεταμένη αποϊδρυματοποίηση στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 στις ΗΠΑ (Silberman, 2015). Μέσα στα άσυλα, άτομα στο φάσμα του αυτισμού λάμβαναν φροντίδα που κυμαινόταν από γενικά αναποτελεσματική (ψυχοδυναμική θεραπεία) έως εντελώς επιβλαβής (μετωπικές λοβοτομές) και πολλά υπέστησαν σοβαρή σωματική και ψυχολογική κακοποίηση σε αυτά τα ιδρύματα (Silberman, 2015). Σε πολλές πολιτείες των ΗΠΑ, οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού υποβλήθηκαν σε αναγκαστική στείρωση και ιατρικό πειραματισμό (Silberman, 2015). Για εκείνες τις οικογένειες που φρόντιζαν τα παιδιά τους στο φάσμα του αυτισμού στο σπίτι, οι χρηματοδοτούμενες για το κοινό υπηρεσίες δεν ήταν γενικά διαθέσιμες μέχρι τη δεκαετία του 1980 (Shattuck & Grosse, 2007).

Επί του παρόντος, παρόλο που οι περισσότεροι άνθρωποι που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού ζει με τις οικογένειές τους ή σε περιβάλλοντα που βασίζονται στην κοινότητα από την παιδική ηλικία έως την ενηλικίωση (Bishop-Fitzpatrick et al., 2016; Howlin & Magiati, 2017), εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν διάκριση σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Στην παιδική ηλικία, πολλά παιδιά στο φάσμα του αυτισμού δυσκολεύονται να αποκτήσουν πρόσβαση στις απαραίτητες υπηρεσίες (Yingling et al. 2018; Yingling et al., 2017), ακόμη και της έγκαιρης διάγνωσης και παρέμβασης (Shattuck et al., 2009). Επιπλέον, αυτά τα παιδιά συχνά αισθάνονται κοινωνικά απομονωμένα λόγω δυσκολιών στην κοινωνική αλληλεπίδραση και λιγότερη συντροφικότητα και αποδοχή από τους φίλους τους (Chamberlain et al., 2007) ενώ πολλά έχουν καλή απόδοση στο σχολείο (Mayes & Calhoun, 2003).

Στην ενηλικίωση, οι περισσότεροι ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού συνεχίζουν να είναι κοινωνικά απομονωμένοι (Bishop-Fitzpatrick et al., 2017; Howlin & Magiati, 2017) και μεγάλος αριθμός των ατόμων αυτών αγωνίζεται για τη διατήρηση της ανταγωνιστικής απασχόλησης (Bishop-Fitzpatrick et al., 2016; Taylor et al., 2015). Οι ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού παραγκωνίζονται επίσης συχνά

από την πλήρη συμμετοχή στις κοινότητές τους και μπορεί να είναι ιδιαίτερα απομονωμένοι όταν άλλοι δεν αποδέχονται τις συμπεριφορές και τα ενδιαφέροντά τους (Sosnowy et al., 2018). Στα γηρατειά, τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού μπορεί να νιώσουν ακόμη πιο έντονη κοινωνική απομόνωση μετά το θάνατο των γονέων τους και ο ρόλος αυτός να μεταφερθεί στα αδέρφια ή στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας (Piven & Rabins, 2011).

Παρόλο που άτομα στο φάσμα του αυτισμού βιώνουν κοινωνική αδικία και διάκριση καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, φέρνουν επίσης διαφορετικότητα στην κοινωνία που εμπλουτίζει τις κοινότητες στις οποίες ζουν (Jaarsma & Welin, 2012). Μερικοί από τους πιο σημαντικούς δημιουργούς αλλαγών της κοινωνίας ήταν άτομα που εικάζεται ότι βρίσκονταν στο φάσμα του αυτισμού (π.χ. Albert Einstein, Thomas Jefferson, Amadeus Mozart). Επιπλέον, οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού διαδραματίζουν σημαντικούς ρόλους στην υποστήριξη των άλλων στο φάσμα του αυτισμού. Υποστηρικτές όπως η Temple Grandin και ο John Elder Robison, καθώς και οργανισμοί όπως το Autistic Self Advocacy Network, υποστηρίζουν σταθερά την μεγαλύτερη κατανόηση, αποδοχή και συμπερίληψη ατόμων στο φάσμα του αυτισμού (Grandin, 1995; Ne'eman, 2010; Robison, 2018).

Όπως όλοι οι άνθρωποι, έτσι και τα άτομα στο φάσμα ζουν ζωές που είναι εγγενώς πολύτιμες και προσφέρουν διαφορετικές δυνάμεις στην κοινωνία. Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι που έχουν αυτισμό υπερέχουν σε εργασίες που απαιτούν συστηματική σκέψη και επανάληψη (Baron-Cohen et al., 1999). Ορισμένοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι αυτοί που βρίσκονται στο φάσμα μπορεί να έχουν δεξιότητες και μαθησιακά πλεονεκτήματα στην κουλτούρα που σχετίζεται με την τεχνολογία (Blume, 1997). Έτσι, η πρόσληψή τους μπορεί να δώσει στις επιχειρήσεις ανταγωνιστικό πλεονέκτημα λόγω των δεξιοτήτων τους που σχετίζονται με την τεχνολογία (Austin & Pisano, 2017; Vogus & Taylor, 2018).

Η ποιοτική έρευνα με τις οικογένειες ανθρώπων στο φάσμα του αυτισμού υπογραμμίζει επίσης τους πολλούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι στο φάσμα εμπλουτίζουν τη ζωή τους, συμπεριλαμβανομένης της παροχής μιας πηγής ευτυχίας και έμπνευσης (Timmons et al., 2017). Ωστόσο, αυτά τα πλεονεκτήματα μπορεί να μην αναγνωρίζονται από την κοινωνία, δεδομένης της παρουσίας των ατόμων με βάση τα αδυναμίες στο φάσμα του αυτισμού στα έντυπα μέσα ενημέρωσης και στα

μέσα μαζικής ενημέρωσης η οποία μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένες κοινωνικές ευκαιρίες που περαιτέρω κοινωνική απομόνωση (Jones & Harwood, 2009; Kang, 2013; O Malley-Keighran & Coleman, 2014; Wolbring & Mosig, 2017).

Μερικά άτομα που βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού βλέπουν την έρευνα που προσανατολίζεται στην εύρεση μιας θεραπείας ως διάκριση εναντίον τους (Kenny et al., 2016; Pellicano et al., 2014). Ομοίως, πολλοί άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού θεωρούν τις παρεμβάσεις ως διάκριση εάν αυτές επικεντρώνονται στην αλλαγή της ατομικής συμπεριφοράς των ανθρώπων στο φάσμα παρά στην αλλαγή της κοινωνίας (Kenny et al., 2016; Pellicano et al., 2014). Πράγματι, η συντριπτική πλειοψηφία των τρεχουσών παρεμβάσεων και υπηρεσιών που βασίζονται σε τεκμήρια για το φάσμα του αυτισμού καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής - συμπεριλαμβανομένης της εφαρμοσμένης ανάλυσης συμπεριφοράς, γνωστικών συμπεριφορικών θεραπειών και πολλών προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης - επιχειρούν να αλλάξουν τη συμπεριφορά των ατόμων στο φάσμα για να τους βοηθήσουν να λειτουργήσουν καλύτερα στην κοινωνία αντί να ενημερώνουν την κοινωνία για την καλύτερη συμπερίληψη και ένταξη τους (Bishop-Fitzpatrick et al., 2013; Odom et al., 2010; Shattuck et al., 2012).

Οι παρεμβάσεις επικεντρώνονται γενικά σε ατομικό επίπεδο λειτουργίας αλλά δεν αυξάνουν την αποδοχή της κοινωνίας των ανθρώπων στο φάσμα του αυτισμού (BishopFitzpatrick et al., 2013; Odom et al., 2010; Shattuck et al., 2012). Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένες κοινωνικές ευκαιρίες (Pellicano et al., 2014). Οι παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αλλαγή των κοινωνικών συστημάτων και που μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά στην κοινότητα έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν στην αύξηση της κοινωνικής ένταξης των ανθρώπων στο φάσμα. Ωστόσο, η τρέχουσα έλλειψη παρεμβάσεων σε επίπεδο συστήματος και σχετικών με την κοινότητα αναδεικνύει ένα σημαντικό κενό στη βιβλιογραφία που πρέπει να αντιμετωπιστεί επείγοντως (BishopFitzpatrick et al., 2013; Pellicano et al., 2014; Warner et al., 2018 ).

Οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού αντιμετωπίζουν επίσης οικονομική αδικία και διάκριση. Μελέτες έχουν δείξει ότι καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, αυτά τα άτομα και οι οικογένειές τους αντιμετωπίζουν αυξημένο οικονομικό βάρος και φτώχεια σε σύγκριση με τα παιδιά με άλλες αναπτυξιακές αναπηρίες ή άλλες ειδικές

ανάγκες υγειονομικής περίθαλψης (Buescher et al., 2014; Cidav et al., 2012; Parish et al., 2010). Οι οικογένειες παιδιών στο φάσμα του αυτισμού είναι επιπλέον πιθανότερο να έχουν διαταραχές στη φροντίδα των παιδιών που επηρεάζουν τη γονική απασχόληση, σε σύγκριση με οικογένειες με τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά ή παιδιά με υψηλό κίνδυνο αναπτυξιακών καθυστερήσεων (Montes & Halterman, 2008).

Η αυξημένη οικονομική επιβάρυνση του φάσματος του αυτισμού δημιουργείται τόσο από το κόστος θεραπείας όσο και από την απώλεια παραγωγικότητας για τα άτομα και τους γονείς τους (Ganz, 2007). Οι τρέχουσες εκτιμήσεις κόστους δεν λαμβάνουν υπόψη την πιθανότητα αύξησης του κόστους υγειονομικής περίθαλψης στα γηρατειά που μπορεί να προκύψει από την υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης προβλημάτων σωματικής υγείας στη μέση ζωή και πέραν αυτής (Bishop-Fitzpatrick et al., 2018; Piven & Rabins, 2011).

Η επιδημιολογική έρευνα δείχνει ότι όσοι βρίσκονται στο φάσμα του αυτισμού είναι πολιτισμικά διαφορετικοί και αντιπροσωπεύουν όλα τα κοινωνικοοικονομικά στρώματα (Data and statistics on autism spectrum disorder. CDC, 2019). Αν και η έρευνα εντοπίζει φυλετικές και κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στο φάσμα, υπάρχουν μικτές ενδείξεις για αυτές τις ανισότητες ανάλογα με την ειδική εστίαση της κάθε μελέτης. Σε μια ολοκληρωμένη ανασκόπηση των μελετών που διεξήχθησαν μεταξύ 1990 και 2012 σχετικά με τις ανισότητες στην ηλικία της διάγνωσης του φάσματος του αυτισμού, οι Daniels & Mandell (2014) διαπίστωσαν ότι τα λευκά και από υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα παιδιά έλαβαν προηγούμενες διαγνώσεις. Βρήκαν επίσης γεωγραφική διακύμανση στην ηλικία της διάγνωσης, υποδηλώνοντας ότι οι τοπικοί πόροι και οι πολιτικές σχετικά με την έγκαιρη διάγνωση επηρεάζουν τη διαθεσιμότητα των υπηρεσιών. Αυτό είναι σημαντικό επειδή, εάν καθυστερήσει η διάγνωση, τα παιδιά στο φάσμα χάνουν ευκαιρίες για θεραπεία κατά τη διάρκεια κρίσιμων περιόδων πρώιμης ανάπτυξης.

Άλλες έρευνες (Bishop-Fitzpatrick, L., & Eisenbaum, E. 2017) δείχνουν ότι τα παιδιά αфроαμερικάνων και λατίνων που διαγιγνώσκονται αργότερα, λαμβάνουν λιγότερες υπηρεσίες παρέμβασης και υποστήριξης και έχουν υψηλότερες ανεκπλήρωτες ανάγκες υπηρεσιών από τα λευκά παιδιά (Ennis-Cole et al., 2013; Magaña et al., 2013; Mandell et al., 2002) παρόλο που γονείς από ομάδες φυλετικών /

εθνοτικών μειονοτήτων και λευκοί γονείς υποπτεύονται τα αναπτυξιακά προβλήματα στα παιδιά τους στην ίδια ηλικία (Magaña et al., 2013; Magaña et al., 2016). Ωστόσο, κατά τη διερεύνηση της χρονικής καθυστέρησης μεταξύ της διάγνωσης, της εγγραφής στη λίστα αναμονής και της έναρξης της θεραπείας σε ένα δημόσιο πρόγραμμα, οι Yingling και συνεργάτες (2018) διαπίστωσαν ότι η φυλή, η εθνικότητα και η φτώχεια δεν προέβλεψαν τη χρονική καθυστέρηση, υποδηλώνοντας ότι οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μπορεί να έχουν μεγαλύτερη επίδραση. Αυτά τα μικτά ευρήματα δείχνουν ότι περαιτέρω έρευνα πρέπει να διεξαχθεί για να γίνουν κατανοητοί οι μηχανισμοί πίσω από τις φυλετικές και κοινωνικοοικονομικές ανισότητες στη διάγνωση και τη θεραπεία του φάσματος του αυτισμού.

Πέρα από τις ανισότητες στην πρόσβαση σε υπηρεσίες διάγνωσης και θεραπείας, η αναδυόμενη έρευνα δείχνει ότι τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού αντιμετωπίζουν παρόμοια ή μεγαλύτερα προβλήματα σωματικής υγείας σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό σε κατά την ενηλικίωση (Bishop-Fitzpatrick et al., 2018; Croen et al., 2015). Η έρευνα βρίσκει επίσης μειωμένο προσδόκιμο ζωής 20-36 έτη σε αυτά τα άτομα σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό (Guan & Li, 2017; Hirvikoski et al., 2016). Αν και η έρευνα δεν έχει εξετάσει ρητά τη σχέση μεταξύ φυλετικών και κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων και αποτελεσμάτων υγείας των ατόμων (Bishop-Fitzpatrick & Kind, 2017), τα παιδιά στο φάσμα του αυτισμού από φυλετικές ή / και κοινωνικοοικονομικά μειονεκτούσες ομάδες έχουν λιγότερη πρόσβαση σε γενικές ιατρικές υπηρεσίες από τα αντίστοιχα παιδιά που δεν προέρχονται από μειονεκτούσες ομάδες (Magaña et al., 2012; Magaña et al., 2015; Parish et al., 2012). Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικά κενά στην έρευνα που πρέπει να διερευνηθούν.

Συνολικά, αυτές οι πληροφορίες υποδηλώνουν ότι οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού είναι σαφώς ευάλωτοι πληθυσμοί που αντιμετωπίζουν σημαντική κοινωνική και οικονομική αδικία και διάκριση. Αυτές οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες είναι πιθανότατα ακόμη μεγαλύτερες και επίσης περιθωριοποιούνται λόγω της φυλής, της εθνικότητας ή της κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης. Δεδομένου ότι οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού από μειονεκτούσες ομάδες, είναι ένας ευάλωτος πληθυσμός που αντιμετωπίζει κοινωνική και οικονομική αδικία και διάκριση, ο Κώδικας Δεοντολογίας της Εθνικής Ένωσης Κοινωνικών Εργαζομένων υποχρεώνει ηθικά τους κοινωνικούς λειτουργούς να αμφισβητήσουν

την κοινωνική αδικία (NASW, 2017) σε συνεργασία με άτομα στο φάσμα του αυτισμού και τις οικογένειές τους.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί εκπαιδεύονται για να εξετάσουν τα κοινωνικά και οικολογικά συστήματα που οδηγούν την κοινωνική και οικονομική αδικία και διάκριση και χρησιμοποιούν παρεμβάσεις που μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά στις κοινότητες. Οι αξίες της κοινωνικής εργασίας εκφράζονται στον Κώδικα Δεοντολογίας, ο οποίος σκιαγραφεί τη δέσμευσή τους για κοινωνική δικαιοσύνη και την εξάρτησή τους από την προσωπική σκέψη και τη σκέψη σε επίπεδο συστημάτων. Αν και άλλα επαγγέλματα μοιράζονται αυτές τις αξίες, είναι η ολοκλήρωση αυτών των πλαισίων που διακρίνει την προσέγγισή τους για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων από εκείνη άλλων επαγγελμάτων.

Ο Brekke (2012) υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί λειτουργοί επιδιώκουν να κατανοήσουν και να προωθήσουν την αλλαγή των δυναμικών παραγόντων που συμβάλλουν στην περιθωριοποίηση και την αποξένωση, και να μελετήσουν μια σειρά πολυ-συστημικών παρεμβάσεων που μπορούν να βελτιώσουν την ευημερία. Είναι σημαντικό ότι οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας αγκαλιάζουν την πολυπλοκότητα και δεν επιδιώκουν να απομονώσουν μεμονωμένες μεταβλητές ή κατασκευές για μελέτη. Αντίθετα, οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας στηρίζουν την έρευνα στις πολύπλοκες βιοψυχοκοινωνικές και προσωπικές απόψεις που προωθούν την επιστήμη της κοινωνικής εργασίας. Επιπλέον, η ικανότητα σύνθεσης σε πολύπλοκα συστήματα διακρίνει την έρευνα κοινωνικής εργασίας από την έρευνα που διεξάγεται σε άλλα πρότυπα.

Η έρευνα κοινωνικής εργασίας που σχετίζεται με το φάσμα του αυτισμού αντικατοπτρίζει τον κώδικα δεοντολογίας και τα μεθοδολογικά και θεωρητικά πλαίσια. Οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας έχουν συμβάλει σημαντικά στην έρευνα για τον αυτισμό, συμπεριλαμβανομένων: (1) των συνεπειών του φάσματος του αυτισμού σε άτομα και οικογένειες (Greenberg et al., 2006; Seltzer et al., 2011; Smith et al., 2014; Taylor et al., 2015; Woodman et al., 2015), (2) της οικονομικής επιβάρυνσης του φάσματος του αυτισμού (Parish & Cloud, 2006; Parish et al., 2010), (3) τη χρήση τεκμηριωμένων πρακτικών για την υποστήριξη γονέων μικρών παιδιών στο φάσμα του αυτισμού (Dababnah & Parish, 2016), (4) τον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών στον έλεγχο των μικρών παιδιών για το φάσμα του αυτισμού (Dababnah



et al., 2011), (5) τις φυλετικές και εθνοτικές ανισότητες (Bishop-Fitzpatrick & Kind, 2017; Lopez, 2014; Magaña et al., 2012), (6) τον αντίκτυπο των βασικών μεταβάσεων της ζωής (Taylor & Seltzer, 2010), (7) την υγεία και ποιότητα ζωής σε μεσήλικες και ηλικιωμένους με αυτισμό (Bishop-Fitzpatrick et al., 2016; 2018), (8) τις παρεμβάσεις για ενήλικες στο φάσμα του αυτισμού (Eack et al., 2013; 2018; Smith et al., 2015; Smith et al., 2014), και (9) την πολιτιστική ενημέρωση και έρευνα χωρίς αποκλεισμούς στην κοινότητα σχετικά με παρεμβάσεις για πολυπολιτισμικούς γονείς παιδιών με φάσμα του αυτισμού (Magaña et al., 2014; Magaña et al., 2017).

Πέντε θέματα ενοποιούν αυτήν την έρευνα της κοινωνικής εργασίας που σχετίζεται με το φάσμα του αυτισμού:

- (1) αντιμετώπιση των τάσεων στο ευρύτερο πεδίο της έρευνας για τον αυτισμό υπό το πρίσμα της κοινωνικής εργασίας,
- (2) εξέταση των παραγόντων που οδηγούν σε περιθωριοποίηση και αποδέσμευση από την προοπτική της ζωής,
- (3) εστίαση σε οικογενειακά συστήματα και όχι μόνο για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού,
- (4) τονισμός των αναγκών ομάδων ατόμων στο φάσμα του αυτισμού που είναι πιο ευάλωτα, ιδίως κατά τη διάρκεια σημαντικών μεταβάσεων της ζωής και
- (5) ανάπτυξη και δοκιμή επεκτάσιμων παρεμβάσεων που βοηθούν στην αντιμετώπιση των συνεπειών για άτομα στο φάσμα του αυτισμού και τις οικογένειές τους.

Ωστόσο, υπάρχουν πολλές περισσότερες ευκαιρίες για τους ερευνητές κοινωνικής εργασίας, εκπαιδευτικούς και επαγγελματίες να συνεργαστούν για να αντιμετωπίσουν σκόπιμα, συστηματικά και συλλογικά τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι στο φάσμα του αυτισμού, οι οικογένειές τους και οι κοινότητές τους. Συγκεκριμένα, υπάρχουν σημαντικά κενά στη βιβλιογραφία στους ακόλουθους δύο βασικούς τομείς που σχετίζονται με την έρευνα της κοινωνικής εργασίας:

- (1) ο εντοπισμός των αιτίων και των συνεπειών της περιθωριοποίησης και της αποξένωσης σε άτομα στο φάσμα του αυτισμού, και
- (2) η ανάπτυξη τεκμηριωμένων παρεμβάσεων που σχετίζονται με την κοινότητα για άτομα στο φάσμα του αυτισμού καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Για την αντιμετώπιση αυτών των κενών, οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας και οι επαγγελματίες που

επικεντρώνονται στο φάσμα του αυτισμού μπορούν να μάθουν από επιτυχημένες πρωτοβουλίες ευρείας κλίμακας από σχετικούς πληθυσμούς.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν εντοπίσει και χρησιμοποιήσει συνεργασίες έρευνας-πρακτικής για την αντιμετώπιση πολλών σχετικών κοινωνικών προβλημάτων. Για παράδειγμα, οι ερευνητές της κοινωνικής εργασίας αναγνώρισαν τις συμπράξεις πανεπιστημίου-φορέων ως στρατηγική για τη βελτίωση της πρόσληψης και της διατήρησης προσωπικού για την πρόνοια των παιδιών (Cyphers, 2001). Σε ένα άλλο παράδειγμα, οι κοινωνικοί λειτουργοί ανέπτυξαν το Assertive Community Treatment (ACT), ένα «νοσοκομείο χωρίς τείχη», προκειμένου να μειωθεί η έλλειψη στέγης και η επανένταξη σε νοσοκομεία σε άτομα με κίνδυνο σοβαρής και επίμονης ψυχικής ασθένειας (Stein & Test, 1980). Οι κοινωνικοί λειτουργοί έπαιξαν επίσης κεντρικό ρόλο στη δημιουργία μιας βάσης αποδεικτικών στοιχείων, η οποία επιτρέπει τώρα σε εκατομμύρια άτομα με σοβαρή και επίμονη ψυχική ασθένεια να ζουν στις κοινότητές τους (DeLuca et al., 2008). Συγκεκριμένα, οι αλλαγές στην εκπαίδευση στην κοινωνική εργασία συνοδεύουν αυτές τις πρωτοβουλίες, με μια στρατηγική που θα είναι απαραίτητη για την αύξηση του εργατικού δυναμικού των κοινωνικών λειτουργών που έχουν εκπαιδευτεί να εργάζονται με άτομα στο φάσμα του αυτισμού.

Η αύξηση της ικανότητας του εργατικού δυναμικού είναι σημαντική δεδομένου ότι μια μελέτη του 2010 για το περιεχόμενο των μαθημάτων κοινωνικών λειτουργών για αναπτυξιακές αναπηρίες στις 50 κορυφαίες σχολές κοινωνικής εργασίας διαπίστωσε ότι μόνο το 18% αυτών προσέφερε μαθήματα για αναπτυξιακές αναπηρίες και μόλις το 6% πρακτικά άσκηση αναπτυξιακές αναπηρίες (Laws et al., 2010). Μια άλλη μελέτη διαπίστωσε ότι μόνο το 6% των μαθημάτων των κοινωνικών λειτουργών στις 25 κορυφαίες σχολές κοινωνικής εργασίας περιλάμβαναν ζητήματα σχετικά με την αναπηρία (συμπεριλαμβανομένων σωματικών, ψυχιατρικών, αναπτυξιακών και μαθησιακών αναπηριών) στο περιεχόμενο των μαθημάτων τους (Bean & Krcek, 2012).

## **4ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία έρευνας**

### **4.1 Σκοπός της έρευνας**

Βασικό σκοπό της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των απόψεων των σπουδαστών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση.

### **4.2 Στόχοι έρευνας**

Στόχοι της έρευνας αποτελούν η διερεύνηση της σχέσης εξάρτησης των απόψεων των σπουδαστών σχετικά με:

- Την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση (επαγγελματικά, επικοινωνιακά, γνωστικά).
- Την παροχή επαρκών εφοδίων από το εκπαιδευτικό σύστημα στα άτομα με αυτισμό.
- Τις υποδομές και κατάλληλες συνθήκες στον εργασιακό χώρο ώστε να μπορούν να εργαστούν.

- Τις εργασιακές δυνατότητες των ατόμων με αυτισμό.

### 4.3 Ερευνητικό ερώτημα

Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που έχουν αποδειχθεί ότι επηρεάζουν τις στάσεις του κοινού απέναντι σε άτομα με αυτισμό. Για παράδειγμα, οι προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει ότι η εξοικείωση με τον αυτισμό συσχετίζεται με την ηλικία, το φύλο, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση του ατόμου (Butler & Gillis, 2011; Μανροπούλου & Sideridis, 2014; Tonnsen & Hahn, 2016). Συγκεκριμένα, πολλές από αυτές τις μελέτες (Campbell et al., 2004; Tonnsen & Hahn, 2016) υποδηλώνουν ότι τα παιδιά που είναι νεότερα, κορίτσια, με υψηλότερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση και πιο εξοικειωμένα με τον αυτισμό, είναι τα πιο πιθανό να εκφράσουν θετικές στάσεις σε άτομα με αυτισμό.

Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία απορρέει το εξής ερευνητικό ερώτημα:

«Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των φοιτητών επηρεάζουν τις απόψεις τους αναφορικά με τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση και την ένταξη τους στον εργασιακό χώρο;»

### 4.4 Μέθοδος συλλογής υλικού

Η ποσοτική μέθοδος η οποία χρησιμοποιήθηκε υπήρξε περισσότερο βοηθητική διότι τα ερωτηματολόγια κάλυψαν μεγάλο αριθμό ερωτηθέντων. Επίσης, πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορονοϊού και ήταν εύκολη η ανταπόκριση των ατόμων καθώς η διανομή τους έγινε μέσω διαδικτύου. Επίσης, με τη χρήση του ερωτηματολογίου μας βοηθά η ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων και έτσι μπορούμε να βγάλουμε γενικά συμπεράσματα για το σύνολο των φοιτητών. Οι συνεντεύξεις δεν θα εξυπηρετούσαν τη δική μας έρευνα διότι θα εξέταζε στο βάθος τις απόψεις λίγων φοιτητών και δεν θα είχαμε την δυνατότητα να εξετάσουμε απόψεις ενός μεγάλου αριθμού φοιτητών. Επίσης, υπάρχει μεγαλύτερη ειλικρίνεια στις απαντήσεις των φοιτητών, καθώς απαντούν χρησιμοποιώντας ως μέσο την οθόνη γεγονός το οποίο τους κάνει να αισθάνονται πιο άνετα στις απαντήσεις τους. Τέλος, οι ερωτήσεις είναι με τον ίδιο τρόπο αποτυπωμένες αλλά και οι απαντήσεις καταγράφονται με τον ίδιο δομημένο τρόπο (Saunders, Lewis, Thornhill, 2012)

## 4.5 Δείγμα

Ο πληθυσμός του δείγματος ήταν ενήλικες άνδρες και γυναίκες, φοιτητές σε από τις σχολές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης που εδρεύουν στο Ηράκλειο Κρήτης (τμήμα Λογιστικής, τμήμα Νοσηλευτικής, τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, τμήμα Γεωπονίας, τμήμα Πληροφορικής, τμήμα Μηχανικών). Αρχικός στόχος του δείγματος ήταν περίπου 140 ερωτηματολόγια.

Στην έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε από τις 16/5/2020 έως τις 31/05/2020, συμμετείχαν συνολικά 121 σπουδαστές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης. Πιο συγκεκριμένα, 81 άτομα ήταν γυναίκες και μόλις 40 οι άνδρες. Ο μέσος όρος ηλικίας ανήλθε από 21 έως 22 ετών και βρίσκονταν στο πρώτο έτος φοίτησης τους. Το ερωτηματολόγιο μπορούσε να συμπληρωθεί από οποιονδήποτε σπουδαστή αρκεί να φοιτούσε στο ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ και δεν υπήρχε κάποιος περιορισμός ως προς το έτος φοίτησης.

## 4.6 Δειγματοληψία

Για τη δειγματοληπτική μέθοδο της έρευνας χρησιμοποιήθηκε δειγματοληψία «μη πιθανοτήτων» διότι μας ενδιαφέρει το αποτέλεσμα συγκεκριμένα για την ομάδα φοιτητών που μελετήσαμε και δεν προβαίνουμε σε γενικεύσεις του πληθυσμού των φοιτητών. Επίσης, η δειγματοληψία ήταν η ευκολίας, αναρτήθηκε, δηλαδή, το ερωτηματολόγιο σε σελίδα κοινωνικής δικτύωσης όπου συγκεντρώνονται οι φοιτητές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ και ο κάθε φοιτητής επέλεγε με δική του πρωτοβουλία να απαντήσει.

## 4.7 Ερευνητικό εργαλείο

Για την διεξαγωγή της έρευνας, χρησιμοποιήθηκε αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο ως εργαλείο μέτρησης. Το ερωτηματολόγιο αναπτύχθηκε από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από ένα μέρος της βιβλιογραφίας. Περιέχει ερωτήσεις κλειστού τύπου μονής επιλογής, καθώς και μία πολλαπλής επιλογής, και διαχωρίζεται σε 4 ενότητες - άξονες. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει 3 ερωτήσεις κλειστού τύπου οι οποίες

διερευνούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των σπουδαστών. Οι συνολικές ενότητες που περιλαμβάνει το ερωτηματολόγιο είναι 1. τα δημογραφικά στοιχεία, 2. οι αντιλήψεις των φοιτητών για τις επαγγελματικές δεξιότητες, τις επικοινωνιακές δεξιότητες, τις νοητικές ικανότητες, 3. τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν επαγγελματικά τα άτομα με αυτισμό και τέλος 4. οι λύσεις που μπορούν να υπάρξουν για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση. Μέσω των παραπάνω ερωτήσεων αναλύονται οι απόψεις των ερωτηθέντων ως προς τα άτομα με αυτισμό και τη συμμετοχή τους στον εργασιακό χώρο.

#### 4.8 Συλλογή δεδομένων

Λόγω του COVID-19 ο διαμοιρασμός των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε μέσω του διαδικτύου. Πιο συγκεκριμένα, οι σκοποί της έρευνας και το ερωτηματολόγιο αναρτήθηκαν σε ομάδες που απευθύνονται μόνο σε φοιτητές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης. Οι φοιτητές απάντησαν μέσω κατάλληλου Google form και οι απαντήσεις τους μεταφέρθηκαν στη μορφή spss, από όπου και επεξεργάστηκαν. Οι ερωτηθέντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό την έρευνα, αλλά και για την ανωνυμία τους.

#### 4.9 Επαγωγική στατιστική

Στην ενότητα αυτή διερευνάται το ερευνητικό ερώτημα που τέθηκε, το οποίο διατυπώνεται ως εξής:

*«Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των φοιτητών επηρεάζουν τις απόψεις τους αναφορικά με τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση και την ένταξη τους στον εργασιακό χώρο;»*

Για την απάντηση του συγκεκριμένου ερευνητικού ερωτήματος, χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος  $\chi^2$ . Ο συγκεκριμένος έλεγχος πραγματοποιείται μεταξύ δύο ποιοτικών μεταβλητών, ώστε να εξαχθεί συμπέρασμα επί της μεταξύ τους εξάρτησης. Πιο αναλυτικά, πραγματοποιείται ένας στατιστικός έλεγχος, με μηδενική υπόθεση ( $H_0$ )

την ανεξαρτησία μεταξύ των υπό μελέτη μεταβλητών, η οποία απορρίπτεται όταν η τιμή p-value προκύψει μικρότερη του 0.05, αναδεικνύοντας στατιστικά σημαντική εξάρτηση. Να τονιστεί ότι ο παραπάνω έλεγχος είναι έλεγχος εξάρτησης χωρίς συγκεκριμένη φορά, γεγονός που σημαίνει πως σε περίπτωση στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ δύο μεταβλητών, προκύπτει συμπέρασμα που αφορά την αμφίπλευρη αλληλεπίδρασή τους, χωρίς να γίνεται σαφές ποια μεταβλητή συμπεριφέρεται ως αίτιο και ποια ως αιτιατό.

H0 Το φύλο είναι ανεξάρτητο των προκαταλήψεων απέναντι στα άτομα με αυτισμό

H1 Τα κορίτσια είναι λιγότερο προκατειλημμένα από τα αγόρια απέναντι στα άτομα με αυτισμό p-τιμή (sig)μικρότερη του 0.050, αναδεικνύοντας στατιστικά σημαντική εξάρτηση

#### 4.10 Εργαλεία ανάλυσης

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα SPSS. v25. Πιο συγκεκριμένα, στην περιγραφική στατιστική έγινε χρήση ποσοστών για την ανάλυση όλων των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, τα οποία και παρουσιάστηκαν μέσω κατάλληλων πινάκων και γραφημάτων. Στην επαγωγική στατιστική, χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος των υποθέσεων Chi Square, με σκοπό την ανάδειξη διαφοροποιήσεων. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήσαμε είναι ποιοτικές και ονομάζονται μεταβλητές χαρακτηριστικών διότι καταγράφουν δεδομένα δηλαδή την ηλικία, το φύλο, το έτος φοίτησης και η ανάλυση είναι θεματική (Saunders, Lewis, Thomhill, 2012). Η κάθε μεταβλητή συσχετίζεται με τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. «Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των σπουδαστών επηρεάζουν τις απόψεις τους αναφορικά με τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση και την ένταξη τους στον εργασιακό χώρο;». «Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των σπουδαστών επηρεάζουν τις αντιλήψεις των φοιτητών για τις επαγγελματικές δεξιότητες, τις επικοινωνιακές δεξιότητες, τις νοητικές ικανότητες;». «Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των σπουδαστών επηρεάζουν τις απόψεις για τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν επαγγελματικά τα άτομα με αυτισμό;». «Τα προσωπικά

χαρακτηριστικά των σπουδαστών επηρεάζουν τις απόψεις για τις λύσεις που μπορούν να υπάρξουν για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση;»

#### 4.11 Δυσκολίες και περιορισμοί στην ολοκλήρωση της έρευνας

Μία από τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου είναι πως από τους συμμετέχοντες το 66,94% υπερτερεί αρκετά έναντι των ανδρών οι οποίοι είναι μόλις στο 33,06%. Η διαφορά αυτή ίσως μας αλλοιώνει τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Επομένως, ίσως το δείγμα μας να είναι μη αντιπροσωπευτικό και να είναι δύσκολο να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα και γενικεύσεις. Αυτό θα μπορούσαμε να πούμε όμως ότι ίσως συμβαίνει διότι ορισμένα τμήματα του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ απαρτίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από γυναίκες φοιτήτριες ή αντίστοιχα από άνδρες φοιτητές. Για παράδειγμα το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας απαρτίζεται σε μεγαλύτερο ποσοστό από γυναίκες φοιτήτριες, ενώ το τμήμα Ηλεκτρολόγων από άνδρες φοιτητές.

#### 4.12 Ηθικά διλλήματα

Πολύ σημαντικό κομμάτι της έρευνας είναι αυτό της εχεμύθειας και της ηθικής απέναντι στους φοιτητές. Τα ερωτηματολόγια που δόθηκαν στους φοιτητές είναι ανώνυμα, όπως έχει τονιστεί και στους ίδιους. Επίσης, ενημερώθηκαν πως οι απαντήσεις τους θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας και πως τα δημογραφικά και προσωπικά τους στοιχεία δεν θα διαρρεύσουν σε τρίτα πρόσωπα. Η οικιοθελής συμμετοχή θα αποτελέσει προϋπόθεση συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα συμφώνησαν και με μία συγκατάθεση για τη συμμετοχή τους που συνοδεύει το ερωτηματολόγιο.



## 5<sup>ο</sup> Κεφάλαιο: Αποτελέσματα έρευνας

### 5.1 Ανάλυση Περιγραφικής Στατιστικής

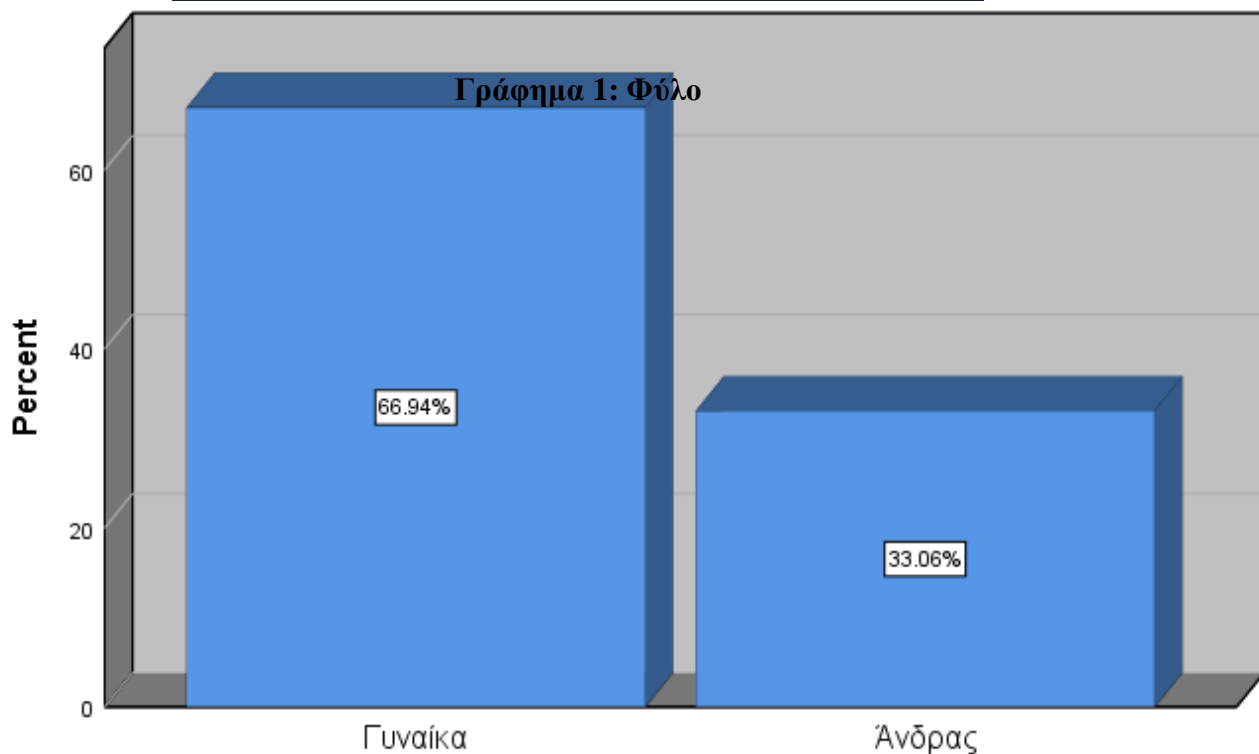
#### 5.1.1 Δημογραφικά Στοιχεία

Όπως διευκρινίστηκε και προηγουμένως, αρχικά διερευνώνται τα προσωπικά στοιχεία των σπουδαστών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Στον Πίνακα 1 και το Γράφημα 1, παρατηρείται πως το 66.9% των ερωτηθέντων είναι γυναίκες, με το 33.1% να αποτελείται από άνδρες.

Πίνακας 1: Φύλο

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Γυναίκα	81	66.9	66.9
	Άνδρας	40	33.1	100.0
	Total	121	100.0	

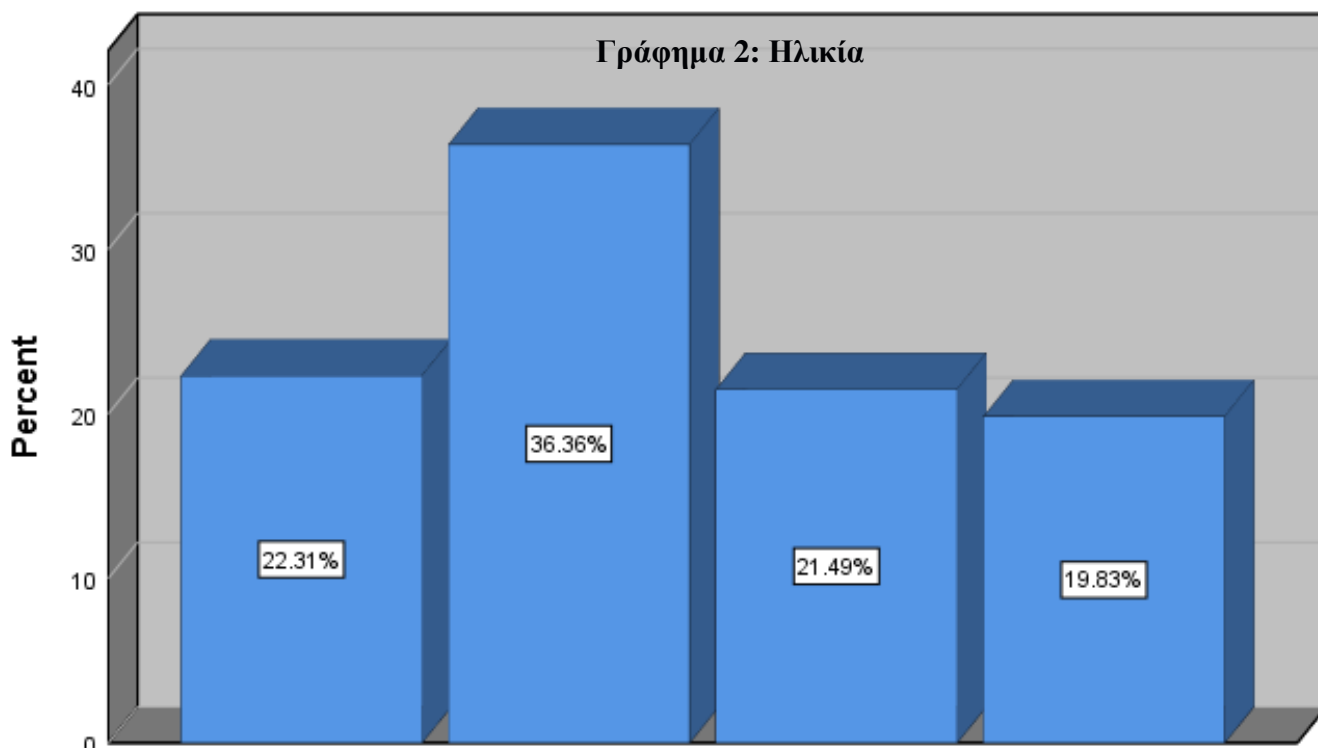


Στον Πίνακα 2 και το Γράφημα 2, παρουσιάζεται η ηλικία του δείγματος. Το 36.4% των ερωτηθέντων είναι 21 με 22 ετών, το 22.3% καταλαμβάνουν οι ηλικία από 18 έως 20, ενώ όσοι είναι από 23 έως 24 ετών αγγίζουν το 21.5%. Επιπλέον, οι σπουδαστές από 25 ετών και άνω αποτελούν το 19.8% του δείγματος.

**Πίνακας 2: Ηλικία**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-20	27	22.3	22.3
	21-22	44	36.4	58.7
	23-24	26	21.5	80.2
	25 κα άνω	24	19.8	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 2: Ηλικία**

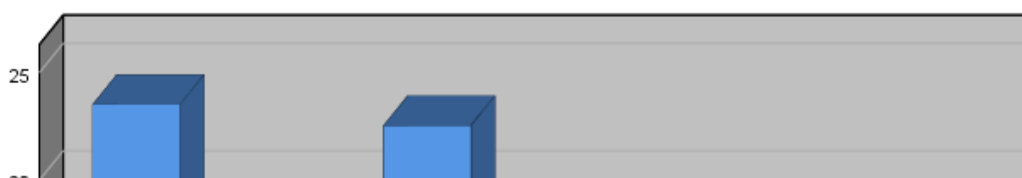


Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, μέσω του Πίνακα 3 και του Γραφήματος 3 παρουσιάζεται το έτος φοίτησης της σχολής. Το 23.5% των ερωτηθέντων βρίσκονται στο 1<sup>ο</sup> έτος φοίτησης, το 22.5% στο 4<sup>ο</sup>, όσοι είναι στο 3<sup>ο</sup> ή στο 5<sup>ο</sup> έτος αγγίζουν το 16.7% και το 12.7% αντίστοιχα και όσοι φοιτούν στις σχολές του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ για 2 έτη αγγίζουν το 10.8%. Συνεχίζοντας, στο 6<sup>ο</sup> έτος βρίσκεται το 7.8% του δείγματος, στο 8<sup>ο</sup> το 2.9%, στο 7<sup>ο</sup> το 2% και μόλις το 1% είναι στο 9<sup>ο</sup> έτος.

**Πίνακας 3: Έτος φοίτησης στη σχολή**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	24	23.5	23.5
	2	11	10.8	34.3
	3	17	16.7	51.0
	4	23	22.5	73.5
	5	13	12.7	86.3
	6	8	7.8	94.1
	7	2	2.0	96.1
	8	3	2.9	99.0
	9	1	1.0	100.0
		Total	102	100.0
Missing	System	19		
Total		121		

**Γράφημα 3: Έτος φοίτησης στη σχολή**



### 5.1.2 Απόψεις για τα άτομα με αυτισμό και την ένταξη τους στο χώρο εργασίας

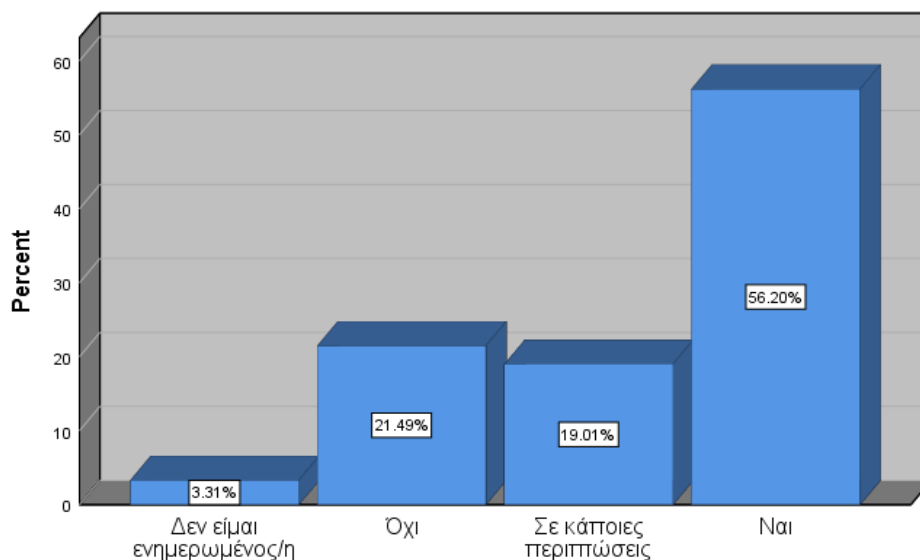
Στη δεύτερη ενότητα της περιγραφικής στατιστικής, διερευνήθηκαν οι απόψεις των ερωτηθέντων αναφορικά με το άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση και την επαγγελματική τους ένταξη.

Στον Πίνακα 4 και το Γράφημα 4, είναι εμφανές πως το 56.2% του δείγματος συμφωνεί πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση, το 21.5% διαφωνεί, ενώ το 19% συμφωνεί πως κάτι τέτοιο είναι πιθανό σε κάποιες περιπτώσεις. Επιπλέον, το 3.3% του δείγματος δηλώνει πως δεν έχει λάβει ενημέρωση επί του θέματος.

**Πίνακας 4: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν είμαι ενημερωμένος/η	4	3.3	3.3
	Όχι	26	21.5	24.8
	Σε κάποιες περιπτώσεις	23	19.0	43.8
	Ναι	68	56.2	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 4: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**



**Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση**

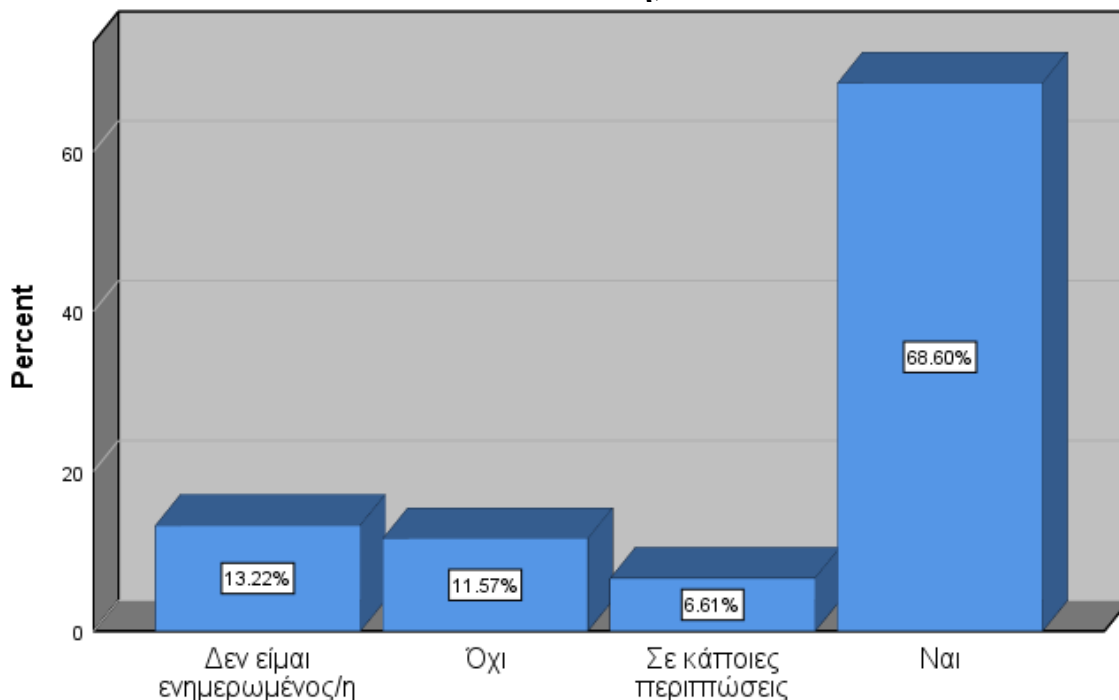
Στον Πίνακα 5 και το αντίστοιχο Γράφημα 5, παρατίθεται η άποψη των ερωτηθέντων ως προς το εάν τα άτομα με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες μέσω της εκπαίδευσης. Το 68.6% των σπουδαστών συμφωνούν με την παραπάνω άποψη, το 13.2% δεν είναι ενημερωμένο, το 11.6% διαφωνεί, ενώ το 6.6% θεωρεί πως τα άτομα μπορούν να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες σε κάποιες περιπτώσεις.

**Πίνακας 5: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν είμαι ενημερωμένος/η	16	13.2	13.2
	Όχι	14	11.6	24.8
	Σε κάποιες περιπτώσεις	8	6.6	31.4
	Ναι	83	68.6	100.0

Total	121	100.0	
-------	-----	-------	--

**Γράφημα 5: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**



**Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση**

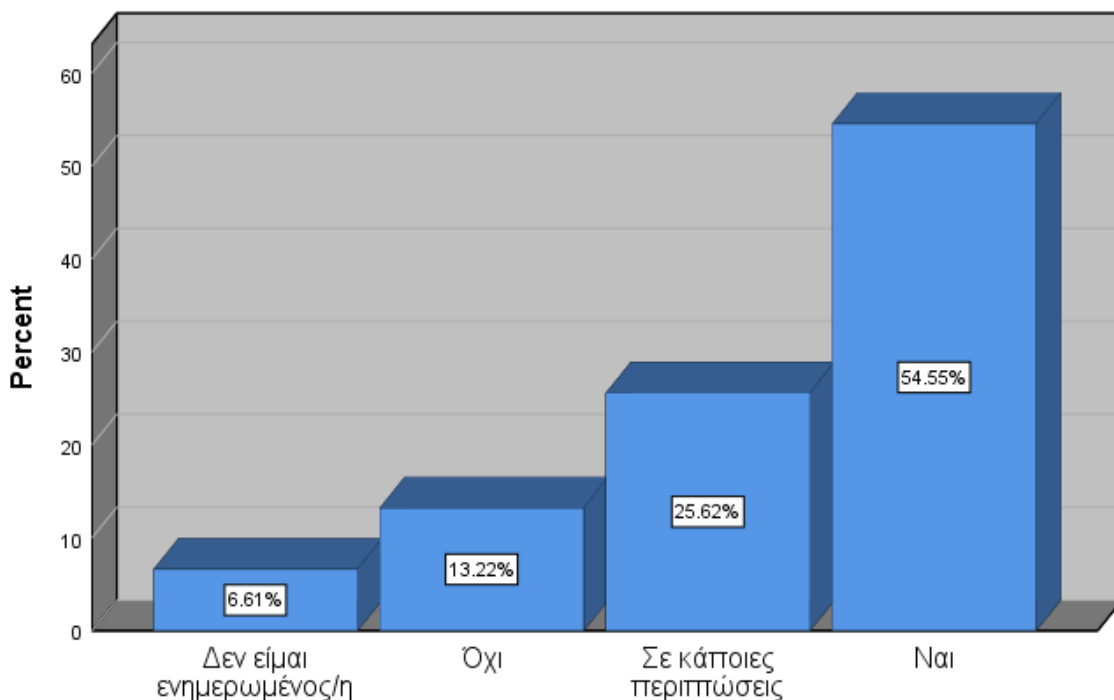
Στον Πίνακα 6 και το Γράφημα 6, αναλύεται το εάν οι ερωτηθέντες θεωρούν πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση. Το 54.5% αυτών συμφωνεί, το 25.6% θεωρεί πως συμβαίνει κάποιες φορές, το 13.2% διαφωνεί, ενώ το 6.6% δεν έχει την κατάλληλη ενημέρωση πάνω σε αυτόν τον τομέα.

**Πίνακας 6: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν είμαι ενημερωμένος/η	8	6.6	6.6
	Όχι	16	13.2	19.8

Σε κάποιες περιπτώσεις	31	25.6	45.5
Ναι	66	54.5	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 6: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση;**



**Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση**

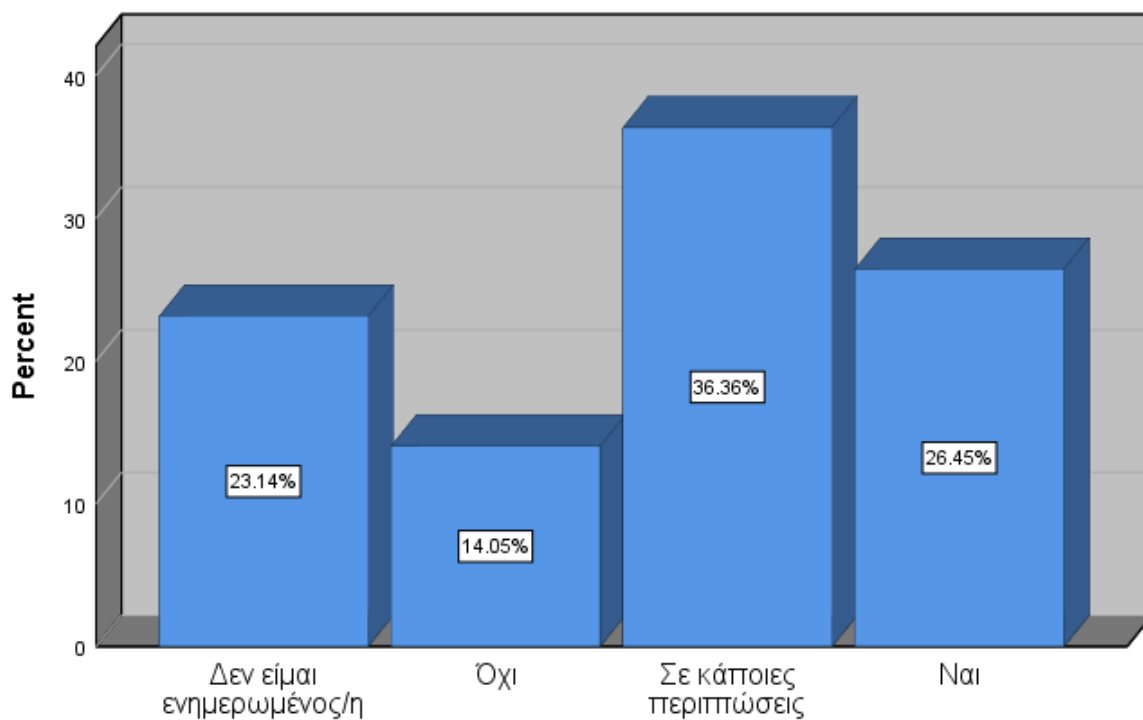
Στον Πίνακα 7 και το Γράφημα 7, είναι εμφανές πως το 36.4% των σπουδαστών θεωρούν πως τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση σε μερικές περιπτώσεις παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες, το 26.4% θεωρεί πως αυτό συμβαίνει πάντα, το 23.1% δεν έχει κάποια ενημέρωση και το 14% διαφωνεί.

**Πίνακας 7: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες;**

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Δεν είμαι ενημερωμένος/η	28	23.1	23.1

Όχι	17	14.0	37.2
Σε κάποιες περιπτώσεις	44	36.4	73.6
Ναι	32	26.4	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 7: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες;**



**Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες**

### 5.1.3 Επάρκεια και καταλληλότητα κοινωνικών παροχών στην αγορά εργασίας

Στη συνέχεια, παρατίθεται το κατά πόσο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν πως είναι επαρκής η εκπαίδευση ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση αναφορικά με την παροχή εφοδίων για την ένταξη τους στην αγορά εργασίας. Το 49.6% των ερωτηθέντων δεν την θεωρεί επαρκή, σε αντίθεση με το 19% που συμφωνεί πως είναι επαρκής. Ακόμη, το 16.5% των σπουδαστών δεν γνωρίζει και το 14.9% θεωρεί πως η εκπαίδευση είναι

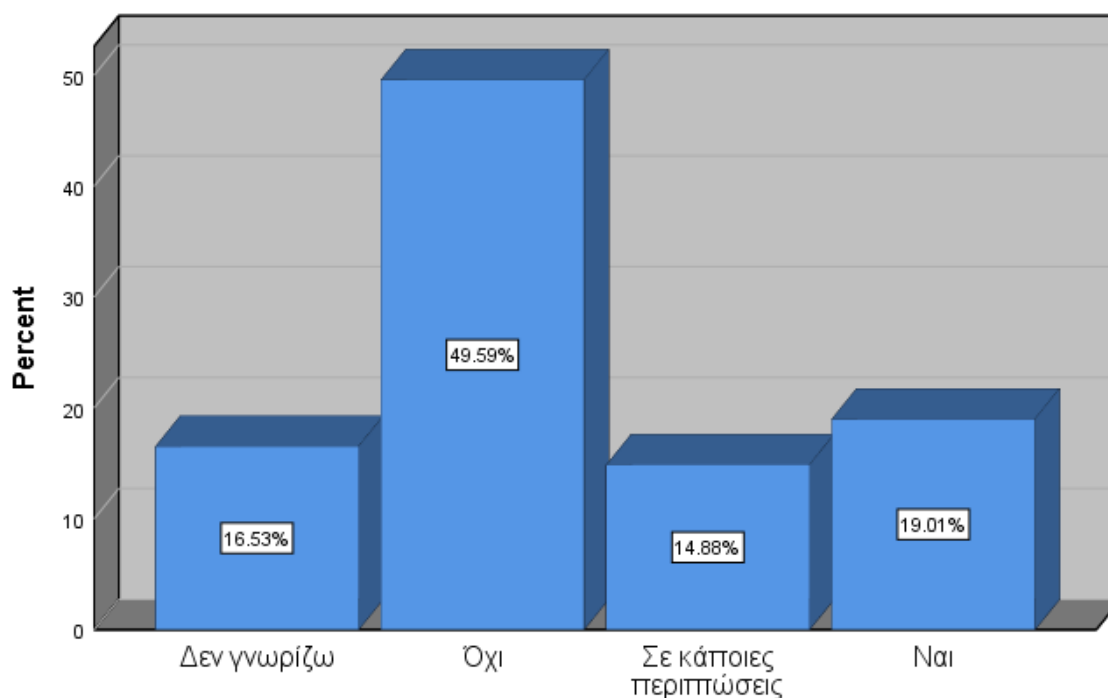


επαρκής κάποιες μόνο φορές. Τα παραπάνω εμφανίζονται στον Πίνακα 8 και το Γράφημα 8.

**Πίνακας 8: Είναι επαρκής η εκπαίδευση ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση αναφορικά με την παροχή εφοδίων για την ένταξη στην αγορά εργασίας;**

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Δεν γνωρίζω	20	16.5	16.5
Όχι	60	49.6	66.1
Σε κάποιες περιπτώσεις	18	14.9	81.0
Ναι	23	19.0	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 8: Είναι επαρκής η εκπαίδευση ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση αναφορικά με την παροχή εφοδίων για την ένταξη στην αγορά εργασίας;**



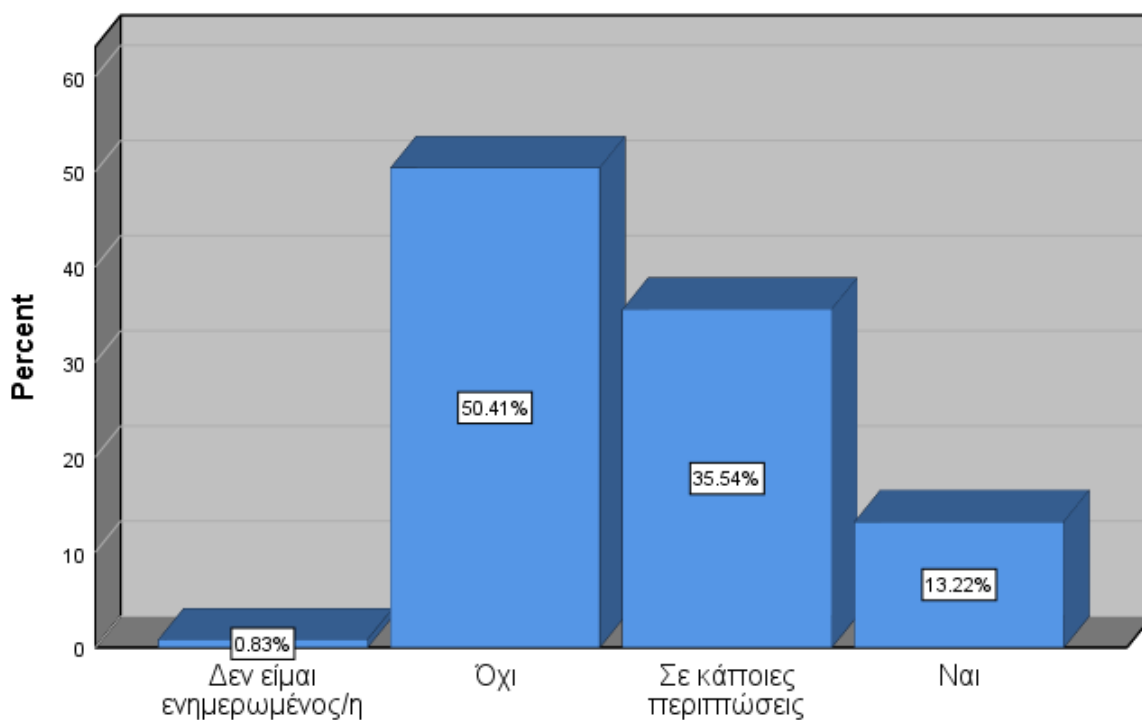
**Είναι επαρκής η εκπαίδευση ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση αναφορικά με την παροχή εφοδίων για την ένταξη στην αγορά εργασίας**

Στον Πίνακα 9 και το Γράφημα 9, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, αγγίζοντας το 50.4%, διαφωνεί πως η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις για την αποδοχή των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση, ενώ το 35.5% θεωρεί πως κάτι τέτοιο είναι δυνατόν σε κάποιες περιπτώσεις. Όσοι συμφωνούν πλήρως αγγίζουν το 13.2% και το 0.8% δεν είναι ενημερωμένο.

**Πίνακας 9: Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν είμαι ενημερωμένος/η	1	.8	.8
	Όχι	61	50.4	51.2
	Σε κάποιες περιπτώσεις	43	35.5	86.8
	Ναι	16	13.2	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 9: Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**



**Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί αυτιστικά άτομα με ήπια νοητική υστέρηση**

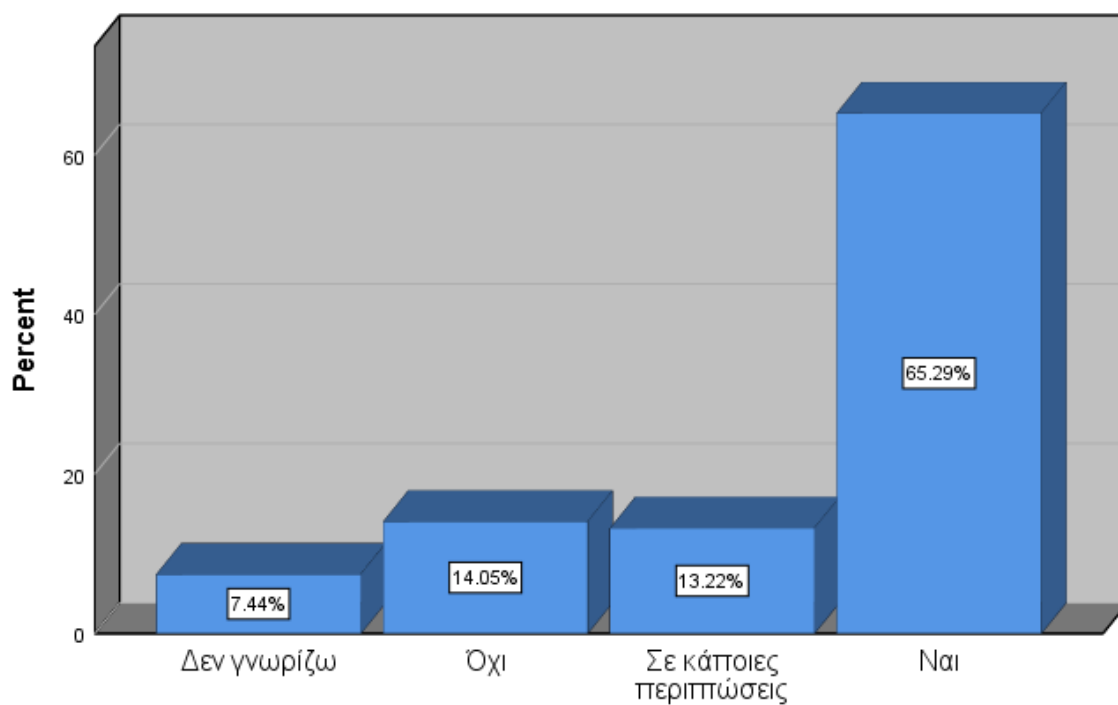
Στον Πίνακα 10 και το Γράφημα 10, είναι εμφανές πως το 65.3% των ερωτηθέντων συμφωνούν πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν

εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση και το 14% διαφωνεί. Εν μέρει συμφωνεί το 13.2% και το 7.4% αντιπροσωπεύει η απάντηση «Δεν γνωρίζω».

**Πίνακας 10: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν γνωρίζω	9	7.4	7.4
	Όχι	17	14.0	21.5
	Σε κάποιες περιπτώσεις	16	13.2	34.7
	Ναι	79	65.3	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 10: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση;**



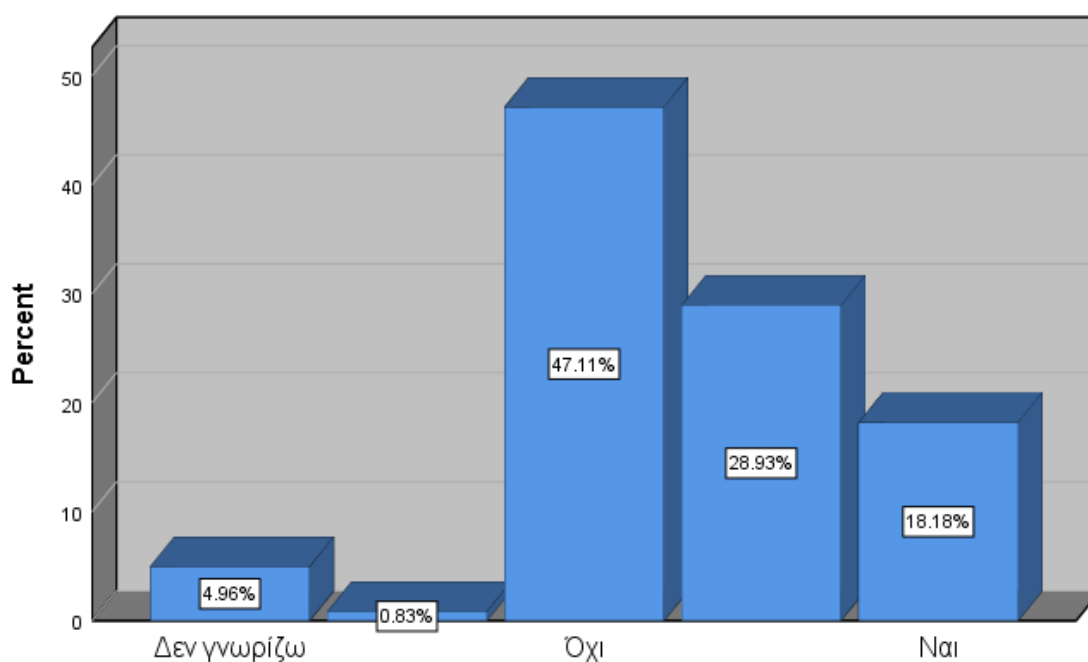
**Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση**

Στον Πίνακα 11 και το Γράφημα 11, παρουσιάζεται το κατά πόσο οι σπουδαστές θεωρούν επαρκή τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Το 47.1% δεν τα θεωρεί επαρκή, το 28.9% τα θεωρεί εν μέρει επαρκή και το 18.2% συμφωνεί ως προς την επάρκεια τους. Ακόμη, το 5% δεν γνωρίζει εάν είναι επαρκή, ενώ το 0.8% του δείγματος δηλώνει μη ενημερωμένο.

**Πίνακας 11: Είναι επαρκή, κατά τη γνώμη σας, τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Δεν γνωρίζω	6	5.0	5.0
Δεν είμαι ενημερωμένος/η	1	.8	5.8
Όχι	57	47.1	52.9
Σε κάποιες περιπτώσεις	35	28.9	81.8
Ναι	22	18.2	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 11: Είναι επαρκή, κατά τη γνώμη σας, τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**



**Είναι επαρκή, κατά τη γνώμη σας, τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης αυτιστικών ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση**

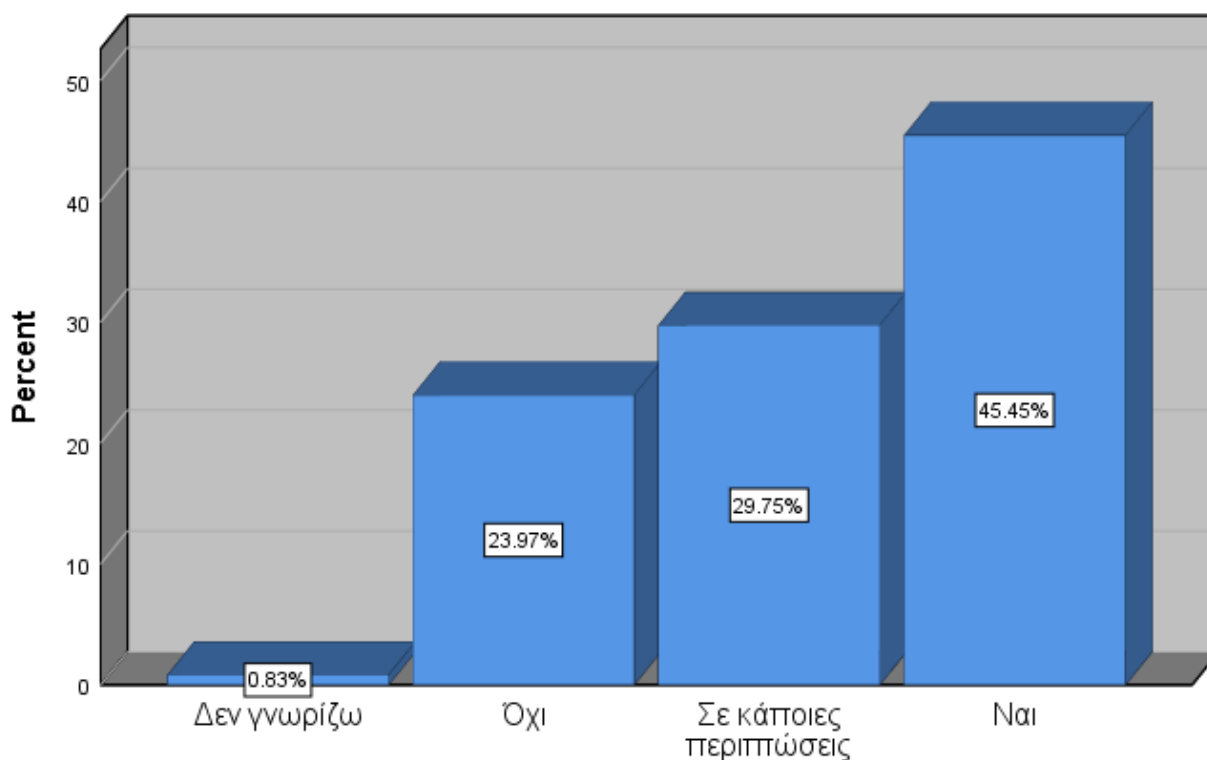
#### 5.1.4 Αντιλήψεις και στερεότυπα

Στον Πίνακα 12 και το Γράφημα 12, παρατίθεται το εάν οι ερωτηθέντες θεωρούν πως ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Το 45.5% συμφωνεί με την παραπάνω άποψη, το 29.8% συμφωνεί πως γίνεται κάποιες φορές, το 24% διαφωνεί, ενώ το υπόλοιπο 0.8% ανήκει σε όσους δεν γνωρίζουν.

**Πίνακας 12: Ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**

	Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Δεν γνωρίζω	1	.8	.8
Όχι	29	24.0	24.8
Σε κάποιες περιπτώσεις	36	29.8	54.5
Ναι	55	45.5	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 12: Ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**



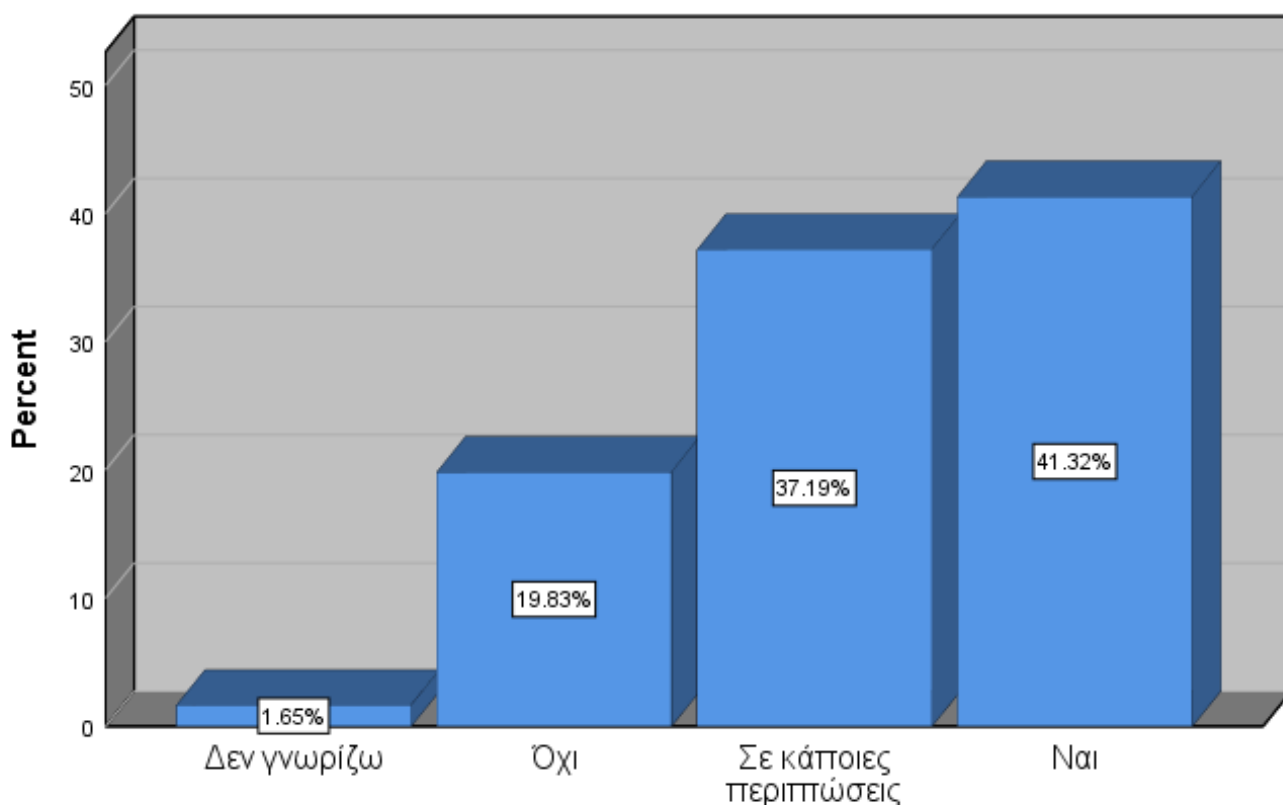
**Ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση αυτιστικών ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση**

Συνεχίζοντας, είναι εμφανές πως το 41.3% των σπουδαστών συμφωνούν πως η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας, το 37.2% συμφωνεί πως αυτό συμβαίνει σε κάποιες περιπτώσεις, το 19.8% διαφωνεί και το 1.7% δεν γνωρίζει. Τα παραπάνω, εκμαιεύονται μέσω του Πίνακα 13 και του Γραφήματος 13.

**Πίνακας 13: Η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν γνωρίζω	2	1.7	1.7
	Όχι	24	19.8	21.5
	Σε κάποιες περιπτώσεις	45	37.2	58.7
	Ναι	50	41.3	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 13: Η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας;**



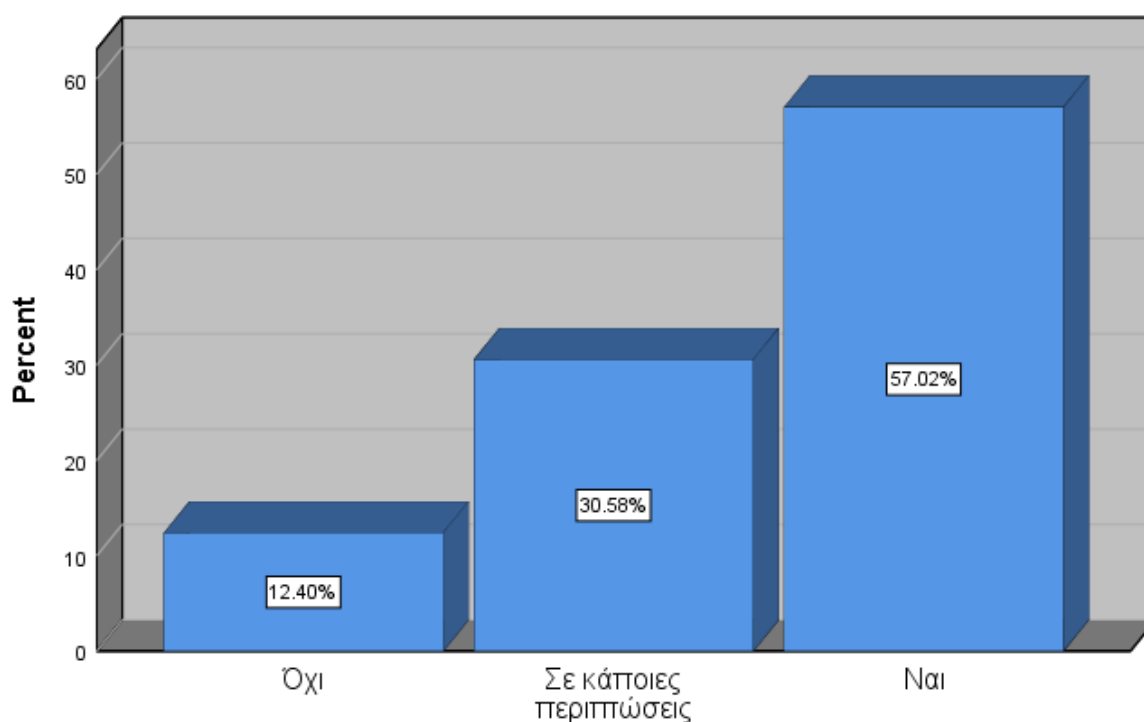
**Η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη των αυτιστικών ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας**

Στον Πίνακα 14 και το Γράφημα 14, παρατηρείται πως το 57% των ερωτηθέντων συμφωνούν πως υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο. Το 30.6% του δείγματος συμφωνεί εν μέρει με την παραπάνω άποψη και το 12.4% διαφωνεί.

**Πίνακας 14: Υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	15	12.4	12.4
	Σε κάποιες περιπτώσεις	37	30.6	43.0
	Ναι	69	57.0	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 14: Υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο;**



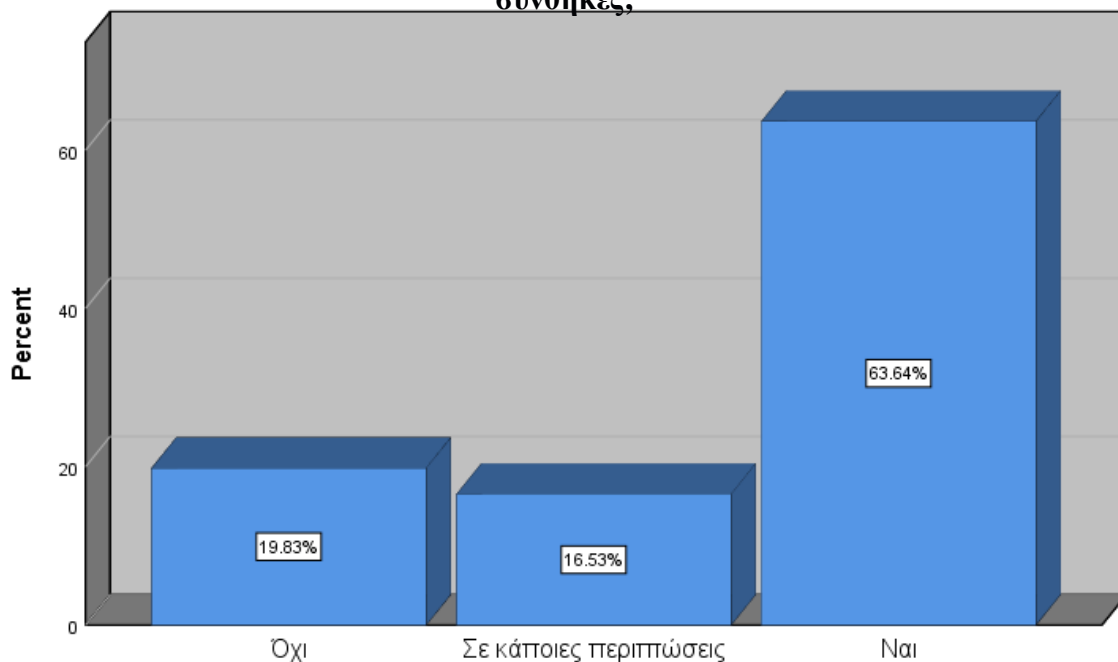
**Υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των αυτιστικών ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο**

Στον Πίνακα 15 και το Γράφημα 15, παρατίθεται το εάν οι σπουδαστές θεωρούν πως ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση μπορεί να αποδώσει σωστά στην εργασία τους, κάτω από κατάλληλες συνθήκες. Το 63.6% συμφωνεί, το 19.8% διαφωνεί και το 16.5% πιστεύει πως είναι εφικτό σε κάποιες μόνο περιπτώσεις.

**Πίνακας 15: Μπορεί ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση να αποδώσει σωστά στην εργασία του, αν είχαν διαμορφωθεί εκεί οι κατάλληλες συνθήκες;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	24	19.8	19.8
	Σε κάποιες περιπτώσεις	20	16.5	36.4
	Ναι	77	63.6	100.0
Total		121	100.0	

**Γράφημα 15: Μπορεί ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση να αποδώσει σωστά στην εργασία του, αν είχαν διαμορφωθεί εκεί οι κατάλληλες συνθήκες;**



**Μπορεί ένα αυτιστικό άτομο με ήπια νοητική υστέρηση να αποδώσει σωστά στην**

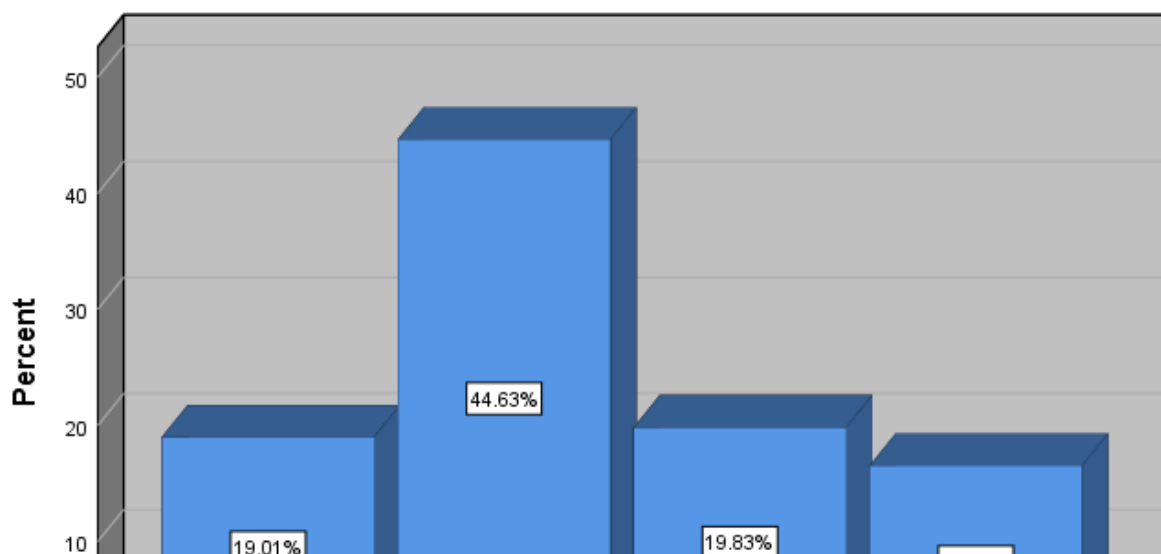


Στον Πίνακα 16 και το Γράφημα 16, παρουσιάζεται η άποψη των σπουδαστών ως προς το ένα έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Το 44.6% των σπουδαστών διαφωνούν, το 19.8% συμφωνεί σε κάποιες περιπτώσεις, το 19% δεν γνωρίζει, ενώ μόλις το 16.5% συμφωνεί.

**Πίνακας 16: Έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν γνωρίζω	23	19.0	19.0
	Όχι	54	44.6	63.6
	Σε κάποιες περιπτώσεις	24	19.8	83.5
	Ναι	20	16.5	100.0
	Total	121	100.0	

**Γράφημα 16: Έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση;**

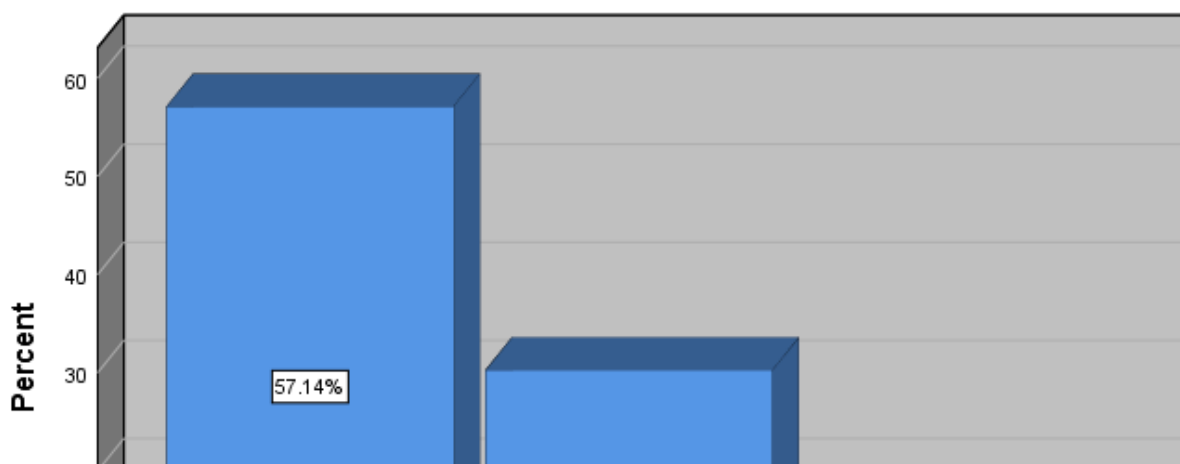


Στον Πίνακα 17 και το Γράφημα 17, παρουσιάζεται η γνώμη των ερωτηθέντων ως προς το εάν θα αντιμετώπιζαν με προκατάληψη ένα άτομο με αυτισμό στον εργασιακό τους χώρο. Το 57.1% διαφωνεί, το 30.3% θεωρεί πως θα έδειχνε προκατάληψη σε κάποιες περιπτώσεις, ενώ το 12.6% συμφωνεί με την παραπάνω άποψη.

**Πίνακας 17: Κατά τη γνώμη σας θα αντιμετωπίζατε με προκατάληψη ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στο χώρο εργασίας σας;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	68	57.1	57.1
	Σε κάποιες περιπτώσεις	36	30.3	87.4
	Ναι	15	12.6	100.0
	Total	119	100.0	
Missing	System	2		
Total		121		

**Γράφημα 17: Κατά τη γνώμη σας θα αντιμετωπίζατε με προκατάληψη ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στο χώρο εργασίας σας;**

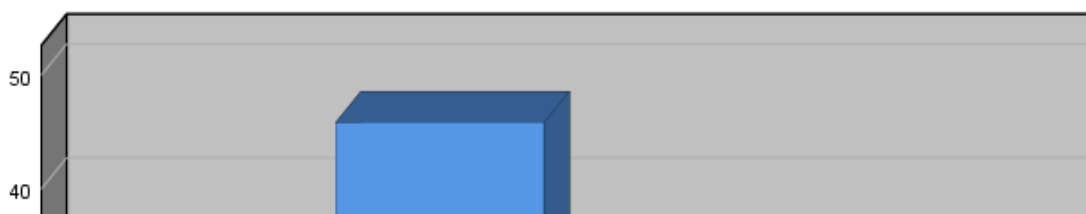


Στον Πίνακα 18 και το Γράφημα 18, παρατίθεται το εάν οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν πως τα άτομα με αυτισμό μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως. Το 45.8% των σπουδαστών διαφωνούν, το 28.3% συμφωνεί κάποιες μόνο φορές και το 25% συμφωνεί πλήρως. Ακόμη, όσοι δεν γνωρίζουν καταλαμβάνουν το 0.8%.

**Πίνακας 18: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν γνωρίζω	1	.8	.8
	Όχι	55	45.8	46.7
	Σε κάποιες περιπτώσεις	34	28.3	75.0
	Ναι	30	25.0	100.0
	Total	120	100.0	
Missing	System	1		
Total		121		

**Γράφημα 18: Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως;**



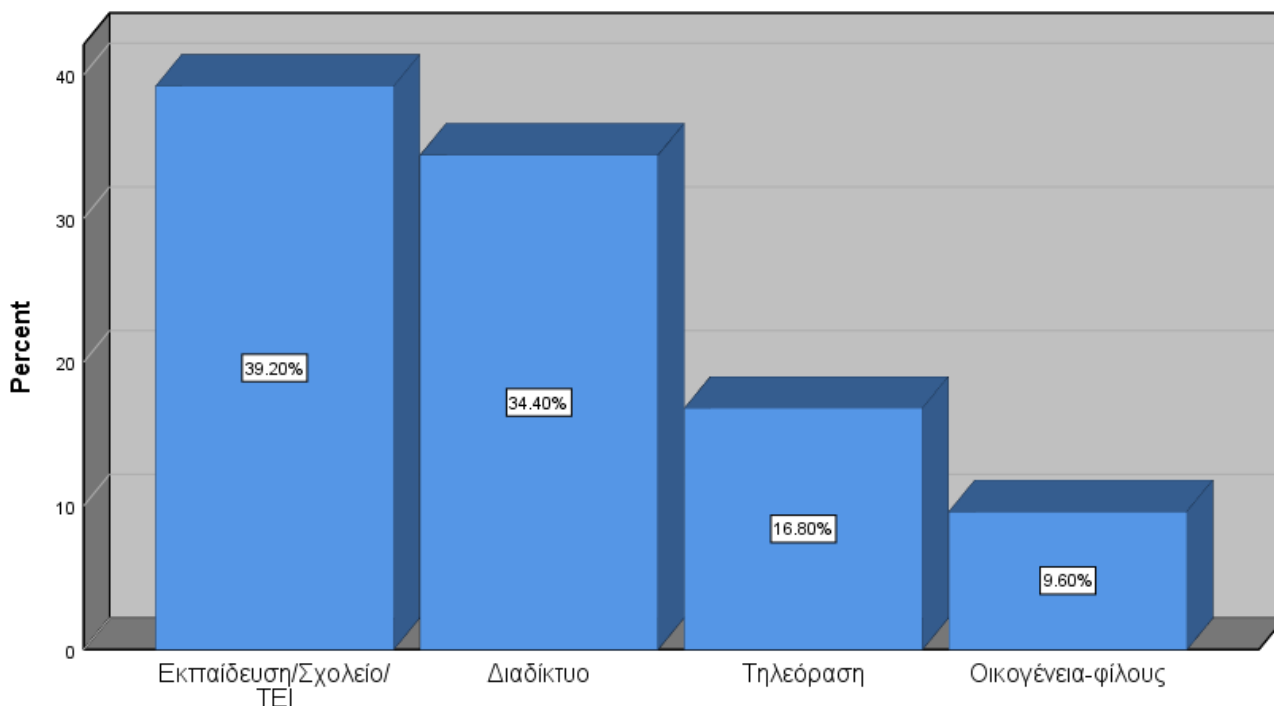
### 5.1.5 Ενημέρωση και πρόταση λύσεων

Στον Πίνακα 19 και το Γράφημα 19, παρουσιάζονται οι πηγές ενημέρωσης των σπουδαστών για το ζήτημα του αυτισμού και της κατάστασης που επικρατεί στον εργασιακό κλάδο, σε σχέση με τα άτομα με αυτισμό. Το 39.2% των απαντήσεων σχετίζεται με την εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες, το 34.4% καταλαμβάνει το διαδίκτυο και το 16.8% ανήκει στην τηλεόραση. Επιπλέον, το 9.6% των συνολικών απαντήσεων καταλαμβάνει η οικογένεια και οι φίλοι.

**Πίνακας 19: Από πού έχετε ενημερωθεί για το ζήτημα του αυτισμού και της κατάστασης που επικρατεί στον εργασιακό κλάδο σε σχέση με τα άτομα με αυτισμό;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εκπαίδευση/Σχολείο/ ΤΕΙ	49	39.2	39.2
	Διαδίκτυο	43	34.4	73.6
	Τηλεόραση	21	16.8	90.4
	Οικογένεια-φίλους	12	9.6	100.0

**Γράφημα 19: Από πού έχετε ενημερωθεί για το ζήτημα του αυτισμού και της κατάστασης που επικρατεί στον εργασιακό κλάδο σε σχέση με τα άτομα με αυτισμό;**



**Από πού έχετε ενημερωθεί για το ζήτημα του αυτισμού και της κατάστασης που επικρατεί στον εργασιακό κλάδο σε σχέση με τα αυτιστικά άτομα**

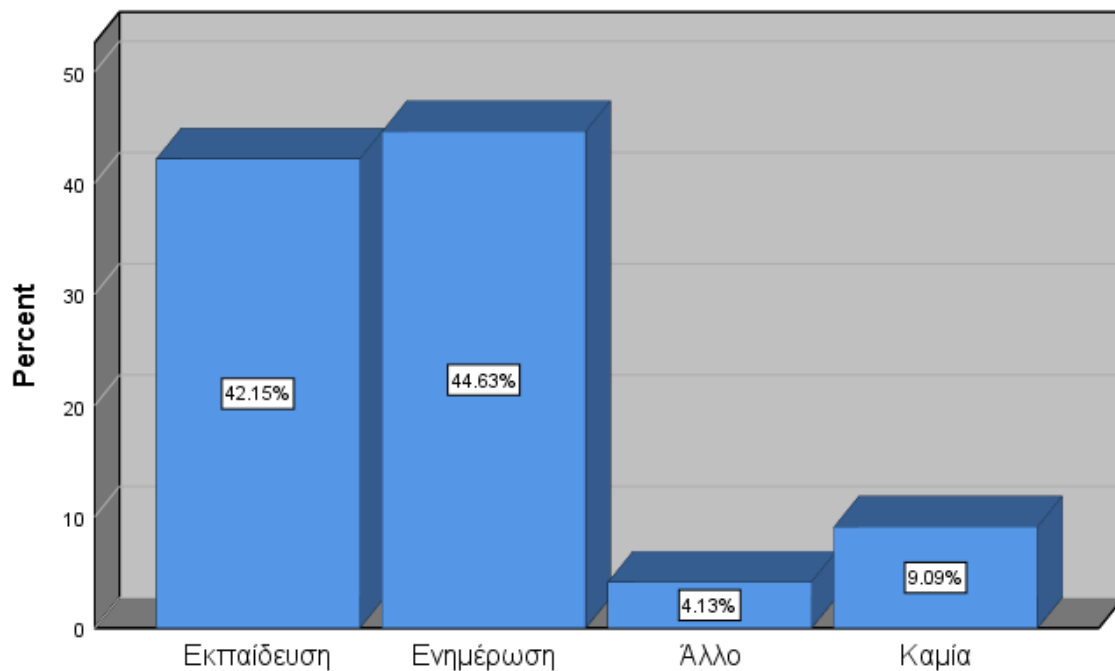
Στον Πίνακα 20 και το Γράφημα 20, είναι εμφανές πως το 44.6% των ερωτηθέντων θεωρούν πως η κατάλληλη λύση για την άρση των στερεότυπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση είναι η ενημέρωση. Το 42.1% υποστηρίζει πως η λύση κρύβεται στην σωστή εκπαίδευση, το 9.1% δεν θεωρεί πως υπάρχει καμία λύση και το 4.1% καταλαμβάνει η απάντηση «Άλλο».

**Πίνακας 20: Ποια θεωρείτε κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό σε ήπια μορφή;**

		Frequency	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εκπαίδευση	51	42.1	42.1
	Ενημέρωση	54	44.6	86.8
	Άλλο	5	4.1	90.9

Καμία	11	9.1	100.0
Total	121	100.0	

**Γράφημα 20: Ποια θεωρείτε κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό σε ήπια μορφή;**



**Ποια θεωρείτε κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό σε ήπια μορφή**

**Πίνακας 21: Έλεγχοι Chi Square**

	Φύλο	Ηλικία	Έτος
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση	0.048	0.465	0.224
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση	0.337	0.299	0.786
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση	0.174	0.719	0.557
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες	0.097	0.004	0.398
Είναι επαρκής η εκπαίδευση ατόμων με ήπια νοητική υστέρηση αναφορικά με την παροχή εφοδίων για την ένταξη στην αγορά εργασίας	0.729	0.233	0.248
Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση	0.421	0.461	0.010
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση	0.370	0.146	0.200

Είναι επαρκή, κατά τη γνώμη σας, τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση	0.494	0.982	0.503
Ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση	0.690	0.916	0.682
Η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας	0.338	0.339	0.302
Υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο	0.704	0.912	0.174
Μπορεί ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση να αποδώσει σωστά στην εργασία του, αν είχαν διαμορφωθεί εκεί οι κατάλληλες συνθήκες	0.185	0.584	0.528
Έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση	0.087	0.018	0.506
Κατά τη γνώμη σας θα αντιμετωπίζατε με προκατάληψη ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στο χώρο εργασίας σας	0.207	0.092	0.637
Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως	0.908	0.601	0.621
Ποια θεωρείτε κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό σε ήπια μορφή	0.510	0.176	0.052

Στον Πίνακα 22, είναι εμφανές πως οι περισσότεροι ερωτηθέντες συμφωνούν πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση. Ωστόσο, οι γυναίκες φαίνεται να συμφωνούν σε υψηλότερο βαθμό συγκριτικά με τους άνδρες, ενώ ένα μεγάλο μέρος των ανδρών διαφωνεί με την παραπάνω άποψη.

**Πίνακας 22: Φύλο \* Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση Crosstabulation**

		Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση					
		Δεν είμαι ενημερωμένος/η	Όχι	Σε κάποιες περιπτώσεις	Ναι	Total	
Φύλο	Γυναίκα	Count	4	12	16	49	81
		% within Φύλο	4.9%	14.8%	19.8%	60.5%	100.0%
	Άνδρας	Count	0	14	7	19	40
		% within Φύλο	0.0%	35.0%	17.5%	47.5%	100.0%
Total		Count	4	26	23	68	121
		% within Φύλο	3.3%	21.5%	19.0%	56.2%	100.0%

Στον Πίνακα 23, αναδείχθηκε πως η πλειοψηφία των ερωτηθέντων από 18 έως 20 ετών και 25 ετών και άνω υποστηρίζουν πως σε κάποιες περιπτώσεις τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες.



Επιπλέον, οι περισσότεροι ερωτηθέντες από 23 έως 24 ετών συμφωνούν με την παραπάνω άποψη, ενώ οι ερωτηθέντες από 21 έως 22 ετών δεν έχουν ενημερωθεί επί του θέματος.

**Πίνακας 23: Ηλικία \* Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες Crosstabulation**

		Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες				Total	
		Δεν είμαι ενημερωμένος/η	Όχι	Σε κάποιες περιπτώσεις	Ναι		
Ηλικία	18-20	Count	5	4	11	7	27
		% within Ηλικία	18.5%	14.8%	40.7%	25.9%	100.0%
	21-22	Count	14	11	13	6	44
		% within Ηλικία	31.8%	25.0%	29.5%	13.6%	100.0%
	23-24	Count	8	1	6	11	26
		% within Ηλικία	30.8%	3.8%	23.1%	42.3%	100.0%
	25 κα άνω	Count	1	1	14	8	24
		% within Ηλικία	4.2%	4.2%	58.3%	33.3%	100.0%
Total		Count	28	17	44	32	121
		% within Ηλικία	23.1%	14.0%	36.4%	26.4%	100.0%

Στον Πίνακα 24, παρατηρείται πως οι ερωτηθέντες από 18 έως 20 ετών συμφωνούν σε μερικές περιπτώσεις αναφορικά με το ότι έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Ωστόσο η πλειοψηφία των ερωτηθέντων που ανήκουν στις υπόλοιπες ηλικιακές κλίμακες φαίνεται να διαφωνεί.

**Πίνακας 24: Ηλικία \* Έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση Crosstabulation**

		Έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση					
		Δεν γνωρίζω	Όχι	Σε κάποιες περιπτώσεις	Ναι	Total	
Ηλικία	18-20	Count	3	8	9	7	27
		% within Ηλικία	11.1%	29.6%	33.3%	25.9%	100.0%
	21-22	Count	14	18	4	8	44
		% within Ηλικία	31.8%	40.9%	9.1%	18.2%	100.0%
	23-24	Count	2	16	4	4	26
		% within Ηλικία	7.7%	61.5%	15.4%	15.4%	100.0%
	25 κα άνω	Count	4	12	7	1	24
		% within Ηλικία	16.7%	50.0%	29.2%	4.2%	100.0%
Total		Count	23	54	24	20	121
		% within Ηλικία	19.0%	44.6%	19.8%	16.5%	100.0%

Στον Πίνακα 25, αναδείχθηκε πως οι ερωτηθέντες που βρίσκονται στο 1<sup>ο</sup> έτος φοίτησης συμφωνούν εν μέρει πως η αγορά εργασίας στη σημερινή εποχή πληροί τις προϋποθέσεις ώστε να αποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Οι σπουδαστές του 2<sup>ου</sup> έτος επί το πλείστον συμφωνούν, ενώ όσοι βρίσκονται στο 3<sup>ο</sup> έτος είτε διαφωνούν είτε είναι ουδέτεροι. Επιπλέον, οι ερωτηθέντες που βρίσκονται στο 4<sup>ο</sup> έτος ή σε υψηλότερο έτος διαφωνούν με την άποψη αυτή.

**Πίνακας 25: Έτος φοίτησης στη σχολή \* Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση Crosstabulation**

Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση

		Δεν είμαι ενημερωμένος/η	Όχι	Σε κάποιες περιπτώσεις	Ναι	Total	
Έτος φοίτησης στη σχολή	1	Count	0	10	13	1	24
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	0.0%	41.7%	54.2%	4.2%	100.0%
	2	Count	0	3	2	6	11
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	0.0%	27.3%	18.2%	54.5%	100.0%
	3	Count	0	8	8	1	17
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	0.0%	47.1%	47.1%	5.9%	100.0%
	4	Count	0	10	9	4	23
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	0.0%	43.5%	39.1%	17.4%	100.0%
Πάνω από το 4ο έτος		Count	1	17	7	2	27
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	3.7%	63.0%	25.9%	7.4%	100.0%
Total		Count	1	48	39	14	102
		% within Έτος φοίτησης στη σχολή	1.0%	47.1%	38.2%	13.7%	100.0%

### 5.1.6 Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Η διερεύνηση της άποψης των φοιτητών πραγματοποιήθηκε με βάση τον δείκτη του αποτελέσματος όπως ειπώθηκε στο θεωρητικό μέρος ως προς τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Διερευνηθήκαν, δηλαδή, οι απόψεις των φοιτητών για τα άτομα με ήπια νοητική υστέρηση και αυτισμό. Αναφέρθηκαν και δείκτες οι οποίοι αφορούν την επάρκεια εφοδίων του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά και την επάρκεια επαγγελματικών προγραμμάτων, στάση επαγγελματιών και κοινωνικού περίγυρου. Σύμφωνα με την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, σχετικά με την άποψη των φοιτητών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης, απορρέουν τα εξής αποτελέσματα:

Όσον αφορά το δείκτη δεξιοτήτων (γνωστικών, επαγγελματικών, επικοινωνιακών, νοητικών ικανοτήτων), η γνώμη των φοιτητών ήταν θετική. Σχετικά με την δυνατότητα των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση οι περισσότεροι φοιτητές απάντησαν πολύ θετικά. Επίσης, αναφερόμενοι στις νοητικές τους ικανότητες, πιστεύουν ότι κάποιες περιπτώσεις των ατόμων με αυτισμό, έχουν μειωμένες.

Το παραπάνω, ότι αφορά δηλαδή τις δεξιότητες και τις ικανότητες των ατόμων με αυτισμό, έρχεται σε συμφωνία με τμήμα του θεωρητικού μέρους. Οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις έχουν βοηθητικό ρόλο στην επαγγελματική προετοιμασία των ατόμων με αυτισμό. Μέσω προεπαγγελματικών παιχνιδιών και εργαλείων σε γνωσιοκατασκευές, ανακαλύπτουν τις δεξιότητές τους, τις αδυναμίες τους, αναπτύσσουν την αυτονομία τους και μαθαίνουν να κατανοούν τα συναισθήματά τους. Ωστόσο, οι δραστηριότητες αυτές δεν έχουν θεραπευτικό σκοπό. Σκοπός τους είναι να αναπτυχθούν κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες χωρίς το αποτέλεσμα να είναι η θεραπεία τους (Μαρία-Δροσινού Κορέα, 2017). Επίσης, οι αισιόδοξες απόψεις των φοιτητών ίσως είναι αποτέλεσμα της διαστρεβλωμένης άποψης που έχουν πολλοί άνθρωποι. Σύμφωνα με τον Draisma (2009), ο τρόπος που

παρουσιάζεται ο αυτισμός στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (μυθιστορήματα, τηλεόραση, ταινίες, αυτοβιογραφίες) δημιουργεί μια εικόνα που δεν αγγίζει πάντα την πραγματικότητα. Όταν αναφερόμαστε, δηλαδή, σε ένα άτομο με αυτισμό και λέμε πως έχει εκπληκτικές ικανότητες σε κάτι, ένα μικρό ποσοστό ανθρώπων έχουν αυτές τις ικανότητες και αυτό μπορεί να δημιουργήσει μη ρεαλιστικές προσδοκίες απέναντι στα άτομα αυτά (Howlin και συνεργάτες, 2009, Jarrett, 2014).

Επίσης, αναφορικά με τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στον επαγγελματικό τομέα τα άτομα με αυτισμό, οι φοιτητές απάντησαν πως υπάρχουν εμπόδια λόγω της ανεπάρκειας εφοδίων και ακατάλληλων συνθηκών στον εργασιακό χώρο. Επίσης, θεωρούν πως υπάρχει γενικότερα προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και πως η κοινωνία είναι αρνητική ως προς την ένταξή τους. Πιστεύουν όμως ότι αν είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες στο εργασιακό τους περιβάλλον τα άτομα με αυτισμό θα μπορούσαν να αποδώσουν σωστά στην εργασία τους.

Οι παραπάνω απόψεις των φοιτητών έρχονται σε συμφωνία με το θεωρητικό μέρος. Έρευνες οι οποίες αναφέρονται σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως του Kobayashi (1992), όπου μόνο το 20% των ατόμων με αυτισμό στην Ιαπωνία βρισκόταν σε εργασιακή απασχόληση και ο Whitehouse (2009), παρουσίασε σε έρευνά του στο Ηνωμένο Βασίλειο ποσοστό απασχόλησης να ανέρχεται στο 18%. Εκτός από το πρόβλημα της ανεργίας, έρευνες δείχνουν πως τα άτομα με αυτισμό πληρώνονται ελάχιστα σε σχέση με μειωμένες ώρες εργασίας. Σε έρευνα του Howlin (2004) ανάμεσα σε 68 άτομα ηλικίας 17-29 ετών μόνο τα 2 εργάζονταν κατά την ενηλικίωσή τους με πλήρη μισθό. Ακατάλληλες κοινωνικές συμπεριφορές, οι οποίες προέρχονται από άτομα με αυτισμό, δεν είναι συχνά αποδεκτές από τον εργασιακό χώρο και παρεμποδίζουν τις κοινωνικές δραστηριότητες ενός ατόμου (Wing, 1989).

Ως προς τη συσχέτιση με την ηλικία των φοιτητών και τις απόψεις τους, βρέθηκε στα αποτελέσματά στατικής σημαντική σχέση όσον αφορά την ανάπτυξη γνωστικών δεξιοτήτων με την κατάλληλη εκπαίδευση. Οι ερωτώμενοι που αποκρίθηκαν στο ερωτηματολόγιο ήταν σε μεγαλύτερο ποσοστό γυναίκες που έχουν θετική άποψη ως προς το θέμα. Η θετική στάση του γυναικείου φύλου έρχεται σε συμφωνία με την έρευνα που υπάρχει σε κομμάτι του θεωρητικού μέρους. Έρευνες των Butler και Gillis 2011, Mavropoulou και Sideridis, 2014, Tonnsen και Hahn,

2016 αναφέρουν πως ανάμεσα στους παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση του κοινού απέναντι στα άτομα με αυτισμό είναι και ο παράγοντας του φύλου. Πιο συγκεκριμένα, μελέτες των Campbell και συνεργατών 2004, Tonnsen και Hahn, 2016 έχουν δείξει πως παιδιά που είναι νεότερα και ανήκουν στο γυναικείο φύλο είναι περισσότερο εξοικειωμένα με τον αυτισμό και υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να εκφράσουν μεγαλύτερη στάση.

Επίσης, οι φοιτητές θεωρούν πως εκτός από την εκπαίδευση, κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων της επαγγελματικής απασχόλησης των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση, είναι η ενημέρωση. Μέρος της θεωρίας παρουσιάζει πως σε μελέτη του Boardy και των συνεργατών του (2017), αναφέρθηκε από γονείς ότι τα παιδιά τους βίωσαν ρατσισμό, δέχτηκαν κριτική και απόρριψη από οικογένεια και φίλους λόγω έλλειψης γνώσεων. Ακόμη, σύμφωνα με τον Jensen και τους συνεργάτες του (2016) αναφέρει πως οι μελέτες του αποδεικνύουν πως οι άνθρωποι δεν κατανοούν πραγματικά τα συμπτώματα και τους παράγοντες του αυτισμού. Παρόμοια αποτελέσματα υπήρξαν και σε μελέτες στις Η.Π.Α (Mitchell και Locke, 2015) και στη Βόρεια Ιρλανδία (Dillenberger και συνεργάτες, 2013) ανέφεραν πως παρόλο που το κοινό έχει γνώσεις σχετικά με τον αυτισμό και την αιτία του, υπήρχαν πολλές ανακρίβειες ως προς τα χαρακτηριστικά.

Ως απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα «Τα προσωπικά χαρακτηριστικά των φοιτητών επηρεάζουν τις απόψεις τους αναφορικά με τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση και την ένταξή τους στον εργασιακό χώρο;», στα αποτελέσματα αναδείχθηκε στατιστικώς σημαντική σχέση. Στο θεωρητικό μέρος, αναφέρεται σε έρευνες των Butler, Gillis, (2011), των Mavroulou, Sideridis (2014) και Tonnsen, Hahn (2016), πως η εξοικείωση των ατόμων με αυτισμό, σχετίζονται με την ηλικία, το φύλο και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ατόμων.

Επίσης, δεν υπάρχει μεγάλος αριθμός ερευνών με σχετικό θέμα τον αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση και την εργασιακή απασχόληση των ατόμων αυτών. Υπάρχουν όμως άλλες παρόμοιες έρευνες. Έρευνα της Αγγελική Τάγκαλου (2009) με θέμα «Διερεύνηση του Επαγγελματικού Προσανατολισμού σε μαθητές/τριες της ΣΤ΄ τάξης του δημοτικού σχολείου που φοιτούν σε τμήματα γενικής και ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης» η οποία πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) κατέληξε σε ορισμένα αποτελέσματα. Σύμφωνα με

την έρευνα, το φύλο, η επίδοση στο σχολείο, το επάγγελμα των γονέων και η εκπαίδευση τους, οι ασχολίες των μαθητών και οι απόψεις τους για τα επαγγέλματα, οι αξίες και οι ικανότητές τους επηρεάζουν τα επαγγελματικά σχέδια των μαθητών που φοιτούν στο συγκεκριμένο σχολείο.

Μία ακόμη έρευνα με τίτλο «Επαγγελματικός Προσανατολισμός Ατόμων με Αυτισμό Υψηλής Λειτουργικότητας» της Ειρήνης Σαββίδου, Πανεπιστημίου Μακεδονίας, (2009), εστιάζει στον επαγγελματικό προσανατολισμό των μαθητών και τα όνειρά τους. Σύμφωνα με την συγκεκριμένη έρευνα, διαπιστώθηκε πως υπάρχει ένας ιδιαίτερος τρόπος που κάνουν επαγγελματικά όνειρα τα άτομα με Αυτισμό Υψηλής Λειτουργικότητας. Αυτό που κατέδειξε η συγκεκριμένη μελέτη είναι η αναγκαιότητα της οργάνωσης προγραμμάτων επαγγελματικού προσανατολισμού και καθοδήγησης στο Γενικό σχολείο με μαθητές με Υψηλής Λειτουργικότητας Αυτισμό.

Επίσης, σύμφωνα με άρθρο του Βασίλη Βούγια (δημοσιευμένο στην σελίδα e.special.gr) αναφέρει πως υπήρξε ανακοίνωση από την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.) προς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων με σκοπό τη συμμετοχή της στη διαμόρφωση του Εθνικού Συστήματος Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Διά Βίου Μάθησης. Δηλαδή, η Ε.Σ.Α.μεΑ διεκδίκησε συνάντηση με το Υπουργείο με σκοπό να παρουσιάσει τις προτάσεις της που αφορούν την απασχόληση ατόμων με αναπηρία. Ως επακόλουθο, θα συζητηθεί η ενσωμάτωση τους σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Τέλος, η Ε.Σ.Α.μεΑ θεωρεί πως δεν παρέχεται από το κράτος οργανωμένη επαγγελματική εκπαίδευση, στα άτομα με ειδικές ανάγκες.

### 5.1.7 Συμπεράσματα και προτάσεις

Στην παραπάνω έρευνα, διερευνήθηκαν οι απόψεις σπουδαστών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ Κρήτης ως προς τη συμμετοχή των ατόμων με αυτισμό στον εργασιακό χώρο. Πιο συγκεκριμένα συμμετείχαν συνολικά 121 σπουδαστές, οι περισσότεροι εκ των οποίων γυναίκες, από 21 έως 22 ετών στο 1<sup>ο</sup> έτος φοίτησης τους. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο δεν αναφέρεται κάποια συγκεκριμένη προσωπική άποψη αλλά σκοπός είναι μόνο η παρουσίαση των αποτελεσμάτων.

Συνεχίζοντας, οι περισσότεροι ερωτηθέντες συμφωνούν πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές, επικοινωνιακές και επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση, ενώ συμφωνούν εν μέρει πως σε κάποιες περιπτώσεις τα άτομα αυτά παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες. Επιπλέον, οι ερωτηθέντες διαφωνούν πως η εκπαίδευση των συγκεκριμένων ατόμων είναι επαρκής ώστε να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και πως η αγορά εργασίας πληροί τις προϋποθέσεις για να αποδεχθεί τα άτομα με αυτισμό. Ακόμη, οι ερωτηθέντες συμφωνούν πως τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στον επαγγελματικό τομέα, αλλά διαφωνούν πως τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης είναι επαρκή.

Ακολουθώντας, οι σπουδαστές συμφωνούν πως ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό ήπια νοητική υστέρηση και πως η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη αυτών στην αγορά εργασίας. Ακόμη, συμφωνία δείχνουν και ως προς το ότι υφίσταται προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό στον εργασιακό τομέα, υποστηρίζουν πως ένα άτομο με αυτισμό μπορεί να αποδώσει σωστά στην εργασία του, ενώ διαφωνούν πως έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση. Επιπλέον, οι ίδιοι δεν θα αντιμετώπιζαν με προκατάληψη κάποιο άτομο με αυτισμό στο χώρο εργασίας τους και διαφωνούν πως τα άτομα με αυτισμό μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως. Τέλος, έχουν ενημερωθεί για τα ζητήματα των ατόμων με αυτισμό στον εργασιακό χώρο κυρίως μέσω της εκπαίδευσης τους και θεωρούν πως η καλύτερη λύση αντιμετώπισης είναι η ενημέρωση.

Μέσω της επαγωγικής στατιστικής αναδείχθηκε πως οι γυναίκες συμφωνούν σε υψηλότερο βαθμό συγκριτικά με τους άνδρες πως τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση. Επιπλέον, οι ερωτηθέντες μεταξύ 23 και 24 ετών πιο συχνά υποστηρίζουν ότι τα άτομα με αυτισμό εμφανίζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες, ενώ τα άτομα από 18 έως 20 ετών είναι πιο πιθανό εν μέρει να συμφωνούν στο ότι έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων



κατάρτισης ατόμων με αυτισμό, με τους υπόλοιπους ερωτηθέντες να διαφωνούν πιο συχνά. Επίσης, συχνά είναι θετικοί οι ερωτηθέντες στο 2<sup>ο</sup> έτος ως προς το ότι η αγορά εργασίας στη σημερινή εποχή πληροί τις προϋποθέσεις ώστε να αποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση.

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, θα ήταν πολύ σημαντικό να υπάρχει ενημέρωση της κοινωνίας από το σχολικό περιβάλλον. Στα πλαίσια του σχολείου να υπάρχουν ενημερωτικά προγράμματα και ομιλίες από Κοινωνικούς Λειτουργούς σε συνεργασία με άλλους ειδικούς. Με αυτόν τον τρόπο γονείς και δάσκαλοι θα ενημερώνονται σχετικά με τα παιδιά και θα μπορούν χωρίς φόβο και ενδιασμό να απευθύνονται στις κατάλληλες υπηρεσίες με τη βοήθεια των ειδικών, νιώθοντας υποστήριξη. Επίσης, είναι σημαντικό να υπάρξει ενημέρωση των γονέων για τα δικαιώματά τους ώστε να μπορούν να τα διεκδικήσουν προς όφελος των παιδιών τους.

Αξιοσημείωτο είναι να αναφερθεί η ορθή λειτουργία προγραμμάτων εργασίας για άτομα με ειδικές ανάγκες. Να εργάζονται τα άτομα και να λειτουργεί παράλληλα ομάδα στήριξης με Κοινωνικούς Λειτουργούς. Να υπάρχει συνάντηση των ατόμων με τον Κοινωνικό Λειτουργό και να μοιράζονται θετικές και αρνητικές εμπειρίες από πλαίσιο της εργασίας. Να γίνεται ενδυνάμωση των ατόμων ώστε να διεκδικούν τα δικαιώματά τους και να πιστεύουν περισσότερο στον εαυτό τους. Επίσης, μέσω της ομάδας αναπτύσσονται οι κοινωνικές τους δεξιότητες ώστε οι εργαζόμενοι να μπορούν να αισθάνονται πως είναι ικανοί να ανταποκριθούν με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση στον εργασιακό τους χώρο.

Επιπλέον, ο Κοινωνικός Λειτουργός θα μπορούσε να παροτρύνει τα άτομα με ειδικές ανάγκες να συμμετέχουν στην λήψη αποφάσεων που τους αφορούν. Σε συνδυασμό με την παροχή βοήθειας από τον Κοινωνικό Λειτουργό και το οικείο περιβάλλον ο εξυπηρετούμενος θα αισθανθεί περισσότερο αυτόνομος νιώθοντας πως μπορεί να έχει και ο ίδιος έλεγχο για ένα κομμάτι της ζωής του. Η συγκεκριμένη πρόταση δεν αφορά όλα τα άτομα με αυτισμό αλλά τα πιο λειτουργικά.

Η συγκεκριμένη έρευνα έθεσε βάσεις και προβληματισμό για επόμενες μελέτες που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν. Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να υπάρξει έρευνα σχετικά με την άποψη των εργοδοτών απέναντι στα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση και με βάση τα αποτελέσματα να αναπτυχθούν

προγράμματα που θα αφορούν την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση τους. Επίσης, μία ακόμη ενδιαφέρουσα έρευνα θα ήταν να εξεταστεί και η πλευρά των ατόμων που ανήκουν στο φάσμα αυτισμού με ήπια νοητική υστέρηση και πως τα ίδια τα άτομα και οι οικογένειές τους αντιλαμβάνονται την επαγγελματική απασχόληση.

Τέλος, οι φοιτητές οι οποίοι θα αποφοιτήσουν από τα τμήματα του Πανεπιστημίου ενδεχομένως θα εργαστούν στο μέλλον, θα έρθουν σε επαφή καθώς και θα συνεργαστούν με άτομα τα οποία έχουν αυτισμό. Έτσι, θα αναδειχθούν οι αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις τους, σε τι ποσοστό υπάρχουν, ώστε μέσα από τα ευρήματα σχετικά με τις στάσεις τους απέναντι στα άτομα που βρίσκονται στο φάσμα, να δημιουργηθεί ένα σχέδιο δράσης – κοινωνικός σχεδιασμός, ο οποίος θα στοχεύει στην ευαισθητοποίηση των μελλοντικών εργαζομένων.

## **Βιβλιογραφία**

### **Ελληνική Βιβλιογραφία**

Αικατερίνη Κατσιανά (2015). Διερεύνηση της αισθητηριακής επεξεργασίας, της προσαρμοστικής συμπεριφοράς και της ποιότητας ζωής, σε παιδιά με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές ( φάσμα αυτισμού) και παιδιά με σύνδρομο down.

Αυγουστάκη, Ε. (2006). Άτομα με ειδικές ανάγκες. Εργασία Ε.Κ.Π.Α Αθήνα.

Γενά Αγγελική (2002). Αυτισμός και Διάχυτες αναπτυξιακές Διαταραχές. Αξιολόγηση-Διάγνωση-Αντιμετώπιση. Εκδόσεις: Αθήνα 2002.

Γενά Αγγελική, Πέτρος Γαλάνης (2007). Εφαρμογές της ανάλυσης της συμπεριφοράς στην αξιολόγηση και αντιμετώπιση του αυτισμού. Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών. Δημοσίευση: “ ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ” 44, 84-99, (2007)

Δημήτρης Λογαράς (2013). Εργασία-Απασχόληση και Αναπηρία. Αθήνα 2013.

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σπουδές στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό με θεματική ενότητα “Ειδικά Θέματα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού”, Πάτρα (2008)

- Κ. Σερετόπουλος, Δ. Λάμνισος, Κ. Γιαννακού (2019). Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής 2020, 37(2):169-180
- Λίζα Βάρβογλη (2007). Η Διάγνωση του Αυτισμού. Πρακτικός Οδηγός. Εκδόσεις: Καστανιώτη
- Μαρία Δροσινού-Κορέα (2017). Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση. Η «δια» της ειδικής αγωγής πρόταση εκπαίδευσης των παιδιών και νέων με ιδιαιτερότητες. Πάτρα: Opportuna.
- Νότας, Στ.( 2006). Οι γονείς και τα αδέρφια των παιδιών με αυτισμό, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές
- Παπαδόπουλος Χρήστος (2014). «Η εμπειρία της θεραπευτικής ιππασίας σε παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος» μεταπτυχιακό πρόγραμμα κοινωνική κλινική ψυχολογία εξαρτήσεων και ψυχοκοινωνικών προβλημάτων. Θεσσαλονίκη (2014)
- Σταθόπουλος, (2003). Κοινωνική Πρόνοια. Μία Γενική Θεώρηση. Αθήνα: Εκδόσεις: Ελληνικά γράμματα
- Σταμάτης Σωτ., (1987) Οχυρωμένη Σιωπή-Γέφυρες Επικοινωνίας με το αυτιστικό παιδί, Αθήνα: Εκδόσεις Γλάρος
- Σταυρακάκη, Σ. & Αντωνίου, Σ. (2013). Προτάσεις επαγγελματικού προσανατολισμού και αποκατάσταση σε άτομα με διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές. Στα Πρακτικά του 3ου Πανελληνίου συνεδρίου ειδικής εκπαίδευσης με διεθνή συμμετοχή “Διλήμματα και προοπτικές στην ειδική εκπαίδευση”. Αθήνα: Γρηγόρης
- Στέργιος Νότας D.P.MGR «Το φάσμα του αυτισμού. Διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές. Ένας οδηγός για την οικογένεια», Εκδόσεις “Έλλα”, ΛΑΡΙΣΑ 2005.
- Τσιαντής, Μανωλόπουλος (1987). Σύγχρονα Θέματα Ψυχιατρικής. Τόμος Α'. Ανάπτυξη, Προσεγγίσεις στην Ταξινόμηση και Διάγνωση, Ψυχοκοινωνικά Θέματα. (Εκδόσεις Καστανιώτη, 1987)
- Φρανσίσ Κωνσταντίνος (2007). Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές ή Διαταραχές του Αυτιστικού Φάσματος. ΕΠΕΑΕΚ: Πρόσβαση για Όλους

## Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

Saunders M., Lewis P., Thornhill A. (2012). Μέθοδοι Έρευνας στις Επιχειρήσεις και την Οικονομία. Εκδόσεις: ΔΙΣΙΓΜΑ

Tony Attwood (2012). Σύνδρομο Asperger. Ένας Πλήρης Οδηγός. Εκδόσεις: Πεδίο 2012.

Wing, L. (2000). Μετάφραση: Παντελής Πρώιος. *Το αυτιστικό Φάσμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων.

## Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Alston, M., & Bowles, W. (2019). Research for social workers: An introduction to methods. Routledge. (google scholar)

Baldwin, S., Costley, D., & Warren, A. (2014). Employment activities and experiences of adults with high-functioning autism and asperger's disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 2440-2449. (google scholar, springer.com)

Baron-Cohen, S., Ring, H. A., Wheelwright, S., Bullmore, E. T., Brammer, M. J., Simmons, A., & Williams, S. C. (1999). Social intelligence in the normal and autistic brain: An fMRI study. *European Journal of Neuroscience*, 11(6), 1891-1898. (autismresearchcentre.com)

Bean, K. F., & Kreck, T. E. (2012). The integration of disability content into social work education: An examination of infused and dedicated models. *Advances in Social Work*, 13(3), 633-647. (Researchgate)

Bishop-Fitzpatrick, L., Hong, J., Smith, L. E., Makuch, R., Greenberg, J. S., & Mailick, M. R. (2016). Characterizing objective quality of life and normative outcomes in adults with autism spectrum disorder: An exploratory latent class analysis. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 46(8), 2707-2719. (researchgate)

- Blume, H. (1997). *Neurodiversity*. New York, NY: The Atlantic Monthly Group. (google scholar)
- Bolman, W. M. (2008). Brief report: 25-year follow-up of a high-functioning autistic child. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(1), 181-183. (google scholar)
- Brekke, J. S. (2012). Shaping a science of social work. *Research on Social Work Practice*, 22(5), 455-464. (google scholar, springer.com)
- Broady, T. R., Stoyles, G. J., & Morse, C. (2017). Understanding carers' lived experience of stigma: the voice of families with a child on the autism spectrum. *Health & social care in the community*, 25(1), 224-233. (springer.com)
- Campbell, J. M., Ferguson, J. E., Herzinger, C. V., Jackson, J. N., & Marino, C. A. (2004). Combined descriptive and explanatory information improves peers' perceptions of autism. *Research in Developmental Disabilities*, 25(4), 321-339. (psycnet.apa.org)
- Cappadocia, M. C., & Weiss, J. A. (2011). Social skills interventions for children and youth with Asperger's syndrome and high functioning autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 70-78. (journals.sagepub)
- Chiang, H.-M., Cheung, Y. K., Li, H., & Tsai, L. Y. (2013). Factors associated with participation in employment for high school leavers with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(8), 1832-1842. (google scholar)
- Cidav, Z., Marcus, S. C., & Mandell, D. S. (2012). Implications of childhood autism for parental employment and earnings. *Pediatrics*, 129(4), 617-623. (journals.sagepub)
- Cooper, J.O., Heron, T.E. & Heward, W.L. (2007). *Applied behavior analysis*. Upper Saddle River: Pearson Education. (google scholar)
- Croen, L. A., Zerbo, O., Qian, Y., Massolo, M. L., Rich, S., Sidney, S., & Kripke, C. (2015). The health status of adults on the autism spectrum. *Autism*, 19(7), 814-823. (google scholar)

- Csiernik, R., Forchuk, C., Speechley, M., & Ward-Griffin, C. (2007). De “myth” ifying mental health: Findings from a Community University Research Alliance (CURA). *Critical Social Work*, 8(1), 1-15. (google scholar)
- Cullum, P.M, & Ennis-Cole, D. (2014). Preparing adults with autism spectrum disorders for employment. *Online Journal for Workforce Education and Development*, 7(1), 1-23. (journals.sagepub)
- Dababnah, S., Parish, S. L., Turner-Brown, L., & Hooper, S. R. (2011). Early screening for autism spectrum disorders: A primer for social work practice. *Children and Youth Services Review*, 33(2), 265-273. (google scholar)
- DeLuca, N. L., Moser, L. L., & Bond, G. R. (2008). Assertive community treatment. In K. T. Mueser & D. V. Jeste (Eds.), *Clinical handbook of schizophrenia* (pp. 329-338). New York, NY: Guilford. (google scholar)
- Draisma, D. (2009). Stereotypes of autism. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1522), 1475-1480. (google scholar)
- Earnshaw, V. A., & Quinn, D. M. (2012). The impact of stigma in healthcare on people living with chronic illnesses. *Journal of health psychology*, 17(2), 157-168. (pubmed.ncbi.nlm.nih.gov)
- Eaves, L., & Ho, H. (2008). Young adult outcome of autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(4),739-747. (google scholar)
- Ekas, N. V., & Lickenbrock, D. (2010). Optimism, social support, and well-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 40, 1274-1284. (google scholar)
- Ennis-Cole, D., Durodoye, B. A., & Harris, H. L. (2013). The impact of culture on autism diagnosis and treatment: Considerations for counselors and other professionals. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 21(3), 279-287. (pubmed.ncbi.nlm.nih.gov)
- Ganz, M. L. (2007). The lifetime distribution of the incremental societal costs of autism. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 161(4), 343-349. (google scholar)

- García-Villamizar, D., Wehman, P., & Navarro, M. D. (2002). Changes in the quality of autistic people's life that work in supported and sheltered employment. A 5-year follow-up study. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 17(4), 309-312. (journals.sagepub)
- Gerhardt, P. F., & Lainer, I. (2011). Addressing the needs of adolescents and adults with autism: a crisis on the horizon. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 41(1), 37-45. (google scholar)
- Grandin, T. (1995). *Thinking in pictures: And other reports from my life with autism*. New York, NY: Vintage. (journals.sagepub)
- Gray, D. E. (1993). Perceptions of stigma: The parents of autistic children. *Sociology of Health & Illness*, 15(1), 102-120. (psycnet)
- Hagner, D., & Cooney, B. F. (2005). "I do that for everybody": supervising employees with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 20(2), 91-97. (psycnet)
- Hayes, S. A., & Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism & Developmental Disorders*, 43(3), 629-642. (journals.sagepub)
- Hendricks, D. (2010). Employment and adults with autism spectrum disorders: challenges and strategies for success. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 32(2), 125-134. (journals.sagepub)
- Holwerda, A., van der Klink, J., Groothoff, J., & Brouwer, S. (2012). Predictors for work participation in individuals with an autism spectrum disorder: A systematic review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 22(3), 333-352. (google scholar)
- Howlin, P. (2000). Outcome in adult life for more able individuals with autism or Asperger syndrome. *Autism*, 4(1), 63-83. (google scholar)
- Hurlbutt, K., & Chalmers, L. (2002). Adults with autism speak out: perceptions of their life experiences. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(2), 103-111. (psycnet)

Jensen, C. M., Martens, C. S., Nikolajsen, N. D., Skytt Gregersen, T., Heckmann Marx, N., Goldberg Frederiksen, M., & Hansen, M. S. (2016). What do the general population know, believe and feel about individuals with autism and schizophrenia: Results from a comparative survey in Denmark. *Autism*, 20(4), 496-508. (google scholar)

Kang, S. (2013). Coverage of autism spectrum disorder in the US television news: An analysis of framing. *Disability & Society*, 28(2), 245-259. (google scholar)

Kinnear, S. H., Link, B. G., Ballan, M. S., & Fischbach, R. L. (2016). Understanding the experience of stigma for parents of children with autism spectrum disorder and the role stigma plays in families' lives. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(3), 942-953. (ncbi.nlm.nih.gov)

Kobayashi, R., Murata, T., & Yoshinaga, K. (1992). A follow-up study of 201 children with autism in Kyushu and Yamaguchi areas, Japan. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 22(3), 395-411. (ncbi.nlm.nih.gov)

Laws, J., Parish, S. L., Scheyett, A. M., & Egan, C. (2010). Preparation of social workers to support people with developmental disabilities. *Journal of Teaching in Social Work*, 30(3), 317-333. (link.springer)

Lopez, K. (2014). Sociocultural perspectives of Latino children with autism spectrum disorder. *Best Practices in Mental Health*, 10(2), 15-31. (link.springer)

Lotter, V. (1974). Social adjustment and placement of autistic children in Middlesex: a follow-up study. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 4(1), 11-32. (link.springer)

Magaña, S., Lopez, K., Aguinaga, A., & Morton, H. (2013). Access to diagnosis and treatment services among Latino children with autism spectrum disorders. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 51(3), 141-153. (link.springer)

Mandell, D. S., Listerud, J., Levy, S. E., & Pinto-Martin, J. A. (2002). Race differences in the age of diagnosis among medicaid-eligible children with autism. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(12), 1447-1453. (ncbi.nlm.nih.gov)



- Masten, C. L., Colich, N. L., Rudie, J. D., Bookheimer, S. Y., Eisenberger, N. I., & Dapretto, M. (2011). An fMRI investigation of responses to peer rejection in adolescents with autism spectrum disorders. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 1(3), 260-270. (ncbi.nlm.nih.gov)
- Mavropoulou, B S. & Sideridis, G. D. (2014). Knowledge of autism and attitudes of children towards their partially integrated peers with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 1867-1885. (link.springer)
- Mesibov, G. B., Shea, V., & Schopler, E. (2005). The TEACCH approach to autism spectrum disorders. Springer Science & Business Media. (google scholar)
- Mitchell, G. E., & Locke, K. D. (2015). Lay beliefs about autism spectrum disorder among the general public and childcare providers. *Autism*, 19(5), 553-561. (google scholar)
- O Malley-Keighran, M. P., & Coleman, M. (2014). 'I am not a tragedy. I am full of hope': Communication impairment narratives in newspapers. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 49(2), 174-188. (link.springer)
- Ooi, K., Ong, Y. S., Jacob, S. A., & Khan, T. M. (2016). A meta-synthesis on parenting a child with autism. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 12, 745-762. (google scholar)
- Orsmond, G. I., & Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism spectrum disorders across the life course. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13, 313-320. (google scholar)
- Parish, S. L., & Cloud, J. M. (2006). Financial well-being of young children with disabilities and their families. *Social Work*, 51(3), 223-232. (google scholar)
- Petalas, M. A., Hastings, R. P., Nash, S., Dowey, A., & Reilly, D. (2009). "I like that he always shows who he is": The perceptions and experiences of siblings with a brother with autism spectrum disorder. *International Journal of Disability, Development, and Education*, 56, 381-399. (ncbi.nlm.nih.gov)

Rutter, M., Greenfield, D., & Lockyer, L. (1967). A five to 15 year follow-up study of infantile psychosis II: social and behavioural outcome. *The British Journal of Psychiatry*, 113(504), 1183-1199. (ncbi.nlm.nih.gov)

Shattuck, P. T., & Grosse, S. D. (2007). Issues related to the diagnosis and treatment of autism spectrum disorders. *Developmental Disabilities Research Reviews*, 13(2), 129-135. (google scholar)

Silberman, S. (2015). *Neurotribes: The legacy of autism and the future of neurodiversity*. New York, NY: Penguin. (link.springer)

Smith, V., Reddy, J., Foster, K., Asbury, E. T., & Brooks, J. (2011). Public perceptions, knowledge and stigma towards people with schizophrenia. *Journal of Public Mental Health*, 10(1), 45-56. (google scholar)

Smith, M. J., Fleming, M. F., Wright, M. A., Losh, M., Humm, L. B., Olsen, D., & Bell, M. D. (2015). Brief report: Vocational outcomes for young adults with autism spectrum disorders at six months after virtual reality job interview training. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(10), 3364-3369. (google scholar)

Sperry, L. A., & Mesibov, G. B. (2005). Perceptions of social challenges of adults with autism spectrum disorder. *Autism*, 9(4), 362-376. (google scholar)

Spirito Dalgin, R., & Bellini, J. (2008). Invisible disability disclosure in an employment interview: Impact on employers' hiring decisions and views of employability. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(1), 6-15. (google scholar)

VanBergeijk, E.O. & Shtayermman, O. (2005). Asperger's syndrome: an enigma for social work. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 12, 23-37. (google scholar)

Wehman, P., Schall, C., Carr, S., Targett, P., West, M., & Cifu, G. (2014). Transition from school to adulthood for youth with autism spectrum disorder: what we know and what we need to know. *Journal of Disability, Policy Studies*, 25(1), 30-40. (google scholar)

Weiss, J. A., Cappadocia, C., MacMullin, J., Viecili, M., & Lunskey, Y. (2012). The impact of child problem behaviors of children with ASD on parent mental health: The

mediating role of acceptance and empowerment. *Autism*, 16(3), 261-274. (google scholar)

Wilczynski, S. M., Trammell, B., & Clarke, L. S. (2013). Improving employment outcomes among adolescents and adults on the autism spectrum. *Psychology in the Schools*, 50(9), 876-887. (researchgate.net)

Wolbring, G., & Mosig, K. (2017). Autism in the News: Content Analysis of Autism Coverage in Canadian Newspapers. In D. L. Baker (Ed.), *Disability and US Politics: Participation, Policy, and Controversy* (pp. 63-94). Santa Barbara, CA: ABC-CLIO. (researchgate.net)

Yingling, M. E., Hock, R. M., Cohen, A. P., & McCaslin, E. M. (2017). Parent perceived challenges to treatment utilization in a publicly funded early intensive behavioral intervention program for children with autism spectrum disorder. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-11. (google scholar)

## Ιστοσελίδες/Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

<http://prosvasimo.iep.edu.gr/>

<https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html>

### 5.1.8 Παράρτημα ερωτηματολογίου

## Απόψεις και αντιλήψεις των φοιτητών του ΕΛΜΕΠΑ για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση

Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο των φοιτητριών Νικολούδη Κατερίνας, Τσιντζουρα Σοφίας και Φωτοδήμου Καλλιρρόης του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Ελληνικού Μεσογειακού Πανεπιστημίου, συμπληρώνεται στο πλαίσιο εκπόνησης της πτυχιακής

τους εργασίας, με θέμα «Απόψεις και αντιλήψεις των φοιτητών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση»\*. Στόχοι της εν λόγω μελέτης είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών σχετικά με τις δεξιότητες, ικανότητες και δυσκολίες των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση κατά την επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Η συμπλήρωσή του είναι εξαιρετικά σύντομη και η άποψη των ερωτώμενων είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη διερεύνηση του θέματος και το σκοπό της εν λόγω μελέτης. Παρακαλούμε όπως συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο επιλέγοντας την απάντηση που επιθυμείτε.

Με το παρόν έγγραφο πιστοποιώ και αναγνωρίζω τα ακόλουθα:

- Δηλώνω ότι δίνω τη συγκατάθεση για την εθελοντική συμμετοχή μου στην έρευνα με τίτλο: "Απόψεις και αντιλήψεις των φοιτητών του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ για την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση"

-Κατανοώ ότι πριν την έναρξη της διαδικασίας θα προηγηθεί μια σύντομη επεξήγηση σχετικά με τη συμμετοχή μου στην έρευνα και θα ενημερωθώ για τη φύση και το σκοπό της

-Οποιαδήποτε πληροφορία ή στοιχείο αφορά τους ερευνητές και θα παραμείνουν απόρρητα και οποιαδήποτε δημοσίευση προκύψει από τη συγκεκριμένη μελέτη θα παρουσιαστεί ομαδικά, με πλήρη ανωνυμία. Τα δεδομένα της μελέτης θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

-Αντιλαμβάνομαι ότι δεν υπάρχει απολύτως κανένας κίνδυνος από τη συμμετοχή μου στη μελέτη.

-Είμαι ελεύθερος/-η να αποσύρω οποιαδήποτε στιγμή τη συμμετοχή μου από την παρέμβαση και να απαιτήσω τη διαγραφή των στοιχείων μου.

\*Ο αυτισμός πρόκειται για μία διαταραχή ανάπτυξης που διαρκεί σε όλη τη ζωή του ανθρώπου και επιδρά καθοριστικά στον τρόπο που το άτομο επικοινωνεί με τον κοινωνικό του περίγυρο. (Wing, 2000 Νότας, 2006 Παντελιάδου και Αργυρόπουλος 2011). Τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση έχουν περιθωριακή επιτυχία στο σχολείο. Στην πλειονότητά τους είναι αυτοσυντήρητα άτομα και κοινωνικά προσαρμόσιμα, καθώς και είναι ικανά να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα. (Βασιλείου, 1998 Αλευριάδου και Γκιαούρη, 2009).

#### ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Νικολούδη Κατερίνα, email: [Little\\_katerina@hotmail.com](mailto:Little_katerina@hotmail.com)

Τσίντζουρα Σοφία, email: [sofaki.199426@gmail.com](mailto:sofaki.199426@gmail.com)

Φωτοδήμου Καλλιρρόη, email: [k.fwtodimou@gmail.com](mailto:k.fwtodimou@gmail.com)

Επιβλέπων Εργαστ. Συνεργάτης, Τμήματος Κ.Ε., ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ: Πελεκίδου Λίνα, Phd (c),  
ΜΡΗ, Κοινωνική Λειτουργός email: [pelekidou@hmu.gr](mailto:pelekidou@hmu.gr)

\* Απαιτείται

Επιλογή 1

Ενότητα χωρίς τίτλο

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ \*

Ανδρας

Γυναίκα

Άλλο:

Ηλικία \*

18-20

20-22

22-24

25+

Έτος φοίτησης στη σχολή \*

Η απάντησή σας

1. Θεωρείτε ότι τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν γνωστικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Δεν είμαι ενημερωμένος/η

2. Θεωρείτε ότι τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση; \*

Ναι

Όχι

Δεν είμαι ενημερωμένος/η

Σε κάποιες περιπτώσεις

3. Θεωρείτε ότι τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες με την κατάλληλη εκπαίδευση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Δεν είμαι ενημερωμένος/η

4. Θεωρείτε ότι τα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση παρουσιάζουν μειωμένες νοητικές ικανότητες; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Δεν είμαι ενημερωμένος/η

Άλλο:

5. Θεωρείτε επαρκές το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα, αναφορικά με την παροχή των κατάλληλων εφοδίων στα άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση, ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν στη σύγχρονη αγορά εργασίας; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Δεν γνωρίζω

Άλλο:

6. Η αγορά εργασίας στην εποχή μας πληροί τις προϋποθέσεις, ώστε να υποδεχθεί άτομα με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

7. Τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση αντιμετωπίζουν εμπόδια στην επαγγελματική τους αποκατάσταση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Δεν γνωρίζω

8. Είναι επαρκή, κατά τη γνώμη σας, τα σύγχρονα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

9. Θεωρείτε ότι ο περίγυρος αναπτύσσει αρνητική στάση για την επαγγελματική κατάρτιση ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

10. Θεωρείτε ότι η κοινωνία είναι αρνητική στην ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στην αγορά εργασίας; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

11. Θεωρείτε ότι υπάρχει προκατάληψη σε σχέση με την ένταξη των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στον εργασιακό κλάδο; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

12. Κατά τη γνώμη σας θα μπορούσε ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση να αποδώσει σωστά στην εργασία του, αν είχαν διαμορφωθεί εκεί οι κατάλληλες συνθήκες; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

13. Θεωρείτε ότι έχουν εξασφαλιστεί οι κατάλληλες υποδομές για την διαμόρφωση προγραμμάτων κατάρτισης ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις



Δεν γνωρίζω

14. Κατά τη γνώμη σας θα αντιμετωπίζατε με προκατάληψη ένα άτομο με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση στο χώρο εργασίας σας; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

15. Θεωρείτε ότι τα άτομα με αυτισμό με ήπια νοητική υστέρηση μπορούν να εργαστούν σε όλα τα επαγγέλματα ανεξαιρέτως; \*

Ναι

Όχι

Σε κάποιες περιπτώσεις

Άλλο:

16. Από πού έχετε ενημερωθεί σχετικά με το ζήτημα του αυτισμού και της κατάστασης που επικρατεί στον εργασιακό κλάδο, σε σχέση με τα άτομα με αυτισμό; \*

Διαδίκτυο

Εκπαίδευση/Σχολείο/ ΤΕΙ

Τηλεόραση

Οικογένεια

Άλλο:

17. Ποια θεωρείτε την κατάλληλη λύση για την άρση των στερεοτύπων για την επαγγελματική απασχόληση των ατόμων με αυτισμό και ήπια νοητική υστέρηση; \*

Εκπαίδευση

Ενημέρωση

Καμία